

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANA BİLİM DALI

DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE DOKAP BÖLGESİNDE
MÜKELLEFLERİN VERGİ ALGILARINDAKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS

Sema AŞAR

EYLÜL-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

MALİYE ANA BİLİM DALI

**DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE DOKAP BÖLGESİNDE
MÜKELLEFLERİN VERGİ ALGILARINDAKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ**

**ANALYZING THE CHANGE IN TAXPAYERS PERCEPTIONS OF TAXATION
IN THE DOKAP REGION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE
BEHAVIORAL**

YÜKSEK LİSANS

Sema AŞAR

**EYLÜL-2025
GÜMÜŞHANE**

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

MALİYE ANA BİLİM DALI

**DAVRANIŞSAL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE DOKAP BÖLGESİNDE
MÜKELLEFLERİN VERGİ ALGILARINDAKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ**

**ANALYZING THE CHANGE IN TAXPAYERS PERCEPTIONS OF TAXATION
IN THE DOKAP REGION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE
BEHAVIORAL**

YÜKSEK LİSANS

Sema AŞAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aykut AYDIN

**EYLÜL-2025
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Davranışsal Yaklaşım Çerçevesinde DOKAP Bölgesinde Mükelleflerin Vergi Algılarındaki Değişimin İncelenmesi ” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

17/09/2025

.....
Sema AŞAR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle bana rehberlik eden, akademik gelişimime katkı sunan ve sürecin her adımında desteğini hissettiren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aykut AYDIN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme ve değerlendirme sürecinde yapıcı katkılarıyla çalışmama yön veren saygıdeğer jüri üyelerim Doç. Dr. Özlem ERGUT'a ve akademik katkıları değerli destekleri için Doç. Dr. Hamdi Furkan GÜNAY'a teşekkür ederim. Ayrıca tez savunmamda jüri üyeliğiyle kıymetli görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan Prof. Dr. Tülin ALTUN'a şükranlarımı sunarım.

Akademik yolculuğumda bana her zaman güven veren yaklaşımı, içten desteği ve ilham verici duruşuyla hayatımda benim için çok özel yeri olan Öğr. Gör. Gamze KARA ÇETİNKAYA'ya ayrıca gönülden teşekkür ederim.

Bilgeliği ve nezaketiyle her zaman ilham aldığım değerli hocam Zafer Can KOÇAK'a ve iş yaşamımda desteğini her daim hissettiren yöneticim Naci GÖBEL'e teşekkür ederim.

Hayatım boyunca koşulsuz sevgileri, fedakârlıkları ve sonsuz destekleriyle beni her zaman güçlü kılan, varlıklarıyla en büyük motivasyon kaynağım olan annem ve babama sonsuz teşekkür ederim.

Sema AŞAR
GÜMÜŞHANE – 2025

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı vergi mükelleflerinin vergi algılarının, davranışsal yaklaşım çerçevesinde dürtme müdahaleleri aracılığıyla değişip değişmediğini analiz etmektir. Türkiye'nin kalkınmada öncelikli bölgelerinden biri olan DOKAP illerinde yürütülen çalışmada katılımcılar deney ve kontrol grupları olarak ikiye ayrılmıştır. Uygulama sürecinde, vergi sorumluluğu algısı, verginin amacına ilişkin algı, vergi af ve ceza algısı, vergi bilinci algısı ve vergi sistemi algısına ilişkin başlıklar altında oluşturulan ifadeler değerlendirilmiştir. Deney grubuna, sosyal normlar, ulusal aidiyet, dağıtıcı adalet, kayıp ve kazanç çerçevelemesi, sosyal değiş-tokuş gibi davranışsal ilkeler esas alınarak hazırlanmış altı farklı dürtücü mesaj sunulmuştur. Böylelikle mükelleflerin gelir vergisine ve vergiye ilişkin algılarının bu müdahaleler ışığındaki değişimi gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA, Tukey HSD ve Tamhane's T2 analizleriyle incelenmiştir. Analiz sonuçları, dürtme stratejilerinin bireylerin vergiye ilişkin algılarında anlamlı farklar oluşturduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, gönüllü vergi uyumunun teşvikinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra davranışsal yaklaşımın sunduğu dürtme etkisinin, etkili ve sürdürülebilir bir politika aracı olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal yaklaşım, DOKAP, Dürtme etkisi, Gelir vergisi Vergi algısı

SUMMARY

The primary aim of this study is to analyze whether taxpayers' perceptions of taxation can be influenced and altered through behavioral interventions. The research was conducted in the provinces of the DOKAP region, one of Turkey's priority development areas, where participants were divided into two groups: an experimental group and a control group. During the implementation phase, statements were evaluated under the headings of perception of tax responsibility, perception of the purpose of taxation, perception of tax amnesty and penalties, perception of tax awareness, and perception of the tax system. The experimental group was presented with six different nudge messages, designed on the basis of behavioral principles such as social norms, national identity, distributive justice, loss–gain framing, and social exchange. This approach enabled the observation of changes in taxpayers' perceptions of taxation in light of these interventions. The collected data were analyzed using independent samples t-test, one-way ANOVA, Tukey's HSD, and Tamhane's T2 tests. The results of the analyses revealed that nudge strategies created significant differences in individuals' perceptions of taxation. The findings indicate that, in addition to traditional methods, behavioral interventions can serve as an effective and sustainable tool for promoting voluntary tax compliance.

Keywords: Behavioral approach, DOKAP, Income tax, Nudge effect, Tax perception

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XIII
EKLER DİZİNİ.....	XIV
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XV
1.GİRİŞ	1
2.DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ	4
2.1.Davranışsal İktisat ve Teorik Çerçeve	4
2.2.Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi ve Kamu Maliyesi	5
2.2.1.Eski Dönem Davranışsal İktisat	7
2.2.2.Yeni Dönem Davranışsal İktisat	10
2.3.Davranışsal Kamu Maliyesi	12
2.3.1.Vergi Uyumu.....	14
2.3.2.Mali Yanılsama	16
2.3.3.Davranışsal Kamu Maliyesi ve Dürtme Etkisi.....	17
2.4.Rasyonel ve İrrasyonel Karar Alma Modelleri	20
2.4.1.Rasyonel Karar Alma Modelleri	20
2.4.1.1.Beklenen Fayda Teorisi	20
2.4.1.2.Allingham ve Sandmo Modeli	23
2.4.1.3.Caydırıcılık Teorisi.....	24
2.4.1.4.Beklenti Teorisi	25
2.4.2.Bireylerin Karar Alma Süreçlerindeki Bilişsel Sapmalar	28
2.4.2.1.Kayıptan Kaçınma.....	28
2.4.2.2.Çerçeveleme Etkisi.....	28
2.4.2.3.Statüko Yanlılığı.....	29
2.4.2.4.Batık Maliyet Teorisi.....	30
2.4.2.5.Zihinsel Muhasebe	31

2.4.2.6.Sürü Psikolojisi	33
2.4.2.7.Çıpalama Etkisi	34
2.4.2.8.Aşırı İyimserlik ve Aşırı Güven Önyargısı	35
2.4.2.9.Plasebo Etkisi	36
3.VERGİYE YÖNELİK MÜKELLEFLERİN DAVRANIŞLARI	38
3.1.Mükelleflerin Vergisel Yükümlülükleri Karşısında Gösterdikleri Algısal Tepkiler	38
3.1.1.Vergi Sorumluluğu Algısı	38
3.1.1.1.Vergi Ahlakı	38
3.1.1.2.Diğer Mükellef Davranışı	40
3.1.2.Vergi Sistemi Algısı	41
3.1.2.1.Vergi Ödeme Gücü	42
3.1.3.Vergi Bilinci Algısı	43
3.1.4.Verginin Amacına İlişkin Algı	45
3.1.4.1.Kamu Hizmetlerinin Etkin Kullanımı	45
3.1.4.2.Devlete Olan Bağlılık	46
3.1.4.3.Siyasi İktidara Bakış	48
3.1.5.Vergi Affı ve Vergi Cezası Algısı	49
3.1.5.1.Vergi Adaleti	49
3.2.Vergiye İlişkin Mükellef Tepkiler	51
3.2.1.Aktif Tepkiler	51
3.2.1.1.Vergi Kaçırma	51
3.2.1.2.Vergi Grevi	52
3.2.1.3.Vergi Reddi	53
3.2.2.Pasif Tepkiler	54
3.2.2.1.Çalışma Motivasyonunun Azalması	54
3.2.2.2.Tüketim ve Tasarrufun Azaltılması	54
3.2.2.3.Üretim ve Yatırım Yapma Eğiliminin Azalması	55
3.2.2.4.Verginin Yansıması	56
3.2.2.5.Vergiden Kaçınma	56
3.2.2.6.Siyasi ve Ekonomik Etki İçin Kolektif Hareket	57
3.2.2.7.Vergi Cennetlerine Göç	58
3.2.2.8.Verginin Geç Ödenmesi	58
4.MÜKELLEFLERİN VERGİYE YÖNELİK TUTUMLARININ ŞEKİLLENMESİNDE DÜRTME MÜDAHALELERİ	60
4.1.Literatür Taraması	60

4.2.Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli.....	67
4.2.1.Araştırmanın Nedeni	67
4.2.2.Araştırmanın Amacı	68
4.2.3.Araştırmanın Önemi.....	68
4.2.4.Araştırmanın Kısıtı.....	69
4.3.Yöntem.....	69
4.3.1.Araştırmanın Örneklem Alanı.....	71
4.3.2.Araştırmanın Örneklemi	72
4.3.3.Araştırmanın Teorik Temeli ve Dürtme Mesajı Tasarımı.....	73
4.4.Analiz ve Bulgular	76
4.4.1.Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı.....	76
4.4.2.Kontrol Grubu Tanımlayıcı İstatistikler.....	78
4.4.2.1.Kontrol Grubunda Cinsiyete Göre Vergi AlgısındaAnlamli Farklılık Gösteren İfadeler (Bağımsız Örneklem t-Testi).....	79
4.4.2.2.Kontrol Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)	80
4.4.2.3.Kontrol Grubunda Öğrenim Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA).....	81
4.4.2.4.Kontrol Grubunda Gelir Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)	81
4.4.2.5.Kontrol Grubunda Meslek Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)	82
4.4.3.Deney Grubu Tanımlayıcı İstatistikler.....	83
4.4.3.1.Deney Grubunda Cinsiyete Göre Vergi AlgısındaAnlamli Farklılık Gösteren İfadeler (Bağımsız Örneklem t-Testi).....	84
4.4.3.2.Deney Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)	85
4.4.3.3.Deney Grubunda Öğrenim Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)	86
4.4.3.4.Deney Grubunda Aylık Gelir Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA).....	86
4.4.3.5.Deney Grubunda Meslek Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamli Farklılık Gösteren İfadeler	87
4.5.Kontrol ve Deney Grubu Karşılaştırma	89
5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	95

KAYNAKÇA.....	100
EKLER.....	112
ETİK KURUL KARARI	143
ÖZGEÇMİŞ	142

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Araştırma içeriği.....	70
Tablo 2. Güvenilirlik analizi sonuçları.....	70
Tablo 3. Yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak tahsilat/tahakkuk oranları (2008-2023)	71
Tablo 4. Deney ve kontrol gruplarının demografik özellikler.....	76
Tablo 5. Kontrol grubunda vergi algısına ilişkin betimsel istatistikler	78
Tablo 6. Kontrol grubunda cinsiyete göre vergi algısında anlamlılık durumu.....	80
Tablo 7. Kontrol grubunda yaş gruplarına göre vergi algısında anlamlılık durumu	80
Tablo 8. Kontrol grubunda öğrenim durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	81
Tablo 9. Kontrol grubunda gelir durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	82
Tablo 10. Kontrol grubunda meslek durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	82
Tablo 11. Deney grubunda vergi algısına ilişkin betimsel istatistikler	83
Tablo 12. Deney Grubunda Cinsiyete Göre Vergi Algısında Anlamlılık Durumu	84
Tablo 13. Deney Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamlılık Durumu	85
Tablo 14. Deney grubunda öğrenim durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	86
Tablo 15. Deney grubunda aylık gelir durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	87
Tablo 16. Deney grubunda meslek durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu	88
Tablo 17. Kontrol ve deney gruplarının vergi algısına ilişkin ifade ortalamaları ve istatistiksel karşılaştırmaları.....	89

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Hipotetik değer fonksiyonu (Tversky ve Kahneman, 1984,342).....	26
Şekil 2. Deney ve kontrol grubunun karşılaştırması	90

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Kontrol Grubunda Vergi Algısına İlişkin Betimsel İstatistikler.....	112
Ek 2. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Cinsiyetine Göre Karşılaştırması	113
Ek 3. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması	114
Ek 4. Kontrol Grubu Yaş Post Hoc Sonuçları	117
Ek 5. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Karşılaştırması	118
Ek 6. Kontrol Grubu Öğrenim Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları	120
Ek 7. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Aylık Gelirine Göre Karşılaştırması.....	121
Ek 8. Kontrol Grubu Aylık Gelir Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları.....	123
Ek 9. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Mesleğine Göre Karşılaştırması.....	124
Ek 10. Kontrol Grubu Meslek Post Hoc Sonuçları.....	126
Ek 11. Deney Grubunda Vergi Algısına İlişkin Betimsel İstatistikler.....	127
Ek 12. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Cinsiyetine Göre Karşılaştırması	128
Ek 13. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması	129
Ek 14. Deney Grubu Yaş Post Hoc Sonuçları	131
Ek 15. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırması	132
Ek 16. Deney Grubu Öğrenim Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları	134
Ek 17. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Aylık Gelirine Göre Karşılaştırması.....	135
Ek 18. Deney Grubu Aylık Gelir Post Hoc Sonuçları	137
Ek 19. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Mesleğine Göre Karşılaştırması.....	139
Ek 20. Deney Grubu Meslek Post Hoc Sonuçları	141
Ek 21. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Gruplara Göre Karşılaştırması	142

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	: Yüzde
vd.	: Ve diğerleri
AB	: Avrupa Birliği
ANOVA	: Analysis of Variance (Varyans Analizi)
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
KDV	: Katma Değer Vergisi
IBM SPSS	: <i>IBM Statistical Package for the Social Sciences</i> (Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket Programı)
Cronbach's α (Alfa)	: Güvenilirlik Katsayısı
n	: Örneklem Büyüklüğü (Sample Size)
p	: Olasılık Değeri (Significance Level)
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VD	: Vergi Dairesi
VUK	: Vergi Usul Kanunu
HSD	: Honestly Significant Difference (Tukey HSD testi)

1. GİRİŞ

Ekonomik sistemlerin sürdürülebilirliği makroekonomik göstergeler kadar bireylerin kamu politikalarına yönelik sergilediği gönüllü uyum ve bu politikalara yönelik kurdukları etkileşim düzeyleriyle de ilişkilidir. Bu bağlamda vergi uyumu, modern kamu maliyesinin yalnızca mali değil aynı zamanda bireylerin kamu yönetimine yönelik algı ve bağlılıklarının somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Kamu gelirlerinin en önemli bölümünü oluşturan vergilerin etkin bir şekilde toplanması yalnızca yasal zorunluluklara bağlı değildir. Bireylerin içsel motivasyonları ve vergiyi algılama biçimleri de bu süreci şekillendiren unsurlar arasında yer almaktadır.

Geleneksel iktisat literatürü, vergi ödeme davranışlarını rasyonel birey varsayımına dayanarak fayda-maliyet hesaplamalarına indirgeme eğiliminde olmuştur. Ancak bu yaklaşım, bireylerin ekonomik kararlarını yönlendiren psikolojik, sosyal ve bilişsel unsurları göz ardı etmesi nedeniyle önemli sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu bağlamda son yıllarda yükselen davranışsal iktisat disiplini, karar alma süreçlerinde bireylerin her zaman rasyonel davranmadığını aksine sınırlı bilgi, alışkanlık, önyargı, sosyal etkileşim ve duygusal yönelimlerin etkisinde kaldığını ileri sürmüştür. Özellikle kamu politikalarının ve vergi sistemlerinin tasarımında bu tür rasyonel olmayan davranış kalıplarının dikkate alınması gerekliliği davranışsal kamu maliyesi literatüründe giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Bireylerin ekonomik kararlarının yalnızca rasyonel varsayımlara dayanmadığını ortaya koyan davranışsal iktisat anlayışı, kamu politikalarının da bu gerçeklik doğrultusunda yeniden tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle bireylerin karar alma süreçlerinde sıklıkla sezgisel, duygusal ve alışkanlığa dayalı tepkiler verdiği dikkate alındığında kamu politikalarının da söz konusu psikolojik eğilimlere uygun biçimde şekillendirilmesi politika etkinliğini artıran bir unsur haline gelmiştir. Bu noktada klasik yaklaşımların ötesine geçen ve bireylerin kararlarını yumuşak müdahaleler yoluyla yönlendirmeyi amaçlayan dürtme (nudge) stratejileri, kamu politikalarının davranışsal temeller üzerine inşa edilmesinde yenilikçi ve etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Dürtme, bireyin özgür iradesine müdahale etmeden davranışsal içgörülere dayanarak istenen tercihlere yönelmesini sağlamayı hedefleyen bir politika aracıdır. Bu yöntem, herhangi bir yasak veya zorlama içermeden bireyin karar ortamını yeniden yapılandırarak davranışsal değişim yaratmayı amaçlamaktadır.

Vergi politikaları bağlamında dürtme stratejileri, bireylerin gönüllü vergi uyumunu artırmaya yönelik etkili araçları arasında görülmektedir. Özellikle vergi sorumluluğu, adalet duygusu ve vatandaşlık bilincini geliştirmeye yönelik mesajların, bireylerin vergiye ilişkin algılarını şekillendirerek vergi ödemeye gönüllü olmalarına katkı sağladığı söylenebilir. Uluslararası literatürde yapılan çok sayıda deneysel çalışma, sosyal normların hatırlatılması, ulusal kimlik vurgusu, kayıptan kaçınma ve dağıtıcı adalet gibi unsurların bireylerin vergisel davranışlarını anlamlı biçimde etkilebileceğini göstermektedir. Bu stratejiler, özellikle geleneksel yaptırımcı politikaların sınırlı kaldığı alanlarda vergi uyumunu artırmada yenilikçi ve düşük maliyetli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Doğu Karadeniz kuşağında yer alan ve çeşitli yapısal eşitsizlikler barındıran ve vergi tahakkuk/tahsilat oranlarının Türkiye ortalamasının altında seyrettiği DOKAP bölgesinde mükellefleri odağına alacaktır. Çalışmada, vergiye ilişkin algılar “vergi sorumluluğu algısı”, “vergi bilinci”, “vergi sistemi algısı”, “verginin amacına ilişkin algı” ve “vergi af ve ceza algısı” başlıkları ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler deneysel olarak kurgulanarak kontrol ve dürtme grupları arasında karşılaştırılmıştır. Deney grubunda sosyal normlar, sosyal değiş- tokuş mantığı, kayıp-kazanç çerçevesi, risk algısı, ulusal gurur ve dağıtıcı adalet şeklinde altı farklı dürtücü mesaj türü kullanılarak mükelleflerin gruplar arasındaki algısal değişimleri analiz edilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, davranışsal iktisat yaklaşımının kuramsal temelleri ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, bireylerin karar alma süreçlerini etkileyen rasyonalite sınırları, bilişsel yanlılıklar, alışkanlıklar ve sosyal normlara dayalı teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Ayrıca davranışsal iktisat ile kamu maliyesi arasındaki kesişim alanları irdelenmiştir. Özellikle, vergi psikolojisi bağlamında birey-devlet ilişkisi, gönüllü uyum ve vergiye yönelik algılar gibi konulara vurgu yapılmıştır. Böylelikle davranışsal kamu maliyesi anlayışı çerçevesinde vergi davranışlarının değerlendirilmesine kuramsal bir zemin hazırlanmıştır.

İkinci bölüm, vergi mükelleflerinin davranışlarını etkileyen bireysel, sosyal ve yapısal unsurların ele alınmasına odaklanmıştır. Bu bölümde vergi ödeme davranışının yalnızca ekonomik rasyonalite ile açıklanmayacağı aksine adalet algısı, siyasal güven, kamu hizmetlerinden memnuniyet, vatandaşlık bilinci, bireysel sorumluluk anlayışı gibi çok boyutlu psikososyal dinamiklerle şekillendiği vurgulanmıştır.

Üçüncü bölüm, çalışmanın karşılaştırmalı deneysel araştırma boyutunu içermektedir. Bu kısımda DOKAP bölgesinde yaşayan vergi mükelleflerinden oluşan

deney ve kontrol gruplarına uygulanan anket verileri analiz edilmiştir. Deney grubuna uygulanan altı farklı dürtme mesajının, katılımcıların vergiye yönelik algılarında yarattığı değişim karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir, meslek) göre vergi algılarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi, ANOVA, Tukey HSD, Tamhane's T2 şeklinde istatistiksel yöntemlerle test edilmiştir. Bu bölümün sonunda davranışsal müdahalelerin vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkilerine dair çıkarımlar yapılmıştır.

Bu kapsamda çalışma, teorik ve uygulamalı düzeyde vergi uyumu konusunda davranışsal müdahalelerin etkisini çeşitli boyutlarda incelemektedir. Özellikle geleneksel mali araçların sınırlı kaldığı alanlarda bireylerin psikolojik eğilimleri ve vergiye yönelik içsel motivasyonları dikkate alınarak geliştirilen davranışsal müdahalelerin, vergiye gönüllü uyumu teşvik edici etkileri deneysel bulgularla sunulmuştur. Türkiye'nin kalkınmada öncelikli bölgelerinden biri olan DOKAP'ta elde edilen veriler coğrafi bölgede gerçekleştirilmiş olması elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısıtlamış olsa dahi davranışsal kamu maliyesi alanında politika yapıcılar için yön gösterici nitelikte ipuçları barındırmaktadır.

Çalışma bulguları, tek başına yasal zorunluluklara ve mali teşviklere dayalı geleneksel politika araçlarının yetersiz kaldığını, bireylerin değer sistemlerine, algısal yönelimlerine ve duygusal tepkilerine hitap eden daha bütüncül stratejilere gereksinim duyulduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda vergisel uyumun artırılmasında davranışsal müdahalelerin gerek etkili gerek düşük maliyetli bir araç olarak kullanılabileceği yönündeki uluslararası literatür, yerel düzeyde elde edilen bu çalışma bulgularıyla da desteklenmeye çalışılmıştır.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ

Vergi uyumu, geleneksel ekonomik teoriler kadar bireylerin psikolojik eğilimleri, bilişsel sınırlılıkları ve sosyal etkileşimleriyle de şekillenmektedir. Bu bölümde, davranışsal iktisat disiplini aracılığıyla mükellef davranışlarının anlaşılmasına yönelik teorik bir zemin oluşturulmuştur. Öncelikle davranışsal iktisadın tarihsel gelişimi ve temel ilkeleri ele alınmakta, ardından bireylerin karar alma süreçlerinde etkili olan bilişsel önyargılar ve sosyal normlar değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, vergiye yönelik mükellef davranışlarını açıklama için kullanılan klasik modeller ile davranışsal modeller karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi söz konusu yaklaşımlar üzerine oluşturulmuştur.

2.1. Davranışsal İktisat ve Teorik Çerçeve

İktisat bazı araştırmacılar tarafından temelde sosyal bir bilim olarak değerlendirilmektedir. İktisat, zaman içerisinde kendi analizleri için farklı bilimlerin analiz yöntemleri ile etkileşimde bulunmuştur. Bu süreçte iktisat biliminin diğer bilim dalları ile çalışmaya başlayarak matematik ile yoğun bir entegrasyon sürecine girdiği gözlemlenmiştir. Öyle ki bu durum iktisadın matematiğin bir alt dalı olarak tanımlanmasına bile sebebiyet vermiştir. Bu süreç, iktisat alanında yapılan teorik çalışmalarda bireyin karar verirken her daim rasyonel davrandığı şeklinde matematiksel bir temele indirgenerek; psikolojik boyutunun ihmal edilmesine yol açmıştır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011: 288).

İktisat bir süre insan davranışlarını matematiksel yöntemlerle formalize etmeye çalışmakla yakından ilgilenmiştir. Ancak insan doğası gereği farklıdır ve insan davranışları matematiksel temele indirgenemeyecek kadar karmaşıktır. Öyle ki zamanla iktisat, ekonomik olaylar çevresinde insan davranışlarını açıklama da yetersiz kalmıştır. Bu sebep göz önünde bulundurularak; iktisat bilimi ile insan davranışlarını yakından takip eden psikoloji alanı birbiriyle ilişkilendirilerek ekonomik olaylar değerlendirilmeye başlamıştır. Böylelikle davranışsal iktisat ortaya çıkmıştır (Akboz, 2019: 3).

Davranışsal iktisat, insanın ekonomik karar verme yolunda oluşan duygu, düşünce ve zihinsel faktörleri inceleyerek ortak bir sonuca varmaya çabalayan iktisadın bir alt disiplini olarak tanımlanabilir (Öztürk, 2024: 14). Davranışsal iktisadın başlangıcı,

insanların ekonomik karar verme yolunda gerçek hayatta ne şekilde davrandığı, farklı alternatiflerin bulunduğu durumlarda insanın karar verme yolunda hangi faktörlerden etkilendiğinin ortaya konulabilmesidir (Altun, 2024: 24).

Geleneksel iktisat, insanın daima çıkarıcı, duygusuz, fayda peşinde koşan, her zaman tam bilgiye sahip, son derece rasyonel olduğu çevresinde ekonomik olayların sonuçlarını açıklamaya çalışmıştır. Ancak insan eksiktir ve sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Davranışsal iktisat geleneksel iktisat varsayımlarının tersine ekonomik olayların sonuçlarına değil insan kararlarını etkileyen faktörleri araştırmaktadır. Buna göre, insan davranışlarını etkileyen faktörleri de deneysel yöntemler ile ele almaktadır (Didinmez, 2018: 69).

Davranışsal iktisadın temel amaçlarından biri, bireylerin ve grupların davranışlarını ve birbirleriyle olan etkileşim biçimlerini anlamaya yönelik bir çaba olarak ifade edilebilir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 102-103). Yiğit'e göre (2018: 166), davranışsal iktisadın amacı, mevcut iktisadi analiz yöntemlerini tamamen ortadan kaldırmak değildir. Aksine, bu yöntemlerin varsayımlarını dikkate alarak yeniden tasarlamaktır. Böylelikle bireylerin davranışlarına uygun ve etkili planlar geliştirilebilir.

Özetle davranışsal iktisat, bireyin karar verme sürecinde her daim rasyonel olamayacağını ve sınırlı rasyonaliteye sahip olduğu anlayışına dayanmaktadır. Ayrıca birey davranışlarını psikolojik faktörler çevresinde araştıran, inceleyen, analiz ve yöntemlerinde dinamik ve yenilikçi planlar geliştiren yeni bir alan olarak değerlendirilebilir.

2.2. Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi ve Kamu Maliyesi

Davranışsal iktisat, ekonomi ve psikolojiyi bir araya getiren disiplinler arası bir araştırma alanıdır. İktisat biliminin ilk yıllarında, psikolojik faktörler ahlak felsefesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, ekonomik bulguların ve yöntemlerin de psikolojiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Özellikle Adam Smith, Jeremy Bentham ve David Hume gibi klasik iktisatçılar, insanın karar alma aşamalarındaki psikolojinin etkisine vurgu yapmıştır. Böylelikle, iktisat biliminin erken dönemlerinde bile insan davranışlarını anlamaya yönelik bir çabanın var olduğunu göstermektedir (Kömürcü, 2022: 8). Adam Smith gibi birçok iktisatçı, insanın sadece faydasını gözetken ve daima rasyonel davranabilen bir varlık olmadığını savunmuştur. İktisatçılara göre, insanın rasyonel yönü, ahlaki değerler ile zaman zaman çatışarak bir paradoksa sebep olmaktadır. Bu doğrultuda, Adam Smith ve diğer iktisatçılar, bireylerin davranışsal

eğilimlerinin gerçekte neyi açıkladığını anlamaya yönelik araştırmalara yönelmişlerdir (Akboz, 2019: 6).

Adam Smith'in 1759 senesinde yayımlanan "The Theory of Moral Sentiments" (Ahlaki Duygular Teorisi) adlı çalışması davranışsal iktisada yer veren en eski örneklerden biridir. Adam Smith Ahlaki Duygular Teorisi eserinde birey davranışlarının psikolojik ilkelerini ifade etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda yer yer davranışsal iktisat konularını da farklı şekillerde çalışmalarında değerlendirmiştir (Yiğit, 2018: 163-168). Adam Smith çalışmasında insan davranışlarının belirleyicisi olduğunu düşündüğü sempati, adalet, yardımseverlik gibi etmenlere yer vererek insan davranışlarını incelemiştir. Bu psikolojik etmenler yönüyle davranışsal iktisatın temellerini atmıştır (Kömürcü, 2022: 9).

Jeremy Bentham, 1789 senesinde Introduction to the Principles of Morals and Legislation (Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş) faydacı felsefe mottosuyla bireylerin asıl amacının psikolojik hazcılık olduğunu ileri sürmüştür. Psikolojik haz, geleneksel iktisat teorisinin benimsediği "rasyonel insan" varsayımının da temelini oluşturmuştur. Geleneksel iktisat varsayımında rasyonel insan, faydasını maksimuma çıkarmayı, zararını minimuma indirmeyi gözetmiştir. Ayrıca geleneksel iktisata göre, bireyin kendi çıkarını maksimuma çıkarması topluma sağlanacak faydanın da en maksimuma yükselmesi anlamını taşımıştır. Fakat insan çıkarları ve toplum çıkarları ilişkisinde çatışma oluşabileceği görüşü geleneksel iktisat tarafından dikkate alınmamıştır. Geleneksel iktisat anlayışına göre bireylerin kararları her daim rasyonel hesaplamalara dayanmıştır. Bu anlayışa göre birey karar verirken daima zevk ve acı duygularını hesaplamıştır. Başka bir ifadeyle geleneksel iktisat zevk ve acının her zaman hesaplanabilir olduğu algısına kapılmıştır. Ne yazık ki bu görüş birey davranışlarının duygusal ve sezgisel yanlarını göz ardı etmiştir. Bu eksiklik, faydacı bir yaklaşım benimseyen hazcı psikolojinin devreye girmesiyle giderilmiş, geleneksel iktisata birey davranışlarının açıklanması noktasında derin anlam sağlamıştır (Ruben ve Dumludağ, 2015: 40).

Bilim insanları, iktisat araştırmalarında on dokuzuncu yüzyıl boyunca bireyleri anlayabilmek için psikolojik unsurlar üzerine de çalışmıştır. Bir başka deyişle bu dönemde, birey davranışlarının ekonomik kararlardaki rolünün daha iyi ifade edebilmesi amacıyla psikolojik yaklaşımlar iktisat bilimine entegre edilemeye çalışılmıştır. Ancak, yirminci yüzyıl başlarına gelindiğinde, iktisat alanındaki akademik çalışmalarda psikolojik yaklaşımlara yapılan atıflar giderek azalmış ve zamanla bu unsurlar disiplinin temel çerçevesinden uzaklaşmıştır (Ruben ve Dumludağ, 2015: 41). Öyle ki yirminci

yüzyıl başlarında, insanın rasyonel bir varlık olduğu varsayımına sahip, tüketim yaparken tercihte bulunan bireylerin her daim faydasını en yüksek düzeyde tutmaya çalıştığını savunan neo-klasik yaklaşım egemen olmuştur. Bunun temel nedeni ise iktisadın faydayı ölçebilmek, maksimum düzeyi belirleyebilmek amacıyla daha somut ve matematiksel ölçüler kullanmasıdır. Bu durum iktisat ve psikolojinin zamanla birbirine yabancılaşmasına neden olmuştur (Can, 2012: 94). Bu gelişmelerin bir sonucu olarak neo-klasik yaklaşımın temel varsayımı “rasyonel birey” kavramı uzun yıllar boyunca iktisat teorilerinde etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Ancak, bu varsayımın bireylerin gerçek hayattaki kararlarını yeterince açıklayamadığı yönündeki eleştiriler, 1980’li yıllarda davranışsal iktisat yaklaşımının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kömürcü, 2022: 9).

Vilfredo Pareto ve Irving Fisher, yirminci yüzyıl başında insan davranışının altında yatan idrak, içgüdü ve tepkiler ile alakalı geniş çaplı kurgular ortaya çıkarmışlardır. Davranışsal iktisadın psikolojik yönüne bir katkı da J.M. Keynes’ten gelmiştir. Keynes, piyasa aksaklıklarının, tüketici psikolojisi ve mali piyasalardaki irrasyonel davranışlardan kaynaklandığını savunmuştur. Ayrıca, bu etmenlere açıklık getirmeye çalışmıştır (Yayar ve Karaca, 2019: 2).

Psikologlar, bireylerin karar verme şeması ile ilgili psikolojik etmenlere özellikle 1950’li yıllar itibari ile önem vermişlerdir. Bu çerçevede yapılan çalışmaların hızlı bir şekilde ilerlemesinde alanın öncü isimleri olan, Daniel Kahneman ve Amos Tversky etkili olmuştur. Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin çalışmaları “Econometrica” gibi ileri düzey ekonomiye yön veren dergilerde yayımlanmıştır. Öyle ki aslında psikolog olan Daniel Kahneman, araştırmalarında çoğunlukla iktisata göndermeler yapmıştır. Kahneman’nın araştırmalarında bir psikolog olmasına rağmen iktisat alanına yapmış olduğu atıflar iktisat ve psikoloji arasında bir bağ oluşturmuş ve davranışsal iktisat alanında gerçekleştirilen güncel çalışmalara örnek oluşturmuştur (Şeniğne, 2011: 39). Kahneman ve Tversky’nin katkılarıyla kuramsal temelleri atılan bu yaklaşım zamanla sistematik bir araştırma alanına dönüşmüş ve davranışsal iktisat literatüründe yerini almıştır. Bu çerçevede, davranışsal iktisat süreci, erken dönem davranışsal iktisat ve yakın dönem davranışsal iktisat olmak üzere iki ayrı başlık halinde değerlendirilebilir (Kömürcü, 2022: 10).

2.2.1. Eski Dönem Davranışsal İktisat

1950’li yılların sonlarına doğru, birey davranışlarını tamamen rasyonel ve fayda peşinde koşan bireyler olarak gören neo-klasik yaklaşım eleştirilmeye başlanmıştır. Bu

eleştiriler iktisat ile psikoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve psikolojik gelişmelerin önemini daha çok ön plana çıkarmıştır. Döneme göre erken dönem davranışsal iktisata yön veren dört okul mevcuttur. Bu okullar ABD Carnegie Mellon Üniversitesi ile Michigan Üniversitesi ve İngiltere’de Oxford ile Stirling üniversiteleridir. Bu dönemde kurulan okullarda üzerinde çalışılan konular temel olarak; sınırlı rasyonalite, tatmin, tüketim davranışları, belirsizlik ve tercihler olmuştur (Akboz, 2019: 6). Öyle ki ekonomi de psikolojik unsurların önemi ve ekonomik karar alma süreçlerinde rasyonelliğin sınırlı olduğunu ifade eden çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla dönemin öncü isimleri George Katona, Harvey Leibenstein, Tibor Scitovsky ve Herbert Simon olmuştur (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 105).

1951 yılında dönemin öncü isimlerinden Katona, *Psychological Analysis of Economic Behavior* (Ekonomik Davranışların Psikolojik Analizi) kitabını çıkarmıştır. Katona çalışmalarında psikoloji ve iktisadın birbirine entegre iki alan olduğunu, psikoloji ve iktisadın ayrı değerlendirilemeyecek alanlar olduğunu savunmaktadır. Katona’ya göre, iktisadi çalışmalarda veriler analiz edilirken psikoloji bilimini dahil edilmeden çalışmaya devam edilmesi, iktisadi karar alma süreçlerinin ve bu süreçlerin ardındaki motivasyonların açıklanılmasını yetersiz kılacaktır (Katona, 1951: 171).

1955 yılında ise Simon “A Behavioral Model of Rational Choice” (Rasyonel Tercihin Davranışsal Bir Modeli) çalışmasını yapmıştır. Simon yaptığı çalışma da neoklasik ekolün temel ilkesi olan rasyonel insanı (*homo economicus*) tenkit ederek bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmuştur (Kömürcü, 2022: 11). Simon (1955) çalışmasında öncelikle rasyonel bireyin nasıl bir yapıya sahip olması gerektiğini tartışmıştır. Bireylerin, karşılaştıkları zorluklara rağmen gerçek tercihlerinde daima hesaplama yaptıklarını gösteren bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda Bireylerin sınırlı kapasitelerinin olduğunu ve bu sınırlı kapasitenin ele alınmasıyla iktisadi modellerin gelişimi yönünden bir başlangıç noktası olabileceğini savunmuştur (Göcekli, 2022: 40).

Bireylerin kapasitelerinin sınırlı olduğunu gözlemleyen Simon “sınırlı rasyonellik” konusunu incelemiştir. Sınırlı rasyonellik teorisi perspektifinde sınırlı rasyonellik ilkesini ortaya çıkarmasıyla davranışsal iktisadın gelişiminde büyük rol üstlenmiştir. Sınırlı rasyonalite ilkesine göre bireyler gerçekten tam rasyonel olamaz ve davranışlarına duyguları yön vermektedir. Simon’a (1955) göre, bireyin insani kapasitesi sınırlıdır. Tam hesap yapamaz. Karar verme süreçlerinde eksik bilgi ve belirsizlik durumu hakimdir. Bu durumda faydasını maksimuma çıkarmaya çalışan birey, çevresindeki faktörlerin karmaşıklığı, karar alma sürecinde tüm değişkenleri

hesaba katamaması ve sınırlı zamanı nedeniyle rasyonel hesaplamalardan ziyade bilişsel psikoloji literatüründe vurgulanan içgüdüsel ve sezgisel süreçlere yönelir. Nitekim Simon, sınırlı rasyonellik kavramını ortaya koyarken bilişsel psikolojiden beslenmiş ve bu iki alanın kesişiminde davranışsal iktisada önemli katkılar sunmuştur.

Erken dönem davranışsal iktisat, Simon'un geliştirdiği düşüncelerden fazlasıyla yararlanmış ve geleneksel iktisat ekolünün yetersiz kaldığı alanlara eleştiriler yöneltmiştir. Bu bağlamda, erken dönem davranışsal iktisadı geleneksel yaklaşımlardan ayıran en önemli özelliklerden biri bilişsel psikolojiyi temel almasıdır. Bilişsel psikoloji, bireylerin karar alma aşamalarında tüm bilgi ve unsurları analiz etmek yerine, sezgilerini ve sınırlı bilişsel kapasitelerini kullanarak belirsizlik ve karmaşıklık içeren durumları değerlendirme biçimini ele alır. Bu yaklaşım, rasyonel birey varsayımına dayanan geleneksel iktisat ekolüne bir alternatif olarak, bireylerin gerçek hayattaki karar alma davranışlarını daha iyi anlamayı hedef almaktadır (Ruben ve Dumludağ, 2015: 44).

Davranışsal iktisat literatürüne bir diğer önemli katkı ise Tibor Scitovsky tarafından yapılmıştır. Tibor Scitovsky 1976 yılında gerçekleştirdiği çalışmada tüketici davranışlarını ve motivasyonlarını derinlemesine inceleyerek, ekonomik refahın yalnızca maddi zenginlikle değil bireylerin psikolojik tatminiyle de yakından ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, geleneksel neo-klasik iktisat bireyleri yalnızca fayda maksimizasyonu çerçevesinde ele alırken, tüketim tercihlerinin arkasındaki duygusal ve psikolojik unsurları göz ardı etmektedir. Scitovsky'nin ortaya koyduğu bu bakış açısı, tüketim davranışlarının rasyonel hesaplamaların yanı sıra psikolojik ihtiyaçlar ve duygusal güdülerle şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle Scitovsky, iktisadi davranışların açıklanmasında psikolojinin rolünü merkeze alarak davranışsal iktisadın teorik temellerini güçlendirmiştir. (Scitovsky, 1976).

Özetle erken dönem davranışsal iktisat, geleneksel iktisat teorisinin birey davranışını tam rasyonellik varsayımıyla açıklama çabasını eleştirerek alternatif yaklaşımların yapılandırılmasına öncülük etmiştir. Bu dönemde, Herbert Simon'un "sınırlı rasyonelite" kavramı, bireylerin karar alma süreçlerinde bilişsel sınırlarının ve belirsizlik unsurlarının dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. George Katona ise psikolojik faktörlerin ekonomik tercihler üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Katona ekonomik kararların yalnızca istatistiksel verilerle açıklanamayacağını, tüketici güveni, beklentiler ve psikolojik motivasyonlar gibi unsurların iktisadi davranışların şekillenmesinde belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Katona'ya göre, iktisadi süreçlerin anlaşılabilmesi için psikoloji ile iktisat disiplinlerinin bütünleşmesi gerekmektedir.

Ayrıca, Tibor Scitovsky'nin tüketici davranışlarında motivasyonun önemini vurgulayan çalışmaları, geleneksel teorilere yeni bir bakış açısı sunmuştur. Bu gelişmeler, iktisat ile psikoloji arasındaki ilişkinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda, davranışsal iktisat alanındaki en önemli gelişmeler ve bu alana yönelik akademik katkılar, yakın dönem davranışsal iktisat döneminde hız kazanarak daha kapsamlı bir disiplin haline gelmiştir (Kubilay, 2023: 3).

2.2.2. Yeni Dönem Davranışsal İktisat

1950'li yıllardan 1970'li yılların başına kadar geçen süreçte, davranışsal iktisat henüz kurumsallaşmamış bir alan olmakla birlikte, bireylerin karar alma süreçlerinin yalnızca tam rasyonalite varsayımıyla açıklanamayacağına yönelik eleştiriler giderek artmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar itibariyle, bilişsel önyargılar, duygusal tepkiler ve sınırlı bilgi işleme kapasitesi gibi psikolojik faktörlerin ekonomik kararlarda belirleyici rol oynadığına yönelik bulgular daha görünür hale gelmiş ve bu gelişmeler davranışsal iktisadın teorik temellerini güçlendirmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren birey davranışlarındaki sistematik sapmaların ampirik olarak gözlenmesiyle birlikte bu sapmaların geleneksel iktisat yaklaşımlarıyla açıklanamadığı ortaya konmuş ve alanda yeni teorik bir yönelim doğmuştur. Bu çerçevede, psikologlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin bireylerin risk ve belirsizlik altında karar alma biçimlerini açıklamak üzere geliştirdikleri Beklenti Teorisi (Prospect Theory), davranışsal iktisat alanına yenilikçi bir perspektif kazandırmış ve alanın kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Kömürcü, 2022: 12).

Davranışsal iktisat alanındaki teoriler zaman içerisinde farklı dönemlere ayrılmıştır. Kahneman ve Tversky'nin (1979) yaptığı çalışmalar, davranışsal iktisatta erken dönem ile yakın dönem yaklaşımları arasındaki farkların daha net bir biçimde ortaya konmasına katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda erken dönem davranışsal iktisat literatürü, geleneksel iktisadın birey davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını savunmuş ve bu sınırlılıkları aşmaya yönelik yeni kavramsal yaklaşımlar geliştirmeye çalışmıştır. Yakın dönem yaklaşıma göre ise geleneksel yaklaşımın mevcut varsayımı benimsenmiştir. Bilişsel kısıtlar ve sapmalar düzenlenerek ortaya çıkan ayrımlar alternatif yaklaşımlarla ifade edilmiştir.

Daniel Kahneman ve Amos Tversky davranışsal iktisat alanına bireylerin karar alma davranışlarını açıklamaya yönelik çalışmalarıyla önemli katkılar sunmuştur. Bu katkılar, bireylerin belirsizlik altında verdikleri kararları açıklamaya yönelik olarak geliştirilen üç temel başlık altında ele alınabilir: bilişsel yanlılıklar (1974), beklenti

teorisi (1979) ve çerçeveleme etkisi (1981). İlk aşamada, Kahneman ve Tversky 1973-1974 yıllarında bireylerin belirsiz bir durum anında aldığı kararlarda ortaya çıkan bilişsel yanlılıklar ve sapmaları gözlemlemiştir. İkinci aşamada, Kahneman ve Tversky'nin 1979 yılında "Prospect Teory: An Analysis of Decision Under Risk"(Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Alma) çalışması yayınlanmıştır. Bu çalışmada beklenti teorisi geliştirilerek beklenen fayda teorisinin yetersizlikleri vurgulanmış; bireylerin risk anında zevk ve tercihlerine nasıl yönelim gösterdikleri gözlemlenmiş ve risk anında vermiş olduğu kararlarının şimdiki zamana bağlı olduğu belirtilmiştir. Son aşamada ise 1981-1986 yılları arası Kahneman ve Tversky "çerçeveleme etkisini" tanımlamıştır. Çerçeveleme etkisine göre aynı durumun bireye farklı biçimlerde ifade edilerek sunulması bireyin karar alma şemasını etkilemektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 299).

Davranışsal iktisat alanındaki gelişmelerin belirginleşmesindeki diğer bir isim ise Richard Thaler'dır. Thaler, davranışsal iktisat perspektifinde bireyleri inceleyerek davranışlarındaki farklılıkları gözlemlemiştir. Bu gözlemleri esnasında alana bir yeni bir yaklaşım olan "dürtme" yaklaşımını kazandırmıştır. Öyle ki dürtme yaklaşımıyla alakalı "Dürtme" kitabı yayımlanmıştır. Thaler'a göre dürtme; "liberteryen paternalizm" yaklaşımıyla insanların kararlarını sağlıklı bir şekilde alabilmeleri için devletin bu yaklaşımla bireylere yardımcı olmasını planlamaktadır. Thaler yaptığı deneylerde insanların şimdiki zamana etkisi, kayıplara verdikleri güçlü tepkiler ve benzeri nedenlerle düşük tasarruf düzeyine sahip olduğunu gözlemlemiş ve bu duruma karşı "gelecekte daha fazla tasarruf et" düşüncesini geliştirmiştir (Ruben ve Dumludağ, 2015: 50).

Yakın dönem davranışsal iktisat dönemine katkıda bulunan bir başka isim ise George A. Akerlof ve Rachel E. Kranton'tur. Sosyolojik ve psikolojik faktörlerle şekillenen kimlik realitesinin, bireylerin ekonomik davranışları üzerindeki etkileri "Economics and Identity" adlı çalışmada ele alınmıştır. Akerlof ve Kranton bireyin ekonomik karar ve tercihlerini etkileyen en önemli etmenlerden birinin sosyal farklılıklar olduğunu ve bu perspektifte kimlik realitesinin analiz ve modellerde yeterli yeri kapsamadığını belirtmiştir (Akerlof ve Kranton, 2000: 720).

Son zamanlarda davranışsal iktisadın popülerliğinin artmasındaki sebeplerden biri de yaptığı çalışmalarla 2017 yılında R. Thaler'ın Nobel İktisat ödülünü alması olmuştur. Ödülü veren Nobel ödülü komitesine göre, davranışsal ekonomiye katkıları ve insanların iktisat teorisine meydan okuyacak şekilde tahmin edilebilir derecede irrasyonel olmalarını sağlama konusundaki öncü çalışmaları R. Thaler'ın Nobel

Ödülü'nü kazanmasını sağlamıştır. R.Thaler'in Cass. R. Sunstein ile yayınladığı 2008 yılındaki “Dürtme” kitabında, makroekonomik boyutta, ülkedeki bireylerin kendi çıkarlarının peşinde olduklarını düşünmesini sağlayarak birey tercihlerini varsayılan seçenek çerçevesinde dürtmenin davranışsal iktisat politikalarında ne denli faydalı olabileceği ifade edilmiştir (Thaler ve Sunstein, 2008). Bu bağlamda, literatürde ki diğer çalışmalar da insan davranışlarının ekonomik süreçlerdeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Örneğin, Aktan ve Yavuzaslan (2020: 109) ekonomide ajanların insanlardan oluştuğunu ve ekonomik modellemelerin bu realiteye entegre şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Kaya ve Özçim (2019: 10) de psikolojik unsurların ekonomi üzerindeki etkisini ön plana çıkararak, birey davranışlarının iktisadi süreçlerinde göz ardı edilemeyecek bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımlar, davranışsal iktisadın temel taşlarından biri olarak insan davranışlarının ekonomik süreçlerdeki rolüne işaret eden diğer çalışmalarla da örtüşmektedir.

2.3. Davranışsal Kamu Maliyesi

Adam Smith döneminden günümüze kadar kamu maliyesinde temel tartışmalardan biri, devletin ekonomiyi ne ölçüde ve nasıl yönetmesi gerektiği sorusu olmuştur. Bu doğrultuda kamu maliyesi, devletin ekonomi alanındaki görevlerini, mali araçlar aracılığıyla nasıl yerine getirdiğini inceleyen bir disiplindir (Hilman, 2003: 3). Kamu maliyesinin temel konusu ise devletin sınırlı kaynakları ne şekilde tahsis ettiği, bu kaynakları adil biçimde dağıtıp nasıl yönlendirdiğidir. Musgrave'in (1959: 28) yaklaşımına göre, kamu maliyesi bir yandan devletin mevcut stratejilerinin ekonomik etkilerini nesnel biçimde değerlendiren pozitif analiz yaklaşımını içerir. Diğer yandan devletin nasıl hareket etmesi gerektiğine dair öneriler geliştiren normatif analiz boyutuyla da önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Ancak bu iki analiz türü, çoğunlukla bireylerin tam anlamıyla rasyonel davrandığı varsayımına dayandığından, karar alma süreçlerinin daha gerçekçi biçimde ele alınabilmesi için farklı yaklaşımlara duyulan ihtiyaç zamanla artmıştır.

Klasik kamu maliyesi, bireylerin rasyonel davrandığı ve sabit tercih sıralamalarına sahip olduğu varsayımına dayanarak, kamu politikalarını genellikle pozitif ve normatif analizler yoluyla değerlendirmektedir. Ancak son yıllarda bu varsayımların gerçek yaşam koşullarını yansıtmadığına yönelik eleştiriler artmış ve bu durum yeni yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan davranışsal kamu maliyesi, bireylerin karar alma süreçlerinde her zaman tam anlamıyla rasyonel

hareket etmediklerini bilişsel sınırlılıklar, psikolojik etkiler ve sosyal faktörlerin bu süreçleri önemli ölçüde şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda klasik yaklaşımın merkezinde yer alan, bireyin her daim rasyonel karar karar aldığını kabul eden “tüketici egemenliği” ilkesi, yerini sınırlı rasyonelite ve dinamik tercih yapılarına bırakmaktadır. Seçilmiş ve Didinmez’e (2016: 208) göre, bu anlayış farklılığı, kamu maliyesinde kullanılan analiz yöntemlerinin de yeniden düşünülmesini gerekli kılmakta ve davranışsal kamu maliyesini, klasik anlayıştan ayrılan özgün bir alan haline getirmektedir.

Geleneksel kamu maliyesi, bireylerin çok iyi optimizasyona sahip olduğunu ve bireylerin rasyoneliteye bağlı olduğunu savunur. Başka bir ifadeyle, geleneksel kamu maliyesi, devletin kaynaklarını en verimli biçimde tahsis etmesini ve bireylerin ekonomik kararlarında rasyonel seçimlerde bulunmasını öngörmektedir. Geleneksel kamu maliyesi anlayışı hala geçerliliğini sürdürmekte olup, uzun süreli uygulanabilirliği ve sağladığı özgül verimlilik nedeniyle tercih edilmektedir. Davranışsal yaklaşım, bireylerin geleneksel kamu maliyesi kurallarını sık sık göz ardı ettiğini gözlemleyerek ortaya çıkan başarısızlıklara yönelik daha gerçekçi ve etkili politika önerileri tasarlayan davranışsal teoriler (dürtme, çıpalama etkisi) geliştirmiştir (Congdon, Kling ve Mullainathan, 2009: 4).

Kamu politikalarının daha net ve anlaşılır hale getirilmesi için, farklı bakış açılarını barındıran yeni bir perspektife ihtiyaç vardır. Bu yüzden, kamu politikalarının yeniden tasarımı davranışsal kamu maliyesinin rolü önemlidir. (Kömürcü, 2022: 29)

Davranışsal yaklaşım, bireylerin ekonomik tercihlerini daha iyi anlamaya çalışarak geleneksel kamu maliyesinin eksikliklerini gidermek için yenilikler üretmektedir. Bu yenilikler, genel bağlamda kamu maliyesi alanında gerçekleşirken, dar anlamda vergi alanına da inmektedir. Davranışsal kamu maliyesinde, bireylerin vergiye karşı davranışlarının geleneksel anlayışa göre daha karışık olduğunu belirtilmektedir. Klasik anlayışta vergi etkinliği ve vergi yükünün dağılımı hassasiyetlere bağlı gerçekleşir. Buna karşın, davranışsal yaklaşım birey vergiye olan tutumlarında rasyonellikte uzak davranmakta ve psikolojik etmenlere göre hareket ettiği vurgulanmaktadır. Bu sebeple vergi politikalarının davranışsal kamu maliyesi yaklaşımı çevresinde tekrar yapılandırılması önerilmektedir (Congdon, Kling ve Mullainathan, 2009: 5).

2.3.1. Vergi Uyumu

Vergi uyumu, vergi ödeyenlerin mali kanunlara göre doğru davranış göstermeleri şeklinde ifade edilebilir (Feld ve Frey, 2006: 3-5). Torgler vd. (2007: 1-2)'e göre vergi uyumu, mükelleflerin mali yasalar doğrultusunda, vergilerini gönüllük esasına dayalı ödeme yönelimi göstermeleri olarak tanımlamaktadır.

Davranışsal yaklaşım ve vergi uyumu arasındaki ilk çalışma, Friedland vd. katkısıyla 1978 yılında yayımlanan “A Simulation Study of Income Tax Evasion” (Gelir Vergisi Kaçakçılığına İlişkin Bir Simlasyon Çalışması) olarak bilinmektedir. Friedland vd. (1978) gerçekleştirdiği deneye dayalı araştırmalar sonucunda, vergi yükümlülükleri, vergi yaptırımları, kamu kaynaklarının tahsisi, toplumsal kurallar ve adil olma düşüncesi gibi bazı unsurların vergi uyumu kararlarını etkilediğini belirtmişlerdir.

Vergi uyumu, gönüllü vergi uyumu ve cebri vergi uyumu olarak iki farklı uç noktayı simgelemektedir. Bu iki farklı uç noktaları da ele alan ve vergi uyumunu değerlendiren iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki, klasik yaklaşım perspektifinde değerlendirilen rasyonel beklentiler teoremi, diğer bir adıyla Allingham-Sandmo görüşüdür. Bir diğeri ise Sosyo-Psikolojik görüş perspektifinde ele alınan Ahlaki Duygular görüşüdür.

Klasik görüş, temellerini Allingham ve Sandmo'nun (1972) geliştirdiği rasyonel beklentiler modelinden almaktadır. Bu modele göre bireyler, vergi ödeme veya vergi kaçırma kararlarını verirken denetim olasılığı, uygulanacak cezaların ağırlığı ve vergi yükü gibi unsurları akılcı biçimde değerlendirir. Denetim sıklığı ile cezaların caydırıcılığı arttığında, vergi kaçırma düzeyinde azalış meydana geldiği belirtilmektedir. Dolayısıyla klasik görüş, vergi uyumunun sağlanmasında yaptırımların ve mali denetimin etkinliğini ön plana çıkarır. Klasik görüşten farklı olarak, sosyo-psikolojik yaklaşım, vergi uyumu yaklaşımlarında değerler ve sosyal etkenlerin ekonomide ihmal edildiğini savunur ve sadece ekonomik unsurların yeterli olmadığını, aynı zamanda psikolojik ve sosyal etmenlerinde dikkate alınması gerektiğini ileri sürer. Öyle ki; yapılan bazı sosyo-psikolojik deneyler klasik görüşe karşıt caydırma stratejilerinin, vergi uyumu çerçevesinde negatif yönelimlere sebep olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Kitapçı, 2017: 58).

Davranışsal yaklaşım, bireylerin karar alma süreçlerinde tamamen rasyonel hareket etmediğini, aksine bilişsel sınırlılıklar ve psikolojik faktörlerin etkisi altında kaldığını ileri sürmektedir. Bu nedenle, vergi uyumu gibi ekonomik davranışların anlaşılabilmesi için yalnızca mali ve hukuki değişkenlerin değil bireylerin karar aşamalarını şekillendiren psikolojik süreçlerin de dikkat alınması gereklidir. Bu

doğrultuda davranışsal yaklaşım ve vergi uyumu arasındaki bağın kavranabilmesi için davranışsal yaklaşımın temelinde yer alan ve vergi ödeyenlerin vergi uyumu davranışlarına şekil veren zihinsel aşamalarının analizinde bilişsel psikolojiden yararlanılabilir. Nitekim vergi uyumu davranışı gözlemlenebilir bir durum olmasına rağmen kökeninde “vergiyi ödemek” veya “vergiyi ödememek” biçiminde bir görüşle minimize edilse de, aslında vergi ödeyenlerin birçok zihinsel süreç atlattığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda vergi ödeyen bireylerin geçmişe bağlı farklı zihinsel şartlanmalar ve buna dayalı olarak geliştirdikleri direnç mekanizması, bilişsel yanlılıkları beraberinde getirmektedir (Kitapçı, 2017: 61).

Vergi uyumu incelemelerinde, vergi yükümlülüğünden kaçan bireyler, diğer bireyler üzerinde olumsuz bir algı oluşturarak, vergi sorumluluğunu yerine getiren bireylerin kendilerini orantısız bir vergi yükü altında hissetmelerine yol açmaktadır. Çoğulcu bilgisizlik, bireyin vergi kaçırmanın yanlış olduğunu bilmesine rağmen, toplumdaki yaygın eğilim sebebiyle kendi değerlerini ihmal ederek vergi kaçırmaya eğilim göstermesi şeklinde açıklanabilir. Wenzel bu olayı, toplumsal baskının yanlış algılanmasıyla, mükelleflerin kendi inançlarını toplum kurallarına kurgulaması olarak tanımlar. Bu yanlış değerlendirme süreci, kısır bir döngüye girerek, bireylerin kendi içinde vergi kaçırma davranışını meşrulaştırmasına neden olmakta ve bu durum toplumsal düzeyde vergiye gönüllü uyumu zayıflatarak kamu maliyesi açısından riskli bir yapı oluşturmaktadır. Wenzel bu sürecin, mükelleflere toplumsal kurallar bağlamında doğru bilginin aktarılmasının ve bireylerin gerçekte vergi uyumunu teşvik eden ahlaki değerlere sahip olduğunu ortaya koymanın vergi uyumunu arttıracaklarını savunmaktadır (Wenzel, 2001: 6). Diğer bir algısal yanılğı ise, verginin bireyin içsel olarak vergiyi yanlış değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan mali anestezi. Mali anestezi, bireylerin vergi ağırlığını yanlış değerlendirmesi şeklinde ifade edilebilir. Birey, dolaylı vergileri ürün fiyatlarına gizlenmesi nedeniyle vergi yükünü daha az hissederken doğrudan vergileri ise anında ödediği için daha yüksek olduğu algılamasına kapılmaktadır. Bu durumun sebep olduğu mali anestezi, seçmen iradesi tarafından saptırılarak aynı zamanda kamu maliyetlerinin aşırıya kaçmasına sebep olabilir (Sausgruber ve Tyran, 2004: 1-2).

Bireylerin vergiye yönelik karar alma süreçlerinde vergi yüküne ilişkin yanılgıların yanı sıra bilgilerin sunuluş biçimi de önemli rol oynamaktadır. Bu doğrultuda literatürde çerçeveleme etkisi olarak adlandırılan kavram aynı durumun farklı şekilde sunulmasının farklı sonuçlar ortaya çıkarması olarak tanımlanabilir (Toigonbaeva, 2011: 311). Epley (2006) araştırmalarında, vergi indirimi alternatifi

olarak vergi ikramiyesi biçiminde değişiklik yapılması halinde, bireylerin daha çok tüketimde bulunarak ekonominin daha hareket kazanabileceğini ortaya çıkarmıştır. Örneğin, devlet tarafından bireylere yıllık gelirlerinden 1.000 dolar tutarında bir vergi indirimi yapılması planlanıyor. Ancak yapılan deneyde, bireylerin “vergi indirimi” olarak nitelenen geri ödemeyi daha tasarruf etmek ve borçlarını ödemek için kullanıldığı gözlemlenmiştir. Devlet, aynı miktardaki geri ödemeyi “vergi ikramiyesi” şeklinde duyurduğunda, bireylerde bu paranın ekstra bir gelir olduğu algısı oluşmuş ve bu da harcamalarını artırmalarına sebep olmuştur. Vergi ikramiyesi, devletin vergi mükelleflerine yönelik uyguladığı, ödenmiş veya ödenmesi öngörülen vergilerle ilişkilendirilen bir mali teşvik türüdür. Bu uygulama, vergi yükümlülüğünü azaltmaktan ziyade, belirli dönemlerde ek mali destek ya da kısmi geri ödeme şeklinde sunulmuş olup bireylerin harcama eğilimlerini artırmayı ve ekonomik hareketliliği canlandırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, vergi ikramiyesi bireylerde beklenmedik bir ekstra kazanç sağladığı algısı yaratarak harcamaya yönelik eğilimlerin artmasına sebep olmuştur. Epley “vergi ikramiyesi” sözcüğünün ekstra para algısı yaratırken, “vergi indirimi” sözcüğünün ise mevcut duruma göre var olan para izlenimi oluşturduğunu gözlemlemiştir.

Sonuç itibariyle bireylerin farklı algılara sahip olması, kişisel ve sosyal etik yapı aynı terimlerin çeşitli biçimlerde yorumlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla, davranışsal yaklaşımın temelini oluşturan bilişsel psikoloji, ekonomik modellere daha çok entegre edilerek vergilemenin psikoloji ve sosyolojik boyutu daha ayrıntılı ele alınabilir (Kitapçı, 2017: 94-95).

2.3.2. Mali Yanılsama

Mali yanılsama, bireylerin kamu harcamalarının gerçek maliyetini ve bu harcamaların hangi yollarla finanse edildiğini tam olarak algılayamaması sonucu ortaya çıkan bir ekonomik yanılgı biçimi olarak tanımlanmaktadır (Gergerlioğlu, 2016: 123). Bu kavram, ilk kez Amilcare Puviani tarafından 1903 yılında “Teoria della illusione finanziaria” (Mali Yanılsama Teorisi) adlı eserinde geçmektedir. Puviani’ye göre bireyler, vergi sisteminin yapısından kaynaklı olarak ödedikleri vergilerin miktarını ve kamu hizmetlerinin finansmanına olan bireysel katkılarını tam olarak fark edemediklerinde devletin mali faaliyetlerini olduğundan daha düşük bir maliyetle yürüttüğünü sanmaktadırlar. Bu algı, kamu harcamalarının denetim olmadan artmasına ve bütçe istikrarından uzaklaşılmasına zemin hazırlayabilmektedir (Gedik, 2018: 17-18).

Mali yanılsama yaklaşımına göre bireylerin vergi yükünü algılama biçimlerinin kamu maliyesi sürecini doğrudan etkileyen bir unsur olduğu söylenebilir. Puviani'nin teorisi, dolaylı vergilerin mal ve hizmet fiyatlarına gizlenerek tahsil edilmesi gibi uygulamaların bireyde vergi ödediği algısını zayıflattığını ileri sürmektedir. Birey, çoğu zaman dolaylı vergi ödemesi yaptığında bunun farkına varmamaktadır. Buna doğrultuda da kamu hizmetlerinin karşılığını doğrudan ödüyormuş gibi hissetmediği söylenebilir. Bu durum, bireyin kamu mal ve hizmetlerinin maliyetini olduğundan düşük algılamasına yol açabilir. Sonuç olarak kamu harcamalarının ne kadar büyük olduğu toplum tarafından yeterince sorgulanamaz ve bu haracamalara yönelik eleştiriler azalabilir (Buchanan, 1967: 130-132). Dolaylı vergilerin bu görünmez yapısı, özellikle siyasal karar alıcılar tarafından kamu harcamalarını artırıcı yönde kullanılarak kamu bütçesinin şeffaflığına zarar verebilmektedir.

Davranışsal kamu maliyesi yaklaşımı mali yanılsamanın bireylerin sınırlı rasyonellik, dikkat dağınıklığı ve vergi farkındalığı düzeyleriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Seçilmiş ve Didinmez (2016: 208), dolaylı vergilerin fiyatların içine gizlenmesi nedeniyle mükelleflerin ne kadar vergi ödediğini çoğu zaman hesaplayamadıklarını ve bu durumun vergiye yönelik tepkilerinin azalmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda politika tasarlayanlar, oy maksimizasyonu amacıyla bireylerin vergi yüklerini doğrudan fark edemeyecekleri düzenlemelere yönelebilmekte ve vergi farkındalığını azaltarak mali yanılsamayı artırabilmektedir. Ayrıca, vergi sistemlerinin karmaşıklığı, sık değişen düzenlemeler ve artan oranlı tarifeler de mali yanılsamayı besleyen unsurlar arasında yer almaktadır (Didinmez ve Günel, 2022: 387).

Sonuç olarak mali yanılsama, bireylerin kamu harcamalarını ve vergi yükünü tam olarak algılayamamasından kaynaklanan ekonomik ve psikolojik nitelikte bir olgu olarak değerlendirilebilir. Mali yanılsama kavramı, sadece kamu maliyesi literatürü için değil davranışsal ekonomi bağlamında da önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

2.3.3. Davranışsal Kamu Maliyesi ve Dürtme Etkisi

Davranışsal yaklaşım perspektifindeki en kayda değer gelişmelerden biri 2008 yılında Thaler ve Sunstein tarafından kaleme alınan “Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness” isimli eserin yayımlanmasıdır. Thaler ve Sunstein tarafından ele alınan eserde, sözü geçen nudge kavramı, Türkçe’de “dürtme” şeklinde kullanılmaktadır. Dürtme sözcüğü ile tanımlanmak istenen, bireylerin karar

aşamalarında kısıtlama olmadan birey davranışlarının, tahmin edilebilir biçimde yönlendirilebilir oluşudur (Adkisson, 2008: 700) .

Dürtme yaklaşımı, herhangi bir zorunluluk getirmeden, bireylerin ekonomik kararlarını öngörülebilir biçimde yönlendiren ve büyük yapısal değişiklikler gerektirmeyen bir seçim mimarisi yöntemidir. Birey tepkilerine daha iyi bir yönelim kazandırmak için küçük, görünürde basit revizeler yapmak dürtmenin amacını oluşturmaktadır. Dürme, tercihte bulunma aşamasını içeren basit düzenlemeler vasıtasıyla, bireylerin ileriki dönemlerde kendi yararını sağlayacak tercihlerde bulunmasını desteklemektedir (Hansen ve Jespersen, 2013: 6).

Thaler, bireylerin her daim rasyonaliteye bağlı ve bencil davrandıkları görüşünü reddetmektedir. Bireyler, bazen bazı değerlerle ilişkili olarak mantıklı kararlar almayabilir. Bireylerin rasyonaliteye bağlı mantıklı tercihler yapabilmesi için dürtüye gereksinimleri vardır. Thaler’a göre, davranışsal yaklaşımların başarısının temelinde, iktisadın daha basit hale getirilmesi fikri bulunmaktadır (Akboz, 2019: 10).

Davranışsal yaklaşım perspektifinde dürtme, birey kararlarında varsayım veya bilinçaltı yöneltmelerinin tesirini göstererek, birçok tecrübeyi bir araya toplamıştır. Thaler, diğerlerinin karar verme aşamalarına dolaylı şekilde yönlendirenleri “seçim mimarı” diye açıklamaktadır. Birey kararlarına yön veren “seçim mimarlarının”, bireylerin en mantıklı kararı verebilmesi için yönlendirmelerde bulunarak dürtüler geliştirmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Bu dürtüler, bireylerin özgür seçim yapma haklarına yasak getirilmeden, verecekleri kararlar ve bulunacakları tercihler için bilişsel sapmaların göz önünde bulundurularak, karar alma mekanizmalarının değiştirilebileceği anlayışıyla geliştirilmiştir (Yiğit, 2018: 184).

Dürtme yaklaşımı, bireyin karar verme aşamasındaki içgüdülerini yönlendirerek, karar almalarına yardım etmektedir. Dürtme yaklaşımını, daha iyi anlayabilmek için bir örnek vermek gerekirse, çoğu ülkelerde kamu alanlarında sigara içmek yasaklanmıştır ve bu kurala uyulmadığı sürece yaptırım uygulanmaktadır. Ne yazık ki bireyler kamuya açık alanlarda sigara kullanmaya devam etmekte ve bu ilerleyen zamanlarda devlete sağlık maliyeti olarak dönmektedir. Karar icra birimlerinin amacının sigara yoluyla oluşan hastalıkların tedavi yükünü en aza indirmek olduğunu varsayalım. Karar icra mercilerinin sigara kullanmayın, sigara kullanmak hastalıklara yol açar gibi açıklamaların bireylerde bir karşılığı olmayabilir. Bununla ilgili sigara paketinin dış tasarımının karartılması, paket üzerine hastalık görsellerinin yerleştirilmesi gibi dürtüler uygulanması sigara kullanımının azalmasına yardımcı olabilir. Bu strateji sayesinde, karar icra mercilerinin doğrudan amacı bireye yansımamakta ve dürtme yaklaşımı

aracılığıyla bireylerin sigara kullanımı tercihleri yönlendirilmektedir. Bu düzenlemeler sayesinde sigara kullanımının azalmasıyla birlikte, dolaylı şekilde sigaranın yol açtığı hastalıklar ve buna bağlı sağlık harcamalarının da zaman içerisinde düşmesi beklenmektedir (Altun, 2024: 66).

Davranışsal yaklaşım kapsamına giren bir diğer alan ise vergilemedir. Dürtme yaklaşımının vergi alanına uygulamasında, Birleşik Krallık'taki davranışsal içgörüler ekibi, vergi ödeyen bireylerin daha etkin uyum sağlayabilmesi için dürtme yaklaşımı türlerinden biri olan yönlendirme müdahalelerini uygulamıştır. Örneğin, vergi ödeme hatırlatıcıları iletmek, geçmişte vergi ödeyenlerin başarı hikâyelerini paylaşmak gibi stratejilerle, bireylerin vergi ödeme davranışı üzerinde olumlu bir etki elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu aşamada, birey davranışlarını, basit yönlendirmelerle değişimine ilişkin planlamalar gerçekleştirmiş böylelikle birey özgürlüklerine kısıt getirmeden vergi uyum oranları yükseltilmiştir. Yapılan deneyler ise bu bağlamda olumlu neticeler vermiştir (Hansen ve Jespersen: 2013: 4).

Vergiye olan tutumun psikolojik altyapısı, özellikle üzerinde durulması gereken bir meseledir. Vergi alanında, birey tepkilerinin kritik olması sadece rasyonaliteye bağlı yaklaşımlarla yetersiz kalacaktır. Bu yüzden davranışsal yaklaşım stratejilerinin uygulamaya konulması bireyin vergi ödeme oranlarını artırabilir ve devletin vergi toplama verilerini iyileştirebilir. Bu sayede mükellef davranışlarının sosyoekonomik zeminini inceleyerek etkin vergi planlamaları geliştirmek imkân dâhilinde olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nde “dürtme” stratejisiyle vergi gelirlerinde artış meydana gelmiştir (Kanlıoğlu, 2019: 111-112). Cass Sunstein (2008), kontrol ve müdahale grubu olarak bir deney gerçekleştirmiş ve deneyde kişiselleştirmenin vergi gelirlerini arttırmada etkin bir yöntem olduğunu göstermiştir. Deneyde, katılımcılar üç gruba ayrılmıştır. Kontrol grubunda vergilerinin düzenli ödemesini yapmayan bireylere, sadece genel bilgilendirme yapılmış ve bu grupta vergi ödeme oranı %5,2 olarak gerçekleşmiştir. İlk müdahale grubuna genel nitelikli bir mesaj gönderilmiş ve bu grubun vergi ödeme oranı %23,2'ye yükselmiştir. İkinci müdahale ekibine ise kişiselleştirilmiş mesajlar iletilmiş ve bu grupta vergi ödeme oranı %33'e ulaşmıştır. Bu deney, kişiselleştirilmiş mesajların vergi ödeme oranlarını arttırmada etkili olabileceği ve bu doğrultuda vergi uyumunu iyileştirecek stratejilerin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koyduğu söylenebilir.

2.4. Rasyonel ve İrrasyonel Karar Alma Modelleri

Bireylerin karar alma aşamaları, ekonomik davranışların anlaşılmasındaki temel unsurlardan biridir. Geleneksel iktisat yaklaşımına göre, bireyler kendi çıkarını gözetken ve kendisine en yüksek faydayı sağlama doğrultusunda hareket ettikleri görüşünü savunmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen beklenen fayda teorisi, Allingham-Sandmo modeli ve caydırıcılık teorisi şeklindeki modeller, bireylerin belirsizlik şartlarında nasıl karar verdiklerini ifade etmeye çalışmaktadır. Ancak davranışsal teori literatürü, bireylerin her zaman kendi çıkarını gözetmediğini, bilişsel önyargılar, psikolojik etkiler ve duygusal tepkilerin karar alma aşamalarını önemli boyutta etkileyebileceğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede geliştirilen Beklenti Teorisi bireylerin risk algıları ve kayıp-kazanç değerlendirmeleri üzerinden irrasyonel davranışlarını anlamaya dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kapsamda, vergiye yönelik bireysel davranışları anlamaya olanak tanıyan rasyonel ve irrasyonel karar alma modelleri ele alınmaktadır.

2.4.1. Rasyonel Karar Alma Modelleri

Rasyonel karar alma modelleri, bireylerin ekonomik tercihlerinde mantıklı, sistematik ve fayda odaklı davrandıkları varsayımına dayanmaktadır. Bu modeller, belirsizlik ve risk koşullarında bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmeye yönelik hesaplamalar yaptıklarını ve kararlarını olasılıklar çerçevesinde şekillendirdiklerini ileri sürmektedir. Vergi uyumu literatüründe önemli bir yer tutan bu yaklaşımlar bireylerin vergi ödeme veya kaçınma davranışlarını matematiksel ve istatistiksel temellere dayalı olarak açıklama çabası taşımaktadır. Bu bağlamda beklenen fayda teorisi, Allingham-Sandmo modeli ve caydırıcılık teorisi gibi modeller, rasyonel karar alma süreçlerinin teorik zeminini oluşturarak mükellef davranışlarının analizinde temel referans noktaları sunmaktadır.

2.4.1.1. Beklenen Fayda Teorisi

Fayda, bireyin gereksinim anında satın aldığı mal ve hizmetin gereksinimini ne derecede karşılayabildiğine dair bir kriterdir. Başka bir ifadeyle fayda, bireyin herhangi bir mal ve hizmet tüketiminden sonra hissettiği tatmin düzeyi şeklinde tanımlanmaktadır (Şener, 2015: 38). Bu tanıma göre, bireyin kendi faydasını düşünerek çıkarı doğrultusunda hareket etmesinin iktisadi bir davranış olduğu söylenebilir (Kömürcü, 2022: 15).

Ekonomik perspektifte bireyin riskli durumlarla karşılaştıklarında verdikleri kararları anlamak için en yaygın yaklaşım beklenen fayda teorisidir (Şentürk ve Fındık:

131-139). Beklenen fayda teorisi, bireyin tavırlarını ifade etmedeki belirsizliği yönünden eleştirilse de matematiksel zahmetsizlik ve basitlik nedeniyle şu ana kadar ekonomik kararlar ve risk analizi gibi alanlarda temel alınmış bir teoridir (Taşdemir, 2007: 308).

Geleceğe dair belirsizlikler, bireyi belirsizlik anında nasıl karar vereceğine dair cevaplar aramaya yöneltmiştir. Buna göre beklenen fayda teorisi bireyin belirsizlik anında karar vermesi, rasyonel tercihleri ve ekonomik tavrını ifade etmesinde bir araç olarak benimsenmiştir (Tekin, 2016: 90). Geleneksel ana yaklaşıma göre; rasyonel birey, belirli kısıtlar çevresinde en iyi kararı almaktadır. Bu durumda birey her daim kendi faydasını en iyi seviyeye getirmek için bir çaba içerisinde. Bu yaklaşıma göre, belirsizlik açısından, “beklenen fayda teorisinin” karar verme konusunda en iyi seçeneklerden biri olduğu söylenebilir (Karabulut, 2013: 5518).

Beklenen fayda teorisini 1738’de literatüre ilk kazandıran Daniel Bernoulli’dir. Bernoulli’nin beklenen fayda teorisi, klasik perspektifteki değer yaklaşımından farklıdır. Klasik perspektife göre, bireyler, her olası sonucun parasal değerini ve olasılıklarını çarparak toplam beklenen değeri hesaplamaktadır. Fakat Bernoulli, bireylerin riskli durumlardaki seçimlerini daha doğru analiz edebilmek için “fayda” kavramını kullanmıştır. Ona göre, insanların kararları, sadece somut maddi kazanç ve kayıplara yönelik değil, söz konusu durumların sağladığı faydayla hesaplanmaktadır. Bernoulli tarafından kullanılan beklenen fayda teorisi yirminci yüzyılda John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından yeniden ele alınmıştır. İktisat alanında kullanılarak kabul görmüştür (Şener, 2015: 42; Karabulut, 2013:5518). Von Neumann ve Morgenstern, satın alma kararında bireyin, tükettiği mal ve hizmet sonrası kazanacağı faydayı hesapladığını kabul etmektedirler. Fakat sözü geçen faydanın ancak belirli olasılıklar çevresinde öngörülebilir olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden Von Neumann ve Morgenstern risk anında fayda prensibinin tüketim kararlarını ifade etmede yetersiz olduğunu savunarak yerine beklenen fayda teorisini getirmişlerdir (Şener, 2015: 42). Beklenen fayda teorisine göre¹ risk olası sonuçların beklenen değerleri üzerinden değerlendirilir.

Beklenen fayda teorisi insanların karşılaşmış olduğu belirsizlik durumlarını ve bu durumların oluşmasındaki kabul görmüş olasılıkları belirler. Beklenen fayda varsayımına göre, çok olan az olandan iyidir. Örneğin; bir A ve B durumu arasında

¹ Bernoulli, (1954), beklenen fayda teorisine göre: “eğer bütün olası kar beklentilerinin faydaları, bu beklentilerin bütün oluşabilme alternatiflerinin sayısı ile çarpılıp, bulunan sonuç toplam alternatif sayısına bölünürse ortalama fayda elde edilir. Ortalama fayda ise problemin risk değerine karşılık gelmektedir.”

A'nın faydası B'den fazla ise karar veren birey A ile B arasında muhakkak A'yı tercih edecektir. Bununla birlikte, karar vericinin kararları tutarlıdır. Buna göre A, B'den, B ise C'den daha çok fayda sağlıyorsa karar veren birey A ile C arasında bir tercihte bulunduğu esnada A'yı tercih edecektir. Karar veren kişi karşısına çıkan belirsiz durumlara ait olasılıkları belirledikten sonra ve bu olasılıklara ait durumların beklenen faydasını hesaplayarak durumu kendi faydasına göre değerlendirir ve sonunda seçenekler arasında amacına en uygun olanı tercih eder (Şentürk ve Fındık, 2014: 131-132). Başka bir ifadeyle, beklenen fayda teorisinin temel varsayımı şudur: Riskli belli başlı alternatifleri olan bir olayın fayda ve olasılıkları aynı zamanda ve aralarından bağımsız şekilde belirlenebilir. Buna göre; biri kesin diğeri ise risk taşıyan iki olayın kombinasyonu ve bireylerin aralarında kayıtsızlık yaşayacağı iki seçeneğin formüle aktarılmasıdır. Örneğin, birey kesin bir ifadeyle %100 10 \$ getirisi olan bir seçenekle %50 olasılıkla 1 \$ ve %50 olasılıkla 25 \$ getiri sağlayacağı ikinci bir tercih için arada kaldığı varsayımında; bu seçeneklerin faydaları, her iki durumun olası getirilerinin ağırlıklandırılmış toplamını belirten beklenen faydalarının hesaplanmasıyla ölçümlenebilir. Yani birinci seçenek için $1 \times U(10\$) = 10\$$ fayda elde ederken, ikinci seçenekte; $0.5 \times U(1\$) + 0.5 \times U(25\$) = 13 \$$ fayda elde etmiş olacaktır. Beklenen fayda perspektifine göre birey her daim rasyonel tercihlerde bulunur ve bu yüzden birey kendisine 3\$ fazla fayda getirisinde bulunan ikinci seçeneği seçecektir (Karabulut, 2013: 5519) .

Beklenen fayda teorisi bireylerin karar alma noktasında faydalarını en yüksek getiride olacak şekilde davrandıklarını kabul etmektedir. Fakat faydanın gerçekliğe göre en büyük faydayı sağlaması için farklı olası durumların ne şekilde gelişeceğiyle alakalı bir tahminde bulunulması gerekmektedir. Ancak bu öngörülerin sistematik hale gelip anında sonuca dönüşmesi, faydanın en yüksek getiriye sahip olmasını engelleyebilir. Bu durumu gösteren birçok deneysel çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda sistematik sapmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bir kumarbazın rulet oyununda peş peşe kırmızı gelmesinin ardından bir sonraki tur da siyah geleceğini öngörmesi yanlıştır. Benzer şekilde yazı tura oyununda, her atış birbirinden bağımsız olmasına rağmen insanlar önceki atışlarda oluşan sıralamanın bir sonraki atışı etkileyebileceğine inanarak yanlış bir çıkarımda bulunabilirler. Bir hastane de peş peşe doğan bebeklerin cinsiyetini “EEEEKKK” , “KKKKKKK” ve “EKEEKE” gibi dizilimlerde sunduklarında, ilk iki dizilimin düzenli olduğunu gördükleri için üçüncü dizilimin gerçekleşme olasılığını yüksek görmeleri, bireylerin sistematik sapmalara sahip olduğunun göstergesidir (Yiğitbaş, 2021: 30).

Von Neumann ve Morgenstern (1944) çalışmalarında belirttiği gibi risk ve belirsizlik durumlarında birey seçimlerine açıklık getirilmesi noktasında beklenen fayda yaklaşımı en çok kullanılan model olmuştur (Şener, 2015: 52). Bu modelde davranışsal durumların temelini rasyonellik ilkesine dayandığı varsayımı benimsenmiştir. Bu durumda birçok iktisat araştırmacısına göre, bireyin belirsizlik anında rasyonel davrandığını ifade edebilmek için rasyonellik ilkelerine sahip olması gerekmektedir. Birey bu özellikleri sağlıyorsa tahminen birey davranışları matematiksel bir zeminde formüle edilebilir (Keskin, 2015: 65). Ancak bu modeli benimseyen bireylerin beklenen fayda prensibine göre verdiği kararlar takip eden yıllarda davranışsal iktisatçılar tarafından önemli ölçüde eleştirilmiştir. Daniel Kahneman ve Amos Tversky beklenen fayda teorisinin sapmalarını sistemli bir şekilde inceleyerek eleştirel bakış açısıyla beklenen fayda teorisinin gerçeklikte yetersiz olduğunu ve risk esnasında alınan tüm kararları içermediğini tespit etmişlerdir (Şener, 2015: 52).

2.4.1.2. Allingham ve Sandmo Modeli

Vergi uyumuna ilişkin geleneksel görüş, mükelleflerin kararlarını tamamen rasyonel şekilde aldığını varsayarak vergi uyum veya kaçınma davranışını risk-getiri dengesine dayandırmaktadır. Allingham ve Sandmo (1972) tarafından geliştirilen vergi uyum modeli, mükelleflerin vergi uyumu veya vergi kaçırma kararlarını, yakalanma olasılığı, kaçakçılığın mali sonuçları ve mevcut vergi oranları doğrultusunda şekillendirdiğini savunmaktadır. Bu model, rasyonel tercih teorisi çerçevesinde ele alınmakta ve mükelleflerin en yüksek faydayı elde etmek sağlamak amacıyla hareket ettiğini öngörmektedir (Allingham ve Sandmo, 1972).

Allingham ve Sandmo (1972), mükelleflerin gerçek gelirlerini eksik beyan etmelerini, belirsizlik ve risk faktörlerinin etkili olduğu bir karar süreci olarak görmektedir. Mükelleflerin vergi beyannamelerinde gelir, gider ve matrah bildiriminde yaptıkları hata ya da eksiklikler doğrudan ceza işleme yol açmaz ancak bu durumun denetim sürecinde ortaya çıkması, söz konusu beyan hatalarını potansiyel bir risk unsuru haline getirmektedir. Bu doğrultuda mükellef, vergi beyanı konusunda iki temel karar arasında tercih yapmaktadır. Birincisi; gerçek gelirini tam olarak bildirmek. İkincisi; gelirinin belirli bir bölümünü bildirmeyerek vergi kaçırma tercih etmek. Eğer mükellef, denetime tabi tutulur ve vergi kaçırdığı tespit edilirse, bu durum sonucunda karşılaşacağı cezalar, gelirini tam beyan etmesi halinde elde edeceği faydaya kıyasla daha düşük bir kazanç sağlamasına yol açacaktır. Ancak, denetim gerçekleşmezse, kaçırdığı vergi miktarı kadar ekstra gelir sağlayarak beklenen faydasını yükseltecektir.

Bu sebeple, mükellefler vergi kaçırma konusunda karar alırken denetim olasılığını ve potansiyel kazançlarını karşılaştırarak karar vermektedir (Hallsworth vd, 2017: 6-7)

Allingham ve Sandmo (1972) modeline göre, vergi mükelleflerinin karar alma süreçlerini şekillendiren temel varsayımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Mükellefler, belirsizlik koşulları altında karar almaktadır.
- Mükellefler, en yüksek faydayı elde etmeye çalışmaktadır.
- Bireylerin faydası, tüketim malları yerine gelir düzeyi ve fiyatlar aracılığıyla dolaylı olarak tanımlanmakta ve sabit fiyat varsayımı altında değerlendirilmektedir.
- Marjinal fayda her nokta pozitif olup azalan seyir izlemektedir.
- Mükellefler, riskten kaçınan bireyler olarak kabul edilmektedir.
- Vergi kaçırma kararı, diğer mükelleflerin davranışlarından bağımsız bir şekilde alınmaktadır.

Allingham ve Sandmo modeli mükelleflerin, olası denetimler ve cezaların etkisini değerlendirerek kendileri için en rasyonel ve en yüksek faydayı sağlayacak alternatifi seçtiğini ifade etmektedir. Ancak, bu geleneksel yaklaşım, bireylerin bilişsel önyargılar ve psikolojik etmenler sebebiyle karar alma süreçlerinin nasıl etkilendiğini göz ardı etmektedir. Özellikle, davranışsal teori perspektifinden yapılan çalışmalar, bireylerin karar alma süreçlerinde sadece ekonomik unsurları değil, aynı zamanda risk algısını, sosyal normları ve caydırıcılık unsurlarını da dikkate aldığını vurgulamaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979: 277). Bu doğrultuda, denetlenme olasılığı ve cezai yatırımların vurgulanması, mükelleflerin vergi kaçırma kararları üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Örneğin, “Gelirinizi beyan etmezseniz, denetlenebilir ve kanunla belirlenen prosedürle karşılaşabilirsiniz.” şeklindeki bir dürtme mesajı, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini psikolojik caydırıcılık yoluyla etkileyerek vergi uyumunun artırılmasına katkı sağlayabilir. Böylelikle Allingham ve Sandmo’nun (1972) rasyonel tercih modeli, davranışsal teori perspektifinden ele alınarak daha geniş bir bağlamda değerlendirilebilir.

2.4.1.3. Caydırıcılık Teorisi

Caydırıcılık teorisi, caydırmaya çalışan tarafın, caydırılan tarafın belirli bir eylemini engellemek amacıyla misilleme gücünü ortaya koyduğu stratejik bir yöntemdir. Bu teori, özellikle rasyonel düşünme aşamaları ile maliyet ve faydaların karşılaştırılmasına bağlı olarak gelişmektedir. Caydırıcılığın başarılı olabilmesi için caydırılan tarafın, karşı karşıya kaldığı yaptırımın gerçekleşme olasılığının yüksek

olduğuna inanması ve maliyetlerin kazançtan daha büyük olacağını öngörmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, caydırıcılık stratejisi, yalnız güç gösterisiyle değil, taraflar arasındaki algısal ve bilişsel dinamiklerle de sağlanmaktadır. Caydırıcı bir ilişkinin oluşabilmesi için gerek caydıran gerek caydırılan tarafın stratejik kararlar alırken doğabilecek sonuçları değerlendirmesi ve buna göre eylemlerini şekillendirmesi gereklidir (Gündoğdu, 2016: 7).

Ekonomik temelli caydırıcılık teorisinin önde gelen isimlerinden biri olan Becker (1968), “Crime and Punishment: An Economic Approach (Suç ve Ceza: Ekonomik Bir Yaklaşım)” adlı eserinde, suç işleme davranışının bireylerin rasyonel tercihlerine dayandığını ve bu kararın, yakalanma olasılığı ve cezai yaptırımlar gibi maliyet faktörleriyle elde edilecek kazançların karşılaştırması sonucunda şekillendiğini açıklamaktadır. Bireye göre, suç işlemenin getireceği kazanç, yakalanma ve cezalandırılma riskinden daha büyükse, birey suç işlemeye daha meyilli olabilir. Ancak, cezaların ağırlaşması ve denetim mekanizmalarının sıkılaşması, bireylerin suç işleme olasılığını düşürecektir.

Vergi uyumu bağlamında caydırıcılık teorisi, denetim süreçlerinin güçlendirilmesi, yasal prosedürlerin açık hale getirilmesi ve cezaların etkili biri şekilde hayata geçirilmesi gibi stratejik planlamalar barındırabilir. Ayrıca, mükelleflerin vergiye ilişkin motivasyonlarını ve tutumlarını analiz etmek, cezai yaptırımların ötesinde, gönüllü uyumu teşvik eden politikaların geliştirilmesine de olanak tanıyabilir (Becker, 1968: 22-23).

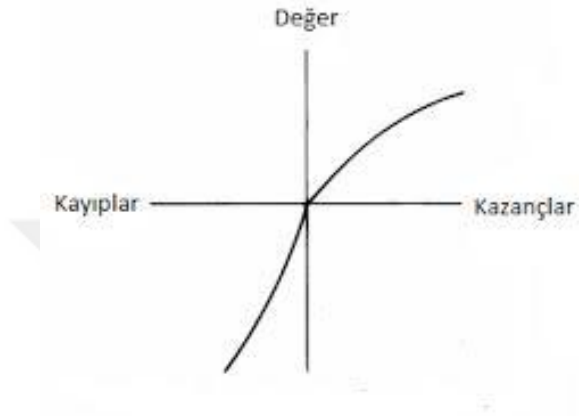
2.4.1.4. Beklenti Teorisi

İktisat alanında uzun zaman benimsenen beklenen fayda teorisi, 1950’ler itibariyle ciddi eleştirilerle karşılaşmaya başlamıştır (Aksoy ve Şahin, 2009: 9). Beklenen fayda teorisi belirli ilkeler çevresinde karar verme davranışının gözlemlenerek birey davranışlarının nasıl olması gerektiğini rasyonaliteye bağlı ifade etmiştir. İlerleyen dönemlerde Fransız ekonomist Maurice Allais birey seçimlerinin doğrusal olmadığını başka bir ifadeyle riskli durumlarda değişebilir olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun yanı sıra Daniel Kahneman ve Amos Tversky yaptığı deneylerle “beklenti teorisi”ni oluşturmuşlardır (Karabulut, 2013: 5518-5519).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky vasıtasıyla geliştirilen beklenti teorisi (prospect theory), bireyin karar alma aşamasında kaybettiklerini kazandıklarından daha çok anlamlandırdığını ortaya çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle bireylerin sübjektif ihtimalleri, yüksek seviyede önyargıya bağlı gerçekleşmektedir. Bireyler kendi fayda

durumlarındaki, değişimlere odaklanarak, genellikle gerçekleşen değişimlerden daha çok kendi deneyimledikleri değişimleri dikkate alırlar (Tekin, 2016: 79).

Birey davranışlarının beklenti teorisine göre iki yönlü olduğu söylenebilir. İlk duruma göre bireylerin duyguları, aldığı kararları olumsuz yönlü etkileyebilir. İkinci olarak bilişsel önyargılar, bireyleri rasyonel karar verme noktasında zorlamaktadır. Beklenti teorisi perspektifinde bireyin kayba ve kazanca yüklediği değer, aldığı kararın sonucundan daha önemli olmaktadır (Tekin, 2016: 93).

Şekil 1. Hipotetik değer fonksiyonu (Tversky ve Kahneman, 1984: 342)

Beklenen Fayda Teorisi, bireylerin belirsizlik altında karar alırken farklı seçeneklerin olasılıklarını ve bu seçeneklerden elde edecekleri faydayı hesaba katarak en yüksek beklenen faydayı sağlayacak seçeneği tercih edeceklerini varsaymaktadır. Bu teoriye göre kararlar tamamen rasyonel çerçevede beklenen getiriyi maksimize etme amacıyla alınmaktadır. Beklenti teorisi ise Kahneman ve Tversky (1979) tarafından geliştirilmiş ve bireylerin her zaman rasyonel davranmadığını ortaya koymuştur. Bu teoriye göre insanlar kararlarını mutlak sonuçlara göre değil kendilerine referans noktası olarak belirledikleri duruma göre kazanç ve kayıpları ayrı ayrı değerlendirerek verirler. Kahneman ve Tversky'nin (1979) alışmasında, bireylerin kazançlarındaki haz ile acıyı aynı ölçüde hissetmedikleri, kayıpların acısının kazançların hazzından iki kat daha güçlü olduğu belirtilmektedir (Sektioğlu ve Sezgin, 2022: 61). Başka bir ifadeyle aynı miktarda getirisi olan bir faydanın aynı miktarda gtrye sebep olduğu zarardan kesin şekilde daha küçük olması durumu yine kayıptan kaçınmadır (Yiğit, 2016: 107-108). Bu yönüyle beklenti teorisi, beklenti teorisinden farklı olarak bireylerin psikolojik eğilimlerini ve risk algılarını karar alma sürecine dâhil etmektedir.

Beklenti teorisi, yalnızca bireylerin rasyonel davranmadığını göstermekle kalmaz aynı zamanda karar süreçlerinde kullanılan fayda kavramının yerine değer kavramını

koyarak kazanç ve kayıpların bireylerin referans noktalarına göre nasıl farklı biçimlerde algılandığını ortaya koyar. Bu doğrultuda değer bireyin kendi içinde belirlemiş olduğu referans noktası dışında gelişen kar ve zarardır. Bu referans noktası, bireyin mevcut durumu ya da beklediği başlangıç durumudur. Birey vereceği kararda ihtimallere bağlı kazanç ve kayba verdiği değeri hesaba katar. Şekil 1'e göre getirinin gerçekleştiği durum için değer fonksiyonu iç bükey, zarar durumu varsa dış bükeydir. Değer fonksiyonu, zarar durumunda getirinin gerçekleştiği duruma göre daha dik görünmektedir. Bu durum kayıptan kaçınma olarak ifade edilir. Birey kar ve zararı ayrı değerlendirmektedir. Bireye göre kar veya zarar maksimuma ulaştıkça hissedilen haz ve acının gitgide azaldığı gözlemlenmiştir.

Kahneman ve Tversky (1979), bireyin beklenti teorisi kapsamında kayıp ve kazanç durumlarını açıklayacak deneyler gerçekleştirmiştir. Kahneman ve Tversky bir deneyinde, 600 kişinin öleceği bir hastalıktan söz eder. Buna göre, insanları iki gruba ayırarak mevcuttaki iki tedavi yönteminden birini seçmelerini ister. Eğer katılımcılar ilk tedavi yöntemini tercih ederlerse 200 kişi kurtulur. Eğer katılımcılar ikinci tedavi yöntemini tercih ederlerse 600 kişi %33 olasılıkla kurtulur. %67 olasılıkla ise hiç kimse kurtulamaz. Deneye göre katılımcılardan %72'si ilk tedavi yöntemini seçmişlerdir. Çalışmanın devamında deneye yeni iki seçenek sunulmuştur. Üçüncü seçeneğe göre, 400 kişi kesin ölecektir. Dördüncü seçeneğe göre ise %33 ihtimalle hiç kimse ölmez, %67 olasılıkla 600 kişi ölür. Katılımcıların %78'i ise dördüncü seçeneği seçmişlerdir. Kahneman ve Tversky'nin yaptığı bu deney kapsamında beklenti teorisine göre bireyler kazanç koşulunda risk durumun az olduğu seçeneğe, kayıp koşulunda risk durumun daha çok olduğu seçeneğe yönelmektedirler.

Sonuç itibarıyla mükelleflerin vergiye yönelik karar alma aşamalarında sadece rasyonel fayda maksimizasyonu yaklaşımı değil, aynı zamanda bilişsel önyargılar, duygusal tepkiler ve sosyal normlar gibi irrasyonel unsurlarda belirleyici rol oynamaktadır. (Tekin, 2016: 94). Beklenen fayda teorisi, Allingham-Sandmo Modeli ve Caydırıcılık Teorisi şeklinde rasyonel yaklaşımlar, bireylerin karar alma aşamalarını mantıksal ilkeler doğrultusunda ifade etmeye çalışmaktadır. Ancak, bu modellerin savunduğu temel varsayım, gerçek hayattaki birey davranışlarını tam anlamıyla karşılamamaktadır. Buna karşın beklenti teorisi, bireylerin kayıplara karşı daha duyarlı olduğu, referans noktalarına göre kararlarını biçimlendirdiği ve risk algılarının esnek bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle vergi mükelleflerinin davranışlarının anlaşılmasında gerek rasyonel gerek irrasyonel karar alma modellerinin

birlikte ele alınması; karar aşamalarının ekonomik, psikolojik ve sosyal yönleriyle bütünsel biçimde analiz edilmesini gerek kılmaktadır (Şentürk ve Fındık, 2014: 135).

2.4.2. Bireylerin Karar Alma Süreçlerindeki Bilişsel Sapmalar

Bireylerin karar verme aşamalarında rasyonaliteye bağlı gerçekleşmeyen, bazı mantıksal hatalarda bulunmaları sıklıkla gözlemlenen bir durumdur. Bu hatalar, insanların kararlarını verirken çeşitli psikolojik ve sosyal unsurlardan nasıl etkilendiklerini göstermektedir. Davranışsal iktisat yaklaşımına göre, bireylerin ekonomik kararlarında her zaman tam anlamıyla rasyonel hareket etmediğini, bilişsel önyargılar ve psikolojik faktörlerin bu süreçleri önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, kayıptan kaçınma, çerçeveleme etkisi, statüko yargısı, batık maliyet, zihinsel muhasebe, sürü psikolojisi, çıpalama etkisi, aşırı iyimserlik ve aşırı güven önyargısı ile plasebo etkisi gibi yaygın rasyonel sapmalar bireylerin karar verme süreçlerini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Aşağıda bu sapmalar, daha iyi anlaşılması amacıyla literatürde ki deneysel bulgular ve örnekler ışığında ele alınmıştır.

2.4.2.1. Kayıptan Kaçınma

Kayıptan kaçınma, bireyin negatif bir koşulda karşılaştığı kayba, pozitif koşulda gerçekleşen kazancından daha fazla hassasiyet göstermesi şeklinde tanımlanabilir (Tekin ve Cengiz, 2020: 41) . Başka bir ifadeyle, bireyin sahip olduklarını koruma hissi olarak tanımlanabilir. Birey sahip olduğu herhangi bir olguyu kaybetmekten onu kazandığındaki hissiyatına göre daha çok etkilenir ve birey bu his nedeniyle kayıptan kaçınma yöneliminde bulunur (Alevci, 2022: 23).

Kayıptan kaçınma yöneliminin temeli Kahneman ve Tversky'nin (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk (Risk Altında Karar Alma) başlıklı çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmada çalışmalarında beklenti teorisi kapsamında çeşitli deneyler gerçekleştirilmiştir. Deney sonuçlarına göre bireyin kazanç esnasında riskten kaçındığı, kayıp ile karşı karşıya kaldığında risk aldığı bulguları elde edilmiştir. Diğer bir ifadeyle birey de kaybetme ihtimali kazanma ihtimalinden daha baskın bir içgüdü doğurduğu söylenebilir (Tekin ve Cengiz, 2020: 41).

2.4.2.2. Çerçeveleme Etkisi

Beklenen fayda teorisinin temel yapıtaşı olan rasyonel birey, karar verirken de rasyonel davranmaktadır. Rasyonel birey, tüm detayları en ince ayrıntısına kadar

düşünerek faydasının en maksimumda olmasını gözetendir. Fakat zaman içerisinde davranışsal iktisat perspektifinde gelişen beklenti teorisine göre bireylerin yeterince rasyonel kararlar alamadıkları gözlemlenmiştir. Bu duruma örnek teşkil eden bir olgu da çerçeveleme etkisidir. Bireyin aynı koşulda gerçekleşen bir durum için farklı söyleme tarzına göre farklı tercihlerde bulunması çerçeve etkisi olarak tanımlanabilir. Bireyler gerçekten rasyonel kararlar alabilselerdi farklı söylenme tarzına aynı tercihte bulunmaları beklenirdi. Ancak bireyler farklı söylenme tarzına göre, farklı tercihlerde bulunmaktadır. Bunun nedeni bireylerdeki kayıp kazanç ilişkisi rasyonel sapmalara başka bir ifadeyle irrasyonel davranışlara sebep olmaktadır (Kamber, 2018: 189-190).

Tversky ve Kahneman'ın 1981'de yaptıkları The Framing of Decisions and the Psychology of Choice (Kararların Çerçevenmesi ve Seçim Psikolojisi) araştırmasında bireylerin tercih süreçlerinde çerçeveleme etkisinin nasıl ortaya çıktığı deneysel olarak incelenmiştir. 600 denek üzerinde yürütülen deneyde aynı olasılıklar iki farklı şekilde sunulmuş birinci durumda 200 kişi kesin kurtulacak ifadesi, ikinci durumda ise 400 kişi kesin ölecek ifadesi kullanılmıştır. Gerçekte iki durum da aynı sonucu doğurmasına rağmen ilk çerçevede deneklerin %72'si kesin kurtarma seçeneğini tercih ederken riskten kaçınmış, ikinci çerçevede ise %78'i kesin ölüm seçeneğine karşı risk almayı tercih etmiştir. Bu bulgular, sunum biçiminin bireylerin risk algısını ve kararlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Kahneman ve Tversky, 1981: 453; Kömürcü, 2022: 22).

2.4.2.3. Statüko Yanlılığı

Bireyler duygusal olarak kaybetmekten pek hoşlanmaz ve bunun bir göstergesi olarak da içinde bulundukları statüyü muhafaza etmeye yatkındır. Bireyler içinde bulunduğu durumu muhafaza etmediklerinde pişmanlık hissedeceklerini düşündükleri için karar verecekleri durum karşısında aktif bir tepki göstermezler. Bu nedenle mevcut durumlarını sürdürmek isterler (Alevci, 2022: 23-24). Statüko, bireyin içinde bulunduğu koşulda mevcut durumunu koruyarak bireyin karar verme davranışını etkileyen rasyonel bir sapma olarak ifade edilebilir (Altun, 2024: 46). Başka bir deyişle, statüko bireylerin içinde bulundukları koşulu koruma çabası ve kayıptan kaçınmanın bir formu olarak da tanımlanabilir. Bireyin buradaki temel ilkesi “*benim olan değerlidir*” ibaresidir. Bu durumu örneklendirmek gerekirse; Kahneman vd. (1991) gerçekleştirdikleri Endowment Effect (Sahiplik Etkisi) deneyinde öğrencileri iki gruba bölmüşlerdir. İlk gruptaki öğrencilere ücretsiz kupalar verilerek, kupaları ne kadar fiyata satacakları sorulmuştur. Diğer gruba ise sadece kahve kupa ve para verilerek, bunlardan biri için

seçim yapmaları söylenmiştir. Bu gruptaki öğrencilere de, aynı şekilde bir fiyat belirleme durumu sunulmuştur. İlk grup, kupalar için herhangi bir maliyete katlanmamalarına rağmen, elindekini kaybetme iğdsne sahip olduklarından, ikinci gruptaki öğrencilerin belirlediği fiyatın iki mislini teklif etmişlerdir.

Statüko, kayıptan kaçınma ve sahip olma iğdsn taşıtmaktadır. Günlük hayatta çalışanlar, işlerinden çoğu zaman şikyet ederler. Fakat farklı ve daha konforlu bir iş arayışına da girmezler. Bunun sebebi, yerini korumak her zaman daha kolaydır ancak farklı bir arayış çaba gerektirir. Diğer bir ifadeyle birey riske açık değildir. Risk onun için fazladan bir zahmettir. Dolayısıyla birey genellikle içinde bulunduğu durumu statükonun sabit olması gerektiği kanaatinde hisseder (Altun, 2024: 46). Thaler ve Sunstein'ın (2008: 53) Dürtme kitabında örneklendirildiği gibi, bir şirket Sunstein adlı birine beş ayrı dergi için üç ay süren ücretsiz dergi aboneliğinden faydalanabileceğini belirten bir mektup gönderir. Sunstein pek dergi okumamasına rağmen, kendisi için avantajlı olduğunu düşünerek bundan faydalanmayı kabul eder. Ancak burada önemli bir detay vardır. Dergi aboneliği üç ay sonunda iptal edilmediğinde ücretli şekilde devam edecektir. Sunstein bu dergi aboneliğine on yıl süreyle devam etmiştir. Bu örneğe göre, statüko yanlılığının güncel hayatta çeşitli istismara yol açabileceği de söylenebilir.

2.4.2.4. Batık Maliyet Teorisi

Batık maliyet, daha önce bedeli ödenen bir mal veya hizmet için dönüşü olmayan durumları ifade etmektedir. Birey daima, ödediği mal veya hizmetten en yüksek faydayı sağlama iğdsne sahiptir. Batık maliyet bireyde; ödemesi gerçekleşen malın ve hizmetin karşılığında elde edeceği faydanın ödenen bedelden daha yüksek olması beklentisini oluşturur (Alevci, 2022: 21). Başka bir tanıma göre, bireyin satın alma eylemi ve tüketimi zaman açısından farklılık göstererek eř zamanlı gerekleşmeyeabilir. Birey satın aldığı mal veya hizmeti bedelini dese de hemen tketmeyeabilir. Ayrıca öncesinde ödemesini gerçekleştirdiği mal veya hizmetin tüketimi sırasında ürün hoşuna gitmediğinde ve iadesi mümkün değilse batık maliyetle karşı karşıya gelmektedir. Batık maliyet, bireyin gelecekteki kayıp ve kazanç koşullarını iyi tahmin edememesine dayanmaktadır. Örneğin, yüksek miktarda yatırım yapılan bir projenin ilerleyen aşamlarda karlı olmayacağı anlaşılsa bile yapılan harcamalar yüzünden projeyi iptal etmeme eğilimi batık maliyet yanılığına örnek teşkil edebilir. Bu doğrultuda geçmişe bağlılık, bireylerin ekonomik açıdan daha fazla zarar etmesine yol açabilir (Akboz, 2019: 16).

Kahneman ve Tversky (1984: 347) araştırmalarında batık maliyet ile ilgili senaryo geliştirerek kavrama ilişkin önemli katkılar sunmuşlardır.

Senaryo 1: Bir sinemaya giderek 10\$’a bir bilet satın aldınız. Fakat sinemaya girmeden önce bileti kaybettiğinizi fark ettiniz ve ödemenizi kanıtlayacağınız bir fişiniz yok.

Birinci soru: Bu durumda başka bir bileti 10\$’a tekrar satın alır mıydınız? Bu soruya katılımcıların %46’sı evet, %54’ ise hayır yanıtını vermiştir.

Senaryo 2: Sinema ncesi 10\$’ınızı kaybettiğinizi farkettiliz. O sırada 10\$’a katılabileceğiniz bir oyun oynanacağını duydunuz.

İkinci soru: Bu durumda oyun için 10\$ ekstra ödeme yapar mıydınız? Bu soruya katılımcıların %88’i evet, %12’si hayır yanıtını vermiştir.

Birinci senaryo değerlendirildiğinde birey, batık maliyet yanılığına kapılmıştır. Deneklerin çoğu sinema biletini kaybettiği için başka bir bilet almayı reddetmiştir. Çünkü biletin bedelini zaten demiş olduğunu düşünerek bunu bir ek maliyet olarak algılamıştır. Ancak bu bir yanılığdır. Sinema biletini bulamasa da sinemaya girmek için ödeyeceği yeni bilet bedeli, önceden yapılan ödeme bedeline göre farklılık göstermemektedir. İkinci senaryoda, birey kaybettiği tutar sinema biletiyle aynı olsa da oyun için yapacağı ödemeye engel teşkil etmemiştir. Bunun nedeni, kaybedilen paranın farklı bir amaçla harcanmış gibi algılanmasıdır. Eğer birey irrasyonel davranmasaydı, batık maliyet yanılığına düşmez ve 10\$’ın değer, her iki koşulda da gözünde eşit olurdu. Başka bir örnekten Staw (1976) başladığınız bir kitabın yarısına geldiniz ve kitap sizi memnun etmedi. Normal şartlar altında, kitap bırakılmalı ancak birey kitabın yarısına gelene kadar zaman harcadığını ve kayıp yaşadığını düşünerek kitabın tamamını bitirmeye yönelebilir. Ancak bu kararıyla daha fazla zaman kaybı yaşayacaktır. Bu durum da bir batık maliyet rneği olarak verilebilir.

2.4.2.5. Zihinsel Muhasebe

Zihinsel muhasebe, bireylerin ekonomik kararlarını, belirli temalara ayırarak bu temalara farklı anlamlar yüklemeleri sonucunda şekillenen bir süreçtir. Bu süreçte bireyler, aynı ekonomik miktara sahip olsa da değerşik kategorilerde yer alan harcamaları farklıymış gibi değerlendirebilir ve buna göre karar verebilir. Benzer şekilde, zihinsel muhasebe, bireylerin ekonomik karar verme sürecinde kararlarının kodlanması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesi için başvurulan bilişsel süreçler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Thaler, 1999: 183-200).

Thaler'ın zihinsel muhasebe teoremine göre bireyler para için farklı zihinsel hesaplamalarla paranın organizasyonunu gerçekleştirmekte ve her bir kategori için ayrı kural koymaktadır. Bu teoreme göre, birey paranın farklı alternatiflerine dikkat çekmektedir. Paranın belirli durumlar için farklı değerlere sahipmiş gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Zihinsel muhasebe örneğine göre birey devam ettiği bir iş karşılığında aldığı ücreti düşünerek harcarken, beklemediği bir kazancı (örneğin; sayısal lotodan kazanılan para) daha kolay harcama eğilimindedir. Thaler, bu teorem perspektifinde bireylerin karar alma süreçlerinde psikolojik faktörlerin etkili olduğunu savunmaktadır (Thaler, 1985: 203).

Thaler'ın 1985 yılında yayınladığı “Mental Accounting and Consumer Choice” (Zihinsel Muhasebe ve Tüketici Tercihleri) çalışmasında farklı senaryolarla zihinsel muhasebe örnekleri açıklanmıştır.

Bay ve Bayan L ve Bay ve Bayan H, biraz balık avlamak amacıyla kuzeybatıda (örnek senaryoda coğrafi konum belirtilmemektedir) geziye katılmışlardır. Gezi esnasında avladıkları balıkları paket yaparak bir havayolu şirketi aracılığıyla evlerine yollamışlardır. Ancak balıklar kargoda kaybolmuştur. Kaybolan balıklar için havayolu şirketi çiftlere 300 dolar tazminat ödemesi gerçekleştirmiştir. Çiftler, verilen 300 dolar ile yemeğe çıkarak, yemekte 225 dolar harcamışlardır. Oysa daha önce başka bir yemekte bu miktarda para harcamaları olmamıştır. Başka bir ifadeyle çiftler normalde harcamadıkları tutarı yemeğe harcamak için kullanmıştır. Aldıkları tazminatı günlük harcamalarından ayrı değerlendirerek, kaybolan balıkların tazmini olarak görmüş ve ele geçen parayı günlük hayatlarındakinden daha rahat harcamışlardır. Bu durum zihinsel muhasebede “bulunan para etkisi” şeklinde ifade edilmektedir.

Bay ve Bayan J, hayalini kurdukları eve sahip olabilmek için 15.000 dolar kenara koymuşlardır. Çift biriktirdikleri parayı %10 getiriyle bankaya yatırmışlardır. Fakat yakın bir zaman diliminde bir araba alarak %15 faizle üç yıllık bir kredi kullanarak ödemeyi tercih etmişlerdir. Bu örnekte, çift sahip olmak istedikleri ev için bir yatırım yapmış, ancak yüksek faiz oranına rağmen araba kredisini kullanmayı tercih etmektedir. Bir başka ifadeyle, çift uzun vadedeki hedefi için fon oluştururken, kısa vadede daha yüksek maliyetli bir harcamayı kredi yoluyla yapmıştır. Bu hesapları birbirinden ayrı nitelendirmiştir. Bu duruma zihinsel muhasebe de “hesap ayırıştırma” olarak tanımlanmaktadır.

Bay S'nin girdiği bir mağazada fiyatı 125 dolar olan bir kazak hoşuna gidiyor. Fakat Bay S bu kazak için yapılacak harcamanın ekstra bir maliyet olduğunu düşünerek kazağı almaktan vazgeçiyor. İlerleyen zamanda Bay S'nin doğum gününde eşi ona

beğendiği kazağı alıyor ve Bay S buna çok mutlu oluyor. Ancak Bay S ve eşi aynı zamanda ortak bir banka hesabına sahiptir. Bu örnekte, Bay S beğendiği kazağı “ekstra maliyet” olarak görmektedir. Ancak, Bay S beğendiği kazağı doğum gününde hediye olarak aldığı mutlu hissetmiştir. Zihinsel muhasebe bu durumu “hediye etkisi” ve “harcama rasyonalitesi” olarak tanımlamaktadır. Ortak bir banka hesapları olmasına rağmen Bay S hediye ayrı bir kategoride değerlendirmesinden dolayı mutlu hissetmiştir (Thaler, 1985: 203).

Zihinsel muhasebe, tamamen bilişsel kodlandırmaya yönelik seçim yapma ve bunları düzeltme isteğini açıklamaktadır. Zaman zaman bu durum akılcı gibi görünse de bireyin kendinde oluşturduğu bilişsel kodlamaların bütünüyle tercihe bağlı olduğu ve belirli durumlar karşısında riskli yanılgılara düşüldüğü tekrar tekrar ele alınmaktadır. Zihinsel muhasebe perspektifinde, gerekli tedbirler alınmadığında yanlış yatırım politikaları izlenebilir. Bu durum, temel olarak bütün finansal sisteme zarar verebilir. Benzer şekilde davranışsal bağlamda, kaçınılmaz bir şekilde zihinsel muhasebe etkisiyle hareket etmektedirler. Bundan dolayı zihinsel muhasebenin olmadığı bir alanda plan yapmak pek mümkün değildir (Kendirli ve Cihangir, 2023: 241-242).

2.4.2.6. Sürü Psikolojisi

Sürü davranışı, bireyin kendi fikir ve hissiyatı yerine başkalarının ne şekilde davrandığına yönelik seçimlerde bulunmasına dayanmaktadır. Bireyin kendi yaptıklarından ziyade, başkalarının davranışlarını benimsemesi başka bir ifadeyle, başkasının seçimlerini ve eylemlerini “doğru” olarak referans aldığı kendi şahsi bilgi ve deneyimlerinden vazgeçmektedir. Bu nitelikte bir tavır, bireylerin çevre de hep birlikte yanlış tercihlerde bulunmasına yol açmaktadır (Banerjee, 1992: 798).

Banerjee (2015: 2) çalışmasında; bireyin şahsi görüşü, farklı bir şekilde tercihte bulunmasını tavsiye etse dahi bireyin diğerlerinin yaptığı tercihlerde bulunduğu yönelik bulgulara ulaşmıştır. Sürü etkisi, bir nevi karar verme oyunu olarak nitelendirilir ve bireyler oyunda sırayla tercihte bulunur. Her birey, üç farklı durum için birini tercih edebilir. Doğru bilgi, yanlış bilgi ve asimetric bilgi. Banerjee, oyuna katılan ilk iki bireyin aynı tercihte bulunmasıyla, diğer bireylerinde ilk iki kişiyi izleyeceğini gözlemlemiştir. Bireylerin diğer katılımcıları takip etmesi, içsel olarak rasyonel olma eğiliminden kaynaklansa da bu durum her daim en iyi tercihi sağlamamaktadır. Sebebi, taklit edilen katılımcının tercihleri her zaman kazandırıcı olmayabilir. Aksine, bazen yanlış veya zararlı sonuçlar doğurabilir. Farklı bir ifadeyle, bireylerin diğer katılımcıları

izleyerek cevap vermesi yerine, kendi bilgisiyle tercihte bulunması daha sağlıklı sonuçlar doğurabilir.

Sürü etkisi iki şekilde kendini göstermektedir. İlk unsur bilgiye dayanır. Bireyin çevresindeki insanlar arasında hangi görüş veya tutum baskınsa, tesir altında kalacak kişinin ne şekilde düşünerek karar vermesine ilişkin bilgi sağlar. İkinci unsur ise çevre baskısıdır. Çevre, bireyin kendisi için ne düşünüldüğüne itibar etmesi sonucu, olumsuz bir tavırla karşılaşmamak için çevreye uyumlu seçimler yapmasına neden olabilir. Dolayısıyla birey öncesinde verilen kararları takip etme eğilimindedir. Örneğin, insanların çoğunluğu aynı ürünü aldığı anda, iktisadi olarak ürüne talep artar ve ürüne talep artmaya devam eder. Benzer şekilde, hisse senedine yatırımda bulunan bireylerin, başarısız olma sebeplerinden biri, sürü psikolojisine dayanmaktadır. Bireyler, diğer yatırımcıların tercihlerini gözlemleyerek aynı hisseye yönelebilirler. Bu durum daima rasyonel bir seçim olmayabilir ve genellikle zararlı sonuçlanmaktadır (Alevci, 2022: 25).

Sürü psikolojisine göre, bireylerin ne şekilde tepki vereceğini anlamak için restoran deneyi incelenebilir. Deneyde katılımcılara A restoranının %51, B restoranının ise %49 oranında daha iyi olduğunu dair bilgi verilir. Her katılımcı, seçim yapmadan önce kendisinden önceki kişilerin tercihlerini görür. İlk katılımcılar A'yı seçtiğinde sonraki katılımcılar çoğunluğun kararını doğru kabul ederek aynı seçimi yapmaya devam eder. Başlangıçta küçük bir farkla başlayan bu eğilim, zamanla tüm grubun aynı yönde hareket etmesine yol açar. Bu sonuç, bireylerin kendi bilgilerini kullanmak yerine çoğunluğun davranışına uyum sağlama eğiliminde olduklarını ve sürü psikolojisinin böyle oluştuğunu ortaya koymaktadır (Banarjee, 1992: 798).

2.4.2.7. Çıpalama Etkisi

Genel olarak bireyler, riskli durumlar altında tahminde bulunurken başlama noktası (çıpa) şeklinde verilen bir veriye yönelik tahminde bulunma yönelimindedir. Bu başlama noktası, bireyin tahminde bulunurken ya problemin içindeki verilere dayanarak bir başlama noktası belirlemesiyle ya da hesaplamanın sadece bir kısmını tamamlayarak bu başlangıç noktasını oluşturmasıyla gerçekleşmektedir. Birey başta bir başlangıç noktası referans olarak kendince ayarlamalarda bulunur. Ancak bu ayarlamaların yetersizliği, bireyin baştaki referans noktasından uzaklaşmasını engeller ve sonuç olarak birey referans noktasına bağlı kalır. Bu durum ise “çıpalama” şeklinde ifade edilmektedir (Tversky ve Kahneman, 1974: 1128). Başka bir tanıma göre; çıpalama,

öncesindeki durum için algılanan, etkileşim sağlanan veya öğrenilen bir değerin ileride kararları şekillendirmesi olarak açıklanabilir (Kamber, 2018: 189).

Çıpalama, öncesinde öğrenilen bir bilgiye takılarak, sonradan öğrenilen bilgiye yeterince koordinasyon sağlayamamaktır. Başka bir ifadeyle bilişsel sistemin ilk öğrendiği bilgiye daha yüksek güven duyma eğilimidir. Örneğin, bir televizyon almayı düşündüğümüzü ve 3000 dolarlık satışı olan, yüksek çözünürlüklü bir televizyon bulduğumuzu varsayalım. Bu 3000 dolar artık bir referans noktası haline gelir. Buna göre artık bu çıpa değerini esas alarak; televizyon fiyatlarını değerlendirmeye başlarız. Bu aşamalar çıpalama etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Akboz, 2019: 19).

Çıpalama etkisini göstermek için yapılan deneyde katılımcılardan, Afrika ülkelerinin Birleşmiş Milletler'deki temsil oranını tahmin etmeleri istenmiştir. Tahmin yapmadan önce bazı katılımcılara 10, bazılarına ise 65 gibi rastgele seçilen sayılar 'başlangıç noktası' olarak verilmiştir. Sonuçlar, ilk olarak 10 sayısını gören katılımcıların çok daha düşük tahminlerde bulunduğunu, 65 sayısını görenlerin ise belirgin şekilde daha yüksek oranlar tahmin ettiğini göstermiştir. Oysa verilen sayılar gerçeği yansıtmayan tamamen rastgele değerlerdir. Bu bulgu, başlangıçta sunulan bir bilginin, gerçeklikle ilgisi olmasa bile, insanların sonraki değerlendirmelerini güçlü biçimde etkileyebildiğini ve onları ilk referans noktasından uzaklaşmakta zorladığını ortaya koymaktadır (Strack ve Mussweiler, 1997: 437).

Çıpalama etkisini farklı bir açıdan göstermek için Kahneman ve Tversky (1974:1128) yeni bir deney tasarlamıştır. Yaptıkları deneyde, çıpalama etkisinin farklı bir yönüne dikkat çekmişlerdir. Kahneman ve Tversky deney sırasında katılımcılara 1'den 8'e kadar olan rakamların çarpımına ilişkin matematiksel bir işlem yapmasını istemiştir. Deneyde iki şekilde grup oluşturulmuştur. İlk gruptan rakamları (1x2x3) şeklinde küçükten büyüğe doğru çarpımları, ikinci gruptan ise rakamları (8x7x6) şeklinde büyükten küçüğe doğru çarpımları istenmiştir. Deney sonucuna göre, büyükten küçüğe doğru çarpım yapan katılımcıların daha yüksek tahminler yaptığı gözlemlenmiştir. Bu örneğe göre referans noktasının daha büyük belirlendiği grup yüksek tahminlerde bulunurken; düşük belirlenen grup ise referans noktası bağlamında düşük tahminlerde bulunmuştur.

2.4.2.8. Aşırı İyimserlik ve Aşırı Güven Önyargısı

Davranışsal bağlamda, aşırı iyimser olma hali ve kendine güven, bireyin ilerleyen zamandaki olaylar veya kazanımları için realist olmayan şekilde davranma biçimidir. Bireyler hayali bir beklenti içerisine girmekte ve ilerleyen süreçte daha az problem

yaşayarak üstün başarı kazanacaklarını düşünmektedirler. Kendine güven ise, bireyin kişisel becerilerine çok fazla güvenmesi şeklinde tanımlanabilir. Kendine çok güvenen birey, çoğunlukla çok karmaşık problemlerin üstesinden gelebileceğine inanır. Bu yüzden belirsiz durumlar içinde olmaya daha eğilimlidirler. Ancak, bu fazla kendine güvenme hali, bazen realist olmayan isteklere yol açarak bireyin başarısız olma halini arttırabilmektedir (Denovan ve Macaskill, 2016: 513).

Başka bir tanıma göre aşırı iyimser olma ve kendine güven, bireylerin bazı olasılıkları görmezden gelerek risk almasının önünü açan bir durum olarak ifade edilebilir. Örneğin, birey yatırım piyasasında hisse senedine yatırım yaparak bir getiri sağladığında bu getirinin başarısında kendisine pay biçmektedir. Buna göre, birey yatırım kararı alırken her zaman doğru yatırım kararı aldığını düşünerek, aynı kazanıma sahip olacağı kanısına varabilir. Ancak, bu durum bireyin yanılgıya düşmesine sebep olabilir. Çünkü yatırım piyasaları içinde çeşitli dalgalanmalar ve belirsizlikler oluşturmaktadır (Alevci, 2022: 23).

2.4.2.9. Plasebo Etkisi

Plasebo etkisi, kökeni tıp alanına dayanan ve bireyin tedavi aldığına inanmasıyla tedavi sürecinde olumlu sonuçlar şeklinde tanımlanan bir olgudur. Davranışsal iktisat perspektifinde ise bu kavram, bireylerin beklenti ve inançlarının yalnızca sağlık alanında değil, ekonomik karar ve tercihler üzerinde de benzer etkiler yaratabileceğini göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin içsel inançlarının ekonomik davranışlara yansımalarını anlamaya yönelik önemli bir çerçevedir (Kirsch, 2019: 3).

Plasebo etkisine ilişkin bir örnek antidepresan ilaçlarıdır. Örneğin, antidepresan tedavi sürecindeki bireylerde, iyileşme oranlarını etkileyen en önemli unsurlardan birinin, verilen ilacın etkisinden çok bireyin ilacın kendisini tedavi edeceğine dair oluşan beklentisi (plasebo etkisi) olduğu gözlemlenmiştir. Uygulanan deneylerde, antidepresan ilacı yerine plasebo (etkisi olmayan madde) verilen bireylerin %82'sinin, iyileşme gösterdiği ortaya çıkmıştır. Buna göre, bireylerin gerçekte kendilerini iyileştireceklerine olan inancın, gerçek bir tedavi süreci ile neredeyse eşdeğer olduğu söylenebilir (Kirsch, 2014: 129) .

Bireylerin tedavi veya bir ürüne olan inancı bilişsel düşünce yapısına göre pozitif etkiler doğurabilmektedir. Öyle ki, bu durum, bireylerin belirsizlik altında karar alırken bile, elde ettikleri bulguların olumlu olacağına inanç geliştirmeleri, ekonomik

tepkilerinin nasıl olacağını belirleyen unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Kirsch, 2019: 407).

3. VERGİYE YÖNELİK MÜKELLEF DAVRANIŞLARI

Vergi mükelleflerinin davranışlarını anlamlandırmak, tek başına ekonomik çıkarlar temeline dayanan değerlendirmelerle sınırlanamayacak kadar derin ve çok boyutludur. Günümüzde bireylerin vergiye dair tutum ve davranışları mali yükümlülükten ziyade adalet inancı, sosyal normlar, güven düzeyi ve vergiyi algılama anlayışı gibi unsurlarla gelişmektedir. Bu nedenle vergiye karşı geliştirilen tepkileri anlamak, psikolojik ve sosyolojik etkenlerin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bölümde, vergiye ilişkin tutumlar ve bu tutumları etkileyen bireysel unsurlar analiz edilecektir.

3.1. Mükelleflerin Vergisel Yükümlülükleri Karşısında Gösterdikleri Algısal Tepkiler

Mükellefler, vergiye ilişkin değerlendirmelerini içsel sorumluluk algıları, çevresel unsurlar, gelir seviyesi, devlete ve siyasi otoriteye duydukları güven gibi bireysel ve toplumsal bulgular ışığında şekillendirmektedir.

3.1.1. Vergi Sorumluluğu Algısı

Vergi ödeme davranışının şekillenmesinde bireyin içsel sorumluluk algısı kritik bir rol oynamaktadır. Birey, vergi ödemeyi yalnızca yasal bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda topluma karşı yerine getirilmesi gereken ahlaki bir yükümlülük olarak görüyorsa, bu durum yüksek bir vergi sorumluluğu algısını işaret eder. Bireyin vergiye ilişkin içsel sorumluluğu, vergi ahlakı kavramı ile açıklanırken çevresindeki mükelleflerin davranışları sosyal normlar yoluyla bireyin tutumlarını şekillendirebilmektedir. Sosyal etkileşim yoluyla bireylerin vergiye yönelik tutum geliştirmesi, bu algının hem bireysel hem toplumsal boyutta iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

3.1.1.1. Vergi Ahlakı

Ahlak, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, toplum tarafından kabul edilmiş davranış kurallarının ve değerlerin bir bütünü olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu kurallar ve değerler, toplumdan topluma ve zamanla değişiklik gösterebilmektedir (Doğan, 2021: 11). Toplumsal ahlak kuralları ile vergileme arasında sıkı bir bağ vardı

(Aktan, 2012: 2). Ahlaki davranışlar, bireylerin toplum içerisinde edindiği davranışlar ve kurallardan oluşmaktadır. Bununla birlikte toplum içerisinde belirli kurallara sıkı sıkıya bağlı olan bireylerin, diğer alanlardaki kurallara saygı göstermesi yüksek ihtimal dahilinde olmaktadır. Örneğin, kendi yaşantısında dürüstlüğü benimseyen bir bireyin, vergi ödemeye yönelik davranışında da dürüst davranması beklenebilir. Vergi ahlakının, toplumda genel olarak kabul edilen ahlaki kurallar kadar benimsenmesi ve uygulanması gönüllü vergi uyumunu güçlendirebileceği ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini destekleyebileceği için büyük önem teşkil etmektedir (User, 1992: 144-145).

Vergi ahlakı, bireylerin vergi ödeme davranışlarına ilişkin içten gelen motivasyonları şeklinde ifade edilebilir (Alm ve Torgler, 2004:5). Vergi ahlakı, bireyin vergi ödemeyi, ahlaki bir sorumluluk olarak içselleştirmesi ve topluma katkı sağlayan bir araç olarak kabul etmesiyle tanımlanabilmektedir (Torgler ve Schneider, 2007: 12). Scmolders'e göre (1976) vergi ahlakı, vergiye yönelik yükümlülüklerin, geciktirilmeden ve eksiksiz şekilde uygulanmasıdır. Diğer bir ifadeyle, vergi ahlakı vergiye yönelik yasal vergi yükümlülüklerinin dürüst ve gerçeğe dayalı biçimde uygulanma düzeyini ifade etmektedir (Aydoğan, 2007: 15).

Bireylerin, yazılı olmayan kurallar etrafında geliştirdiği ödev ve sorumluluk, bireylerin yalnızca kendi mutluluklarını değil, toplumsal sorunları da önemsemelerini ve sorumluluk hissetmelerini sağlamaktadır. Bu ahlakın temelinde gönüllülük yer almakta ve vergi ahlakının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Çiçek, 2006: 54).

Yüksek vergi ahlakının hakim olduğu toplumlarda bireyler vergi kaçırmayı sadece yasal bir ihlal değil aynı zamanda ahlaki bir sorun olarak değerlendirebilir. Bu açıdan vergi kaçırmaya yönelik toplumsal baskı artmakta ve bu durum bireyler açısından daha fazla sorgulanabilmektedir. Vergi ahlakının zayıfladığı koşullarda kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelim artmaktadır. Bu durum vergi kayıplarını derinleştirmektedir. Nitekim vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu ve bireylerin vergiye karşı içsel motivasyonlarının azaldığı ortamlarda kayıt dışılığın yaygınlaştığı söylenebilir (Torgler ve Schneider, 2007: 15). Bir vergi sisteminin başarıya ulaşabilmesi için, vergi mükelleflerinin vergiye ilişkin sorumluluklarına karşı içsel uyumu ve bu uyum çevresinde gelişen vergi ahlakı oldukça önemlidir. Vergi sistemi, devlet ve vergi mükellefleri olmak üzere iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Vergi kanunları ne kadar gelişmiş ve iyi olursa olsun, vergi mükellefleri vergi kaçırmanın yollarını aramaya devam edecektir. Sistemde bu şekilde davranan mükelleflerin, diğer mükelleflerin vergi ahlakını da olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Buna

göre, bir vergi sisteminin başarısının, yüksek vergi ahlakına sahip mükelleflerin sayısı ile doğru orantılı olduğu söylenebilir (Tosuner ve Demir, 2007: 12)

3.1.1.2. Diğer Mükellef Davranışı

İnsan, bireysel bir varlık olmasının yanı sıra sosyal bir varlıktır. Toplumdan ve çevresinden izole bir biçimde hayatını sürdüremez. İnsanlar sosyal psikolojik bir bakış açısıyla, eylemlerini, sahip olduklarını ve sosyoekonomik durumlarını başkalarıyla karşılaştırabilirler. Bu karşılaştırma, vergi yönünden de geçerlidir. Mükellefler, vergilemede yatay ve dikey adalet arayışı içinde olduğu için, kendisinden daha yüksek gelir elde eden birinin daha az vergi ödediğini fark ettiklerinde, mükelleflerin vergi ödeme motivasyonu azalabilir. Benzer şekilde, kendisiyle aynı koşullara sahip bir mükellefin daha az vergi ödediği gözlemlendiğinde de mükellefin motivasyonunun yine azalacağı söylenebilir (Demir, 2008: 99).

Bireyler, sosyal varlıklar olarak çevrelerindeki diğer insanlardan etkilenmekte ve bu durum vergiye yönelik tutumlarına da yansımaktadır. Mükellefler, benzer koşullara sahip diğer mükelleflerin ödedikleri vergileri karşılaştırarak, kendilerine haksızlık yapıp yapılmadığına yönelik kişisel bir kanıya varabilirler. Ayrıca, çevresindeki insanların tutum ve tavırlarını çabucak içselleştirebilirler. Eğer çevrelerindeki diğer mükelleflerin vergi ödemediğini veya vergi kaçırdığını fark ederlerse, vergi ödemelerine benzer biçimde davranma eğilimi gösterebilirler (Ergün, 2007: 47). Çevresindeki mükelleflerin dürüst bir şekilde vergilerini ödediğini gözlemleyen mükelleflerin vergi ödeme isteği artarken, vergi kaçırma davranışlarına şahit olan mükelleflerin söz konusu eğilimi taklit etme olasılığı da yükselebilir. Koşullu iş birliği teorisine göre bireyler, çevrelerindeki mükelleflerin vergi ödeme tutumlarına göre kendi davranışlarını şekillendirmektedir (Frey ve Torgler, 2007: 137). Benzer şekilde, Alm'a (2012) göre, mükelleflerin sosyal ortamları ve diğer mükelleflerin davranışları vergi uyumunu doğrudan etkilemektedir. Çevresindeki bireylerin dürüst biçimde vergi ödediğine inanmak vergi ödeme eğilimi güçlendirirken, vergi kaçırma algısı ise uyumu olumsuz etkileyebilir.

Vergi yükümlülükleri yerine getirilmesi sürecinde, mükellefler kanunlara uyacak şekilde eyleme geçme zorunluluğundadır. Ancak gerçekte tüm mükellefler aynı hassasiyeti göstermeyebilir. Örneğin, beyan esasına tabi gelir vergisi mükellefleri, vergisi kaynaktan tahsil edilen mükelleflere göre daha rahat davranabilmektedir. Kaynaktan yapılan vergi kesintilerinde, ödenmesi gereken vergi miktarı ile ödenen vergi miktarı aynı olmaktadır. Ancak, beyan esasına tabi gelir vergisi mükellefleri, ödemeleri

gereken vergiden daha düşük bir tutar ödeyebilmektedir. Bu durumda, yasalara uygun hareket eden mükellefler, denetim ve ceza almayan mükelleflerle kendilerini karşılaştırdıklarında haksızlığa uğradıkları algısına kapılabilirler. Bu mükellefler, diğerlerinin vergiden muaf kazançları vasıtasıyla daha kaliteli bir yaşam standardı içinde olduğunu ve kendilerinin daha fazla yükümlülük altında oldukları algısına sahip olabilirler (Şenyüz, 1995: 40). Bu tür algılar, mükelleflerin vergilere yönelik tepkilerinin artmasına neden olabilmektedir. Toplum içinde bu tür olumsuz düşüncelerin yaygınlık göstermesi, eksik vergi ödeme davranışlarını sürekli hale getirebilir. Sorumluluğunu eksiksiz ve zamanında yerine getiren mükellefler de bu olumsuz davranıştan etkilenerek benzer şekilde davranışta bulunabilirler (Kaynar, 2010: 58). Bu bağlamda söz konusu davranış biçimleri Sosyal Norm Teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Sosyal normlar, bireylerin hangi davranışların kabul edilebilir ya da dışlanabilir olduğuna dair geliştirdikleri ortak algıları ifade eder. Resmî yaptırımlarla değil, toplumsal onay ve dışlanma ile şekillenen bu normlar bireylerin karar alma süreçlerinde belirleyici olabilmektedir. Bu teoriye göre bir davranışın toplum içinde yaygınlaştığına dair algı güçlendikçe bireyler de bu davranışı sergilemeye daha meyilli hale gelebilirler. Dolayısıyla, vergi ödememe ya da eksik ödeme davranışları, toplumsal düzeyde kabul görmeye başladığında bireyler bu davranışı daha az sorgular hale gelebilir. Bu durum vergi uyumunu olumsuz etkileyen bir sosyal öğrenme sürecini tetikleyebilir.

Sosyal normlar vergi uyumu bağlamında incelendiğinde bireyler çevrelerindeki insanların vergiye uyum sağladığına inandıkları takdirde bu davranışı sosyal bir norm olarak görüp kendileri de benzer şekilde hareket etme eğiliminde olurlar. Ancak, çevre de vergi kaçırmanın yaygın olduğu algısı oluşursa, bireyler de bu davranışı normalleştirerek aynı tutumu sergileyebilir. Dolayısıyla, vergi uyum sürecinde sosyal normların ve diğer mükellef davranışlarının birey üzerindeki etkisi birbiriyle doğrudan ilişkili olup, mükellefin çevresindeki gözlemleri ile kişisel içselleştirme kapasitesi bu davranışı belirleyici rol oynamaktadır (Wenzel, 2001: 8).

3.1.2. Vergi Sistemi Algısı

Mükelleflerin vergi sistemine yönelik algıları, sistemin adil, şeffaf ve uygulanabilir olup olmadığına dair kişisel değerlendirmelerini kapsamaktadır. Özellikle ödeme gücü ilkesine uygunluk, sistemin bireylerin ekonomik koşullarına duyarlı olup olmadığına işaret eder. Bu nedenle, bireylerin vergi ödeme kapasitesi ile sistemin uygulama biçimi arasındaki uyum ya da uyumsuzluk, sistem algısını güçlendirmekte ya da zedelemektedir. Bu bağlamda, vergi ödeme gücü ve vergi adaleti gibi unsurlar,

sistemin adil ve dengeli işleyip işlemediğine dair algının oluşmasında belirleyici olmaktadır (Koritnik ve Podlipnik, 2017: 5).

3.1.2.1. Vergi Ödeme Gücü

Vergi ödeme gücü, bireylerin veya kurumların mali koşullarına uygun olarak vergiyi ödeme potansiyelleri şeklinde tanımlanabilir. Mükelleflerin gelir seviyesi, sahip olduğu servetleri, borç şartları ödeme gücünü şekillendiren temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, borç şartları; mükelleflerin mevcut borç yükümlülükleri, borçların geri ödeme süreleri ve faiz oranları gibi ekonomik şartları kapsamaktadır. Örneğin, yüksek miktarda borcu olan bir mükellef, gelirin büyük bir kısmını borç ödemelerine ayırmak durumunda kalabilir ve bu durum vergi ödeme gücünü olumsuz olarak etkileyebilir (Musgrave, 1959: 72). Vergilendirme süreci, mükelleflerin ödeme gücü dikkate alınarak vergi yükünün adaletli bir biçimde paylaştırılmasını hedeflemektedir (Sugözü, vd., 2014: 117). Ödeme gücü ilkesine göre, vergi tutarı, mükelleflerin sahip oldukları gelir ve servet oranına bağlı hesaplanmalıdır (Yereli ve Ata, 2011: 24) Bu ilke, her birey ve kurumun mali durumuna uygun olarak kamu faaliyetlerinin finansmanına katkı sağlamayı öngörmektedir. Ayrıca, vergi adaletinin temel ilkesi, mali duruma ve ticari kapasiteye göre vergi sorumluluklarının adil bir şekilde dağıtılmasına dayanmaktadır. Bu durumun eşitlik ilkesiyle sıkı bir bağlantısı olduğu söylenebilir. Vergi ödeme gücü ilkesi, eşitlik ilkesiyle ilişkilendirilerek, mükelleflerin mali kapasitelerine göre farklı oranlarda vergilendirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Vergi ödeme gücünün eşitlik ilkesine yönelik bu bağlantısının toplumsal adaleti sağlayacağı da ifade edilebilir (Koritnik ve Podlipnik, 2017: 4-6) .

Vergi sistemleri, düşük gelirli kesimlerin mali durumlarını iyileştirmek amacıyla stratejiler geliştirirken, yüksek gelirli kesimden daha yüksek, düşük gelirli kesimlerden ise daha düşük vergi alınmasını planlamaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 30). Bu durum sonucunda, zengin kesimler yüksek vergi oranlarıyla karşılaştıklarında, ödedikleri vergilerden yeterli karşılık alamadıkları algısına kapılabilirler. Ayrıca mükellefler, ekonomik açıdan haksızlığa maruz bırakıldığını düşünebilirler. Bu durum, devletin vergi gelirlerini etkin şekilde kullanmadığına ilişkin inançlar doğurabilir. Böyle bir algı, mükellefin vergi kaçırma davranışını tetikleyerek vergi uyumunu olumsuz etkileyebilmektedir (McGee ve Gelman, 2009: 89). Düşük gelirli kesimlerin vergiye ilişkin tutumları, yüksek gelirli kesimden farklı nedenlere dayanmaktadır. Bu mükellefler, farklı gelir grupları tarafından sömürülme algısından ziyade, maddi imkânsızlıklar sebebiyle vergiden kaçınmaya ya da daha az vergi ödemeye eğilim

göstermektedir (Yurdakul, 2013: 29-30). Başka bir deyişle, mükelleflerin gelir seviyelerinin, vergi kaçırma veya vergiden kaçınmaya yönelik davranışları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca mali tatminsizlik mükelleflerde strese neden olarak vergi kaçırma eğilimini artırabilir. Buna karşın, mali doyum oluştuğunda ise mükelleflerin vergiye uyumları artabilmektedir (Alm ve Torgler, 2006: 237) .

Sonuç olarak, vergi oranları, mükellefler üzerindeki vergi yükünün algılanmasında önemlidir. Vergi oranları yükseldikçe, mükelleflerin ödemek zorunda kaldığı vergi tutarı ve hissettikleri yük de artmaktadır. Bu durum mükelleflerin tüketebileceği gelir miktarının azalmasına, dolayısıyla mutsuz hissetmelerine ve vergi yönelik tepki sergilemelerine neden olabilmektedir (Ergün, 2016: 37). Vergiye ilişkin tepkileri azaltmak için, mükelleflerin ödeme gücüne göre vergilendirilmeleri büyük önem taşımaktadır. Ödeme gücü ilkesinin temel belirleyicisi, vergi ödemenin yaratmış olduğu refah kaybı ve fedakârlıkların tüm mükellefler bazında eşit paylaşılması gerektiği düşüncesidir (Arslan, 2011: 18). Vergi ödeme gücünün, mükellefin ödeme gücüne uygun olması, vergi sitemine duyulan güveni artırarak devlet ile aradaki bağın içselleştirilmesine katkı sağlayabilir (User, 1992: 62).

3.1.3. Vergi Bilinci Algısı

Vergi bilinci, bireylerin vergi ödeme sorumluluğuna yönelik farkındalık düzeyini bu yükümlülüğün toplumsal yaşama etkilerini kavrayış biçimini ve devlete karşı duyduğu sorumluluk hissini kapsamaktadır. Bireyin, verginin kamu hizmetlerinin finansmanında bir araç olduğunu içselleştirmesi, sadece bireysel düzeyde değil aynı zamanda toplumsal düzeyde vergiye gönüllü uyumu teşvik etmektedir. Bu çerçevede vergi bilinci, mükellefin bilgi düzeyiyle birlikte devlete ve toplumsal düzene olan güveninin de bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Vergi bilinci, mükelleflerin vergi ödeme konusunda hissettiği içsel sorumluluğu tanımlanmaktadır. Vergi bilinci, kamusal etkinliklerin dönüşümü açısından verginin önemine ilişkin sorumluluk sahibi mükelleflerin, vergi ödeme davranışındaki isteklilik düzeyi olarak ifade edilebilir. Vergi bilincinin bireylerde oluşabilmesi yönünden, verginin gerekli olduğuna dair inancın toplumsal olarak yerleşmiş olması önemlidir (Asrinanda, 2018: 544; Demir, 2023: 13). Vergi bilincinin oluşması, mükellefin kamu hizmetlerinin vergilerle finanse edildiğini fark etmesine bağlı gelişmektedir (Savaşan ve Odabaş, 2005: 8). Siyasi otoritenin sorumlulukları arasında vergilerin, etkin kamu hizmetlerine dönüşümünü gerçekleştirmek ve bunu mükelleflere ikna edici bir şekilde aktarabilme amacı vardır. Bununla birlikte, mükelleflerin vergiye yönelik davranışları

önemlidir (Demir, 2023: 13). Vergi bilinci gelişmiş mükellefler, vergi sorumluluğunu zamanında gerçekleştirmeye özen gösterir. Bu durum mükellefte ülke ekonomisine katkı sağladığı hissi uyandırarak, bireylerin vergiye uyumunu olumlu yönden etkileyebilmektedir (Nurkhin vd., 2018: 243).

Vergi bilincinin gelişimi, mükelleflerin, ödedikleri vergiler ve kamu harcamaları arasında oluşan ilişkisine bağlı olmaktadır. Mükellefler piyasadaki mallar üzerinden direkt olarak fayda sağlarken, kamusal malları üzerinden dolaylı şekilde fayda elde etmektedir. Kamu malları, bireylerin günlük yaşamlarında doğrudan gözlemlenemediğinde ve kendilerine ait doğrudan bir hizmet olarak algılanmadığında piyasadaki özel mallara kıyasla daha az fark edilmekte ve benimsenmektedir. Mükelleflerin vergiye uyumu sadece sağlanan faydalara bağlı değildir. Vergi yükünü algılama biçimleri, ahlaki duyarlılıkları ve zihinsel aşamaları da söz konusu uyumu etkilemektedir. Vergi bilincinin artırılması, psikolojik bir anlaşmayı ve mükelleflerin algı, tutum ve davranışlarının detaylı analizini gerektirmektedir (Teyyare ve Kumbaşı, 2016: 46).

Vergi bilinci, mükelleflerde yeterli düzeyde olmadığında, ödedikleri vergilerin karşılığını doğru değerlendiremez ve kamu hizmetlerinin maliyetine ilişkin mali yanılsamalar hissedebilirler (Tóth, 1998: 290-291). Bu yanılsama durumu, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu zayıflatarak vergi kaçırma eğilimine zemin oluşturabilmektedir. Yanılsama durumunun önüne geçebilmek için vergi bilincinin artırılması, büyük önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda, devletin düzenli bilgilendirme kampanyaları ve farkındalık faaliyetleri yürütmesi, vergi kaçakçılığını önlemek ve kamu gelirlerini artırmak açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Asrinanda, 2018: 45). Nurkhin vd. (2018: 245) belirttiği gibi kamu kurumlarının yürüttüğü sosyal kampanyalar yoluyla yapılan bilgilendirme çalışmaları, mükelleflerin bilinç düzeyini artırarak vergi uyumunu olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Mükelleflerin vergiye ilişkin tutum ve davranışları, devletin vergi toplama başarısını doğrudan etkilemektedir. Vergi bilinci, psikolojik ve sosyolojik birçok unsurla şekillenebilir (Çelebi vd., 2019: 3). Bu unsurlar, kamu harcamalarının etkin kullanımı, devlete duyulan güven, diğer mükellefin görüşü, vergi ahlakı, vergi yasalarının açık olması ve vergi sisteminin adil bir yapıya sahip olması şeklinde sırlanabilir (Bağdigen ve Erdoğan, 2010: 106). Dolayısıyla, vergiye dair mükellef davranış ve tutumlarının analiz edilmesi, vergi bilincini geliştirecek stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasında kritik bir rol oynamaktadır (Altun vd., 2017: 46)

3.1.4. Verginin Amacına İlişkin Algı

Vergi ödeme davranışının arkasında yatan temel motivasyonlardan biri de ödenen vergilerin kamusal faydaya dönüşüp dönüşmediğine ilişkin bireysel algıdır. Birey, vergilerin etkin ve verimli bir şekilde kamu hizmetlerine dönüştüğüne inandığında, vergiye gönüllü uyum artış gösterebilmektedir. Bu bağlamda kamu hizmetlerinin etkin kullanımı, devlete olan bağlılık ve siyasi otoriteye yönelik algılar, verginin amacına dair algının şekillenmesinde birlikte rol oynamaktadır. Bu unsurlar, mükellefin vergiye yüklediği anlamı ve devlete olan aidiyet düzeyini yansıtarak davranış kalıplarını doğrudan etkilemektedir (Çiçek, 2006: 67).

3.1.4.1. Kamu Hizmetlerinin Etkin Kullanımı

Mükellefler, yükümlü oldukları vergilerin kamu hizmetlerine dönüşümünü ve bu hizmetlerin toplum faydasına en verimli biçimde kullanılmasını beklemektedir. Kamu harcamalarının verimli kullanılmasının, mükelleflerin vergiye uyum sürecinde önemli bir içsel motivasyon unsuru olduğu ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, mükellefler kamusal fonların en etkili biçimde kullanılarak en yüksek düzeyde fayda sağlayabilecekleri kamu hizmetlerini içsel olarak talep etmektedirler. Bu durum, mükelleflerin, üstlendikleri vergi yükünün hafifleyeceği düşüncesini beraberinde getirmektedir (Çiçek, 2006: 68). Mükelleflerin, kamu gelirlerinin sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda idari alanda da verimli biçimde kullanılmasını isteyebilir (Kaynar, 2010: 58). Bu beklentinin temelinde, kamuda gerçekleşen yolsuzluklar ve mali israf, mükelleflerin vergiye olan güvenini sarsarak vergiye gönüllü uyumlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Güneş, 2011: 160).

Vergi uyum açısından, vergi toplama yetkisine sahip siyasi otoritenin mükellefler bakımından nasıl algılandığı, vergi sisteminin başarısında doğrudan etkili olmaktadır. Kamu hizmetlerinin kalitesi ve adil dağıtımı, mükelleflerin vergiye dair bakışı açısını şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Mükellefler, ödedikleri vergilerin topluma faydalı bir dönüşüm sağladığını düşündüklerinde, vergi ödeme konusunda daha istekli hale gelmektedirler. Bu açıdan, kamu hizmetlerinin verimli kullanımına dair pozitif algı mükelleflerin vergiye yönelik güvenini pekiştirebilir (Cummings vd., 2006: 4). Ancak, kamu harcamalarının amacına uygun kullanılmadığına yönelik algı, mükelleflerin vergi ödemeyi gereksiz görmelerine ve uyum düzeylerinin azalmasına neden olabilmektedir (Ergün, 2016: 39).

Mükelleflerin vergi ödeme davranışını anlamlandırmada sosyal değiş-tokuş teorisinin sunduğu çerçevenin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Sosyal değiş-

tokuş teorisi, bireyler arasındaki etkileşimlerin karşılıklı çıkar ve fayda prensibine dayandığını öne sürmektedir. George Homans'ın (1958: 605-606) ortaya koyduğu bu teori, bireylerin sosyal ve ekonomik ilişkilerini sürdürebilmeleri için aldıkları ödüllerin maliyetlerinden fazla olması gerektiğini savunmaktadır. Vergi mükellefleri açısından bakıldığında, ödenen vergiler kamu hizmetleri ve toplumsal refah ile bir değiş-tokuş sürecine dönüşmektedir. Eğer mükellefler, ödedikleri vergiler karşılığında yeterli ve adil şekilde sunulan kamu hizmetlerinden faydalandıklarını düşünürlerse, vergiye uyum göstermeye daha istekli olmaktadır. Ancak, kamu hizmetlerinin yetersiz olması veya kamu harcamalarındaki, usulsüzlük algısı, mükelleflerin ödedikleri vergilerin kendilerine ve topluma bir katkı sağlamadığı düşüncesini güçlendirerek vergiye uyumlarını olumsuz olarak etkileyebilir. Bununla birlikte, Homans'ın sosyal değiş-tokuş teorisine göre, bireyler kendilerine maddi veya manevi bir geri dönüş sağlamayan süreçleri sürdürmek istemezler. Dolayısıyla, vergi mükellefleri açısından ödediği vergiler karşılığında kamu hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlandığı hissi, vergi uyumunu artıran kritik bir unsur olarak değerlendirilebilir (Aytekin ve Ateş, 2023: 2277).

3.1.4.2. Devlete Olan Bağlılık

Devlet, mükelleflerin vergi sistemine olan güven ve bağlılığını güçlendirerek, vergilerini daha gönüllü ödemelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Bilgin, 2011: 272). Vergileme süreci, devlet ile mükellefler arasındaki ekonomik ilişkiler temelinde şekillenmekle birlikte vergiye uyum önemli ölçüde mükelleflerin devlete olan güveni, bağlılığı ve bu bağlılıkla gelişmekte olan vatandaşlık bilincine dayanmaktadır. Bu bağlamda, mükelleflerin vergiyi gönüllü olarak ödeme istekleri, devlete karşı duydukları içten bağlılık ve sadakatle doğrudan ilişkilendirilmektedir (Demir, 2008: 102).

Devlete duyulan güven ve vatandaşlık bilinci, bir ülkenin sosyal sermayesini oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır (Ergün, 2016: 49). Mükellefler için devlet, soyut bir kavram olmakla birlikte, devletin işleyişine yönelik algıları somut bir çerçevede şekillenmektedir. Dolayısıyla, mükelleflerin devlete duyduğu bağlılık, devletin sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğiyle doğrudan ilişkilidir. Vergi mükellefleri, vergilerin şeffaf ve etkin bir şekilde yönetildiğini, kamu hizmetlerine dönüştüğünü ve vergi idaresinin vatandaşlarına hesap verebilir bir yapı sergilediğini görmek isteyebilir. Bu beklentilerin karşılanması, mükelleflerin vergi ödemeye ilişkin içsel motivasyonlarını artıran önemli bir faktör olmaktadır (Demir, 2008: 102).

Vergi mükelleflerinin devlete ilişkin algıları, vergi ödeme tutumlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Devletin kötü yönetildiği, vergilerin lüzumsuz kullanıldığı veya adil kullanılmamasına yönelik bir algının oluşması mükellefin vergi kaçırmasına sebep olabilir (Çataloluk,2008:219). Tanzi ve Shome (1993:807-828), devletin yönetim kalitesi ve mükelleflerle oluşturulan güven ilişkisinin, vergi uyumu ile doğrudan bağlantısı olduğunu savunmaktadır. Devlet, şeffaf, adil ve etkili bir yönetim biçimi benimsediğinde, mükelleflerin gönüllü vergi ödeme eğilimleri artmaktadır. Ancak devletin kötü yönetildiğine ve vergilerin gereksiz harcandığına dair bir algı oluştuğunda, devlete duyulan güvenin zedelendiği ve vergi kaçırma yönelimlerinin arttığı görülmektedir.

Devlete yönelik algıların nasıl şekillendiğini ve bunun vergi ödeme davranışlarına nasıl yansıdığını açıklayan yaklaşımlardan biri olan Sosyal Kimlik Teorisi, bireylerin grup aidiyeti çerçevesinde kimlik geliştirdiğini ve bu aidiyetin tutum ve davranışlarını etkilediğini belirtmektedir. Sosyal Kimlik Teorisi, Henri Tajfel ve John Turner tarafından 1970’lerde geliştirilmiş olup, bireylerin kimliklerini grup aidiyetleri doğrultusunda şekillendirdiğini ve kendilerini belirli sosyal gruplara dahil ederek anlamlandırdıklarını öne sürmektedir (Tajfel ve Turner, 1986: 276). Teoriye göre, bireylerin grup üyelikleri, sadece psikolojik gereksinimlerini karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda grup içi dayanışmayı artırırken, dış gruplara yönelik algılarını da şekillendirmektedir. Grup kimliği güçlendikçe, grup üyeleri arasında güven ve iş birliği artarken, grup dışındaki bireylere karşı ayrımcı tutumlar veya olumsuz algılar oluşabilmektedir (Tajfel, 1974: 66). Vergiye ilişkin tutum ve davranışlar da bireylerin sosyal kimlikleri çerçevesinde şekillenebilir. Bir bireyin kendisini vergi ödeyen bir grubun üyesi olarak görmesi, vergilerini ödeme konusundaki istekliliğini artırabilir. Mükellefler, vergi sistemini adil ve etkin bir yapı olarak algıladıklarında, devlete ve vergi otoritesine olan güvenleri artar. Bu da gönüllü vergi uyumunu desteklemektedir. Ancak, eğer mükellefler, vergi sisteminin adaletsiz işlediğini ve bazı bireylerin haksız avantajlar sağladığını düşünürlerse, bu durum sosyal kimlik algısına zarar vererek vergi kaçırma eğilimini artırabilir (Ellemers, Kortekaas ve Ouwerkerk, 1999: 386).

Sonuç olarak, devlete olan bağlılık, güven ve sosyal kimlik, vergiye uyumu etkileyen kritik faktörler arasında yer almaktadır. Devletin demokratik işleyişi ve hesap verebilir yönetim anlayışı, mükelleflerin devlete olan güvenini güçlendirerek, vergiye uyumu artıran temel unsurlar haline gelmektedir (Feld ve Frey, 2006: 6-9). Vergi sisteminde adaletin sağlanması, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmede gönüllü olmalarını teşvik ederken, sosyal kimlik teorisi çerçevesinde

oluşturulan grup aidiyeti, mükelleflerin vergisel sorumluluklarını yerine getirme motivasyonlarını artırmaktadır.

3.1.4.3. Siyasi İktidara Bakış

Mükelleflerin, siyasi iktidara dair algılarının, vergiye karşı gösterdikleri davranışları doğrudan etkileyebileceği söylenebilir. Bu bakımdan, siyasi iktidara duyulan güven veya memnuniyetsizlik, vergi mükellefi davranışları üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yaratabilmektedir. Seçimler sonucunda yönetime gelen iktidarın kararları, oy desteği alsın ya da almasın tüm bireyler için bağlayıcı olmaktadır. Bu durum, bireylerin siyasi iktidara yönelik farklı bakış açıları ve davranışlar geliştirmelerine neden olabilir. Bireyler, siyasi iktidarın kararlarını olumlu bulduklarında, vergi ödemeye istekli olarak iktidarı destekleyici tutumlarda bulunabilirken; iktidarın politikalarına yönelik olumsuz algılar geliştirdiklerinde, vergi ödemekten kaçınma veya vergi kaçırma gibi tepkilerde bulunabilirler (Çataloluk, 2008: 220).

Siyasi iktidarın vergi politikaları ve bu politikalara yönelik toplumsal algılar, mükelleflerin vergiye dair tutumlarını doğrudan şekillendiren önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, siyasi iktidar kararları bakımından kimden hangi sınıftan ne kadar vergi toplanacağına ilişkin durum önemli bir unsurdur. Bireyler, vergilerin kendi gelirlerinde azalma meydana getirdiği gerekçesiyle, vergilerin adil olup olmadığını yakından takip ederek siyasi iktidarın vergiye yönelik kararlarına, oylamayla karşılık vermektedirler. Bu davranışın temel nedeni, faydasını en yüksek seviyede tutmayı amaçlayan bireylerin, kendilerine en düşük maliyetle hizmet sunacak politikacıyı seçmek olduğu şeklinde ifade edilebilir (Berksoy ve Demir, 2004: 563). Siyasal iktidarın kabul görmesi, bireylerin vergiye uyum sağlama ve vergiye yönelik davranışlarını belirleyen önemli bir faktördür. Siyasal iktidarın verdiği kararların önemli bir bölümünü vergiler ve kamu harcamaları oluşturmaktadır. İktidardaki siyasi otoriteye oy veren mükellefler, vergiye ilişkin kararlara daha kolay uyum sağlayabilir. Bu uyum, oy vermeyenlere göre daha yüksek olabilmektedir. Bu sebeple, vergiye yönelik oluşacak davranışın derecesinin belirlenmesi bakımından siyasi iktidarın bireyler tarafında onaylanması önem teşkil etmektedir (Tosuner ve Demir, 2009: 5-7). Siyasi iktidarın seçimde aldığı desteğin yanı sıra, seçim sonrası yürütülen mali yönden aldığı kararlarda bireylerin sürekli desteğini kazanması önemlidir. Ayrıca tahsil edilen vergilerin kamu hizmetlerine dönüşümünde etkinlik ve verimliliğin sağlanmasına özen gösterilmesi ve

bürokraside savurganlığın önlenmesi de diğer önemli atfedilen durumdur (Myles, 2000: 53).

Siyasi iktidarın halk ile etkileşimde olduğu bir iletişim şekli de yerel özerliktir. Burada kastedilen özerklik gerek siyasi gerek mali boyutlarıyla yerel yönetimlerin karar alma ve kaynak kullanımı süreçlerinde bağımsız hareket edebilmesini ifade etmektedir. Yerel özerklik, mükelleflerin siyasal süreçlere katılımını teşvik ederek devlete dair aidiyet hissini güçlendirebilir ve vergi verme eğilimlerini pozitif yönde etkilediği söylenebilir. Bireylerin düşüncelerini rahat biçimde dile getirebildiği, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim tarzı, siyasi iktidara güveni artırmaktadır (Torgler, Schneider ve Schaltegger, 2009: 21). Sonuç itibarıyla, bireyin devlet ile özdeşleşmesi, mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını olumlu etkileyerek, vergi uyumunu artırdığı söylenebilir (Doğan, 2021: 20).

3.1.5. Vergi Affı ve Vergi Cezası Algısı

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını etkileyen önemli bir diğer faktör ise vergi affı ve ceza uygulamalarına yönelik algılarıdır. Özellikle sistemin ödül ve yaptırım mekanizmalarının adil olup olmadığına dair değerlendirmeler, bireyin sisteme duyduğu güveni doğrudan şekillendirmektedir. Vergi affı, mükellefler arasında eşitliğin zedelendiği algısını yaratabilirken; cezaların caydırıcılığı ise vergiye uyumu teşvik edici nitelik taşıyabilir. Bu nedenle, vergi adaleti bu başlık altında ele alınmakta, mükellefin sistemde kendini adil bir konumda hissedip hissetmediği üzerinden davranışsal etkiler değerlendirilmektedir.

3.1.5.1. Vergi Adaleti

Vergi adaleti, mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarını etkileyen önemli bir unsurdur (Walsh, 2012: 455). Ancak adalet kavramı, bireyler tarafından farklı şekillerde algılanan ve kesin ölçütleri olmayan, toplumsal normlara ve kişisel algılara bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilen bir kavramdır (Çataloluk, 2008: 223). Vergi sistemlerinin adaletini ölçebilecek evrensel bir kriter bulunmamakla birlikte, adil vergilendirme çoğunlukla ödeme gücü ilkesi temelinde ele alınmaktadır. Bu ilke doğrultusunda, yatay adalet anlayışı benzer ödeme gücüne sahip bireylerin eşit vergi yükü taşımasını, dikey adalet anlayışı ise ekonomik gücü daha fazla olan bireylerin daha yüksek oranda vergilendirilmesini gerektirmektedir (Doğan, 2021: 7).

Adil bir vergilendirme sistemi, eşit gelire sahip mükelleflerin eşit düzeyde vergilendirilmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda servetin ve vergilerin dengeli

biçimde yeniden paylaştırılmasını gerektirmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010: 29). Vergilemede yatay ve dikey adaletin sağlanması, kamu yönetiminin etkin şekilde yönetmesi gereken bir süreçtir. Yatay adalet, mükelleflerin vergi karşısında eşit şekilde değerlendirilmesini sağlarken, dikey adalet ise yüksek gelirli mükelleflerin daha fazla vergi ödemesini ve düşük gelirli mükelleflerin mali desteklerle korunması gerektiğini öngörmektedir (Gök, Biyan ve Akar, 2010: 271).

Vergi adaletinin sağlanması, mükellefler arasında eşitlik algısını pekiştirmekte ve ekonomik farklılıkları, minimize etmeye yardımcı olmaktadır. Ancak, uygulamadaki aksaklıklar dolayısıyla vergi yüklerinin mükellefler arasında adil dağılımını engelleyebilmektedir (Ergün, 2016: 36-38). Bazı araştırmacılara göre, ekonomik analizlerde bireylerin eşitsizliğe dair algılarının, psikolojik unsurlarla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Vergi yükünün adil şekilde dağıtıldığına inanan mükelleflerin, vergi kaçırma eğilimlerinin azaldığı ve sosyoekonomik sistemin adil olduğuna dair algılarının vergiye gönüllü uyumu teşvik ettiği ifade edilmektedir (Bilgin, 2011: 271).

Mükelleflerin vergi sistemine ilişkin algılarını anlamlandırmada dağıtıcı adalet teorisi önemli bir çerçeve sunmaktadır. Dağıtıcı adalet teorisi, bireylerin kendi çaba ve birikimleri karşılığında elde ettikleri ödülleri, başkalarının elde ettikleriyle nasıl kıyasladığını ve değerlendirdiğini incelemektedir (Adam, 1963: 422). Bu teoriye göre bireyler, yalnızca kendi kazançlarını değil, aynı zamanda çevrelerindeki diğer bireylerin kazanç gelirlerini de göz önünde bulundurarak bir adalet algısı geliştirmektedirler. Eğer birey, çabasına kıyasla daha düşük bir ödül aldığını düşünürse, bu durum adaletsizlik algısını güçlendirebilir ve bireyin motivasyon kaybına yol açarak tepki göstermesine yol açabilmektedir (Adams, 1963: 426). Dağıtıcı adalet teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin vergi sistemine yönelik algılarının, sadece kendi vergi yükleriyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda diğer mükelleflerin vergisel yükümlülüklerine nasıl yaklaştıklarını da kapsadığı da söylenebilir. Bu bağlamda, mükellefler vergisel yükümlülüklerini zamanında yerine getirirken, vergi affı gibi uygulamaların bazı mükellefler için haksız bir avantaj sağladığını düşünmeleri adalet algısını olumsuz etkileyebilir. Başka bir ifadeyle, vergi sorumluluğunu zamanında gerçekleştiren mükellefler ve vergi sorumluluğunu yerine getirmeyerek aslında yaptırım uygulanması gereken mükellefler arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Çünkü bir bakımdan vergi affı, vergi sorumluluğunu zamanında gerçekleştirmeyen mükellef için ödül anlamı taşımaktadır. Ayrıca, vergi affı uygulamaya konulmadan önce cezalandırılarak, cezasını

ödeyen mükellefler açısından da bir adaletsizlik ortaya çıkarmaktadır (Çetin, 2007: 178).

3.2. Vergiye İlişkin Mükellef Tepkiler

Vergi, devlet tarafından kamu harcamalarının karşılanması amacıyla bireylerden alınan en temel gelir kaynaklarından biridir. Ancak bireylerin bu sorumluluğa ilişkin gösterdiği tepkiler, yalnızca yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel unsurlara göre de şekillenmektedir. Bu doğrultuda, mükelleflerin vergiye ilişkin tepkileri, aktif ve pasif olmak üzere iki temel kategoride değerlendirilebilir. Aktif tepkiler, direkt yasalara aykırı davranışlar şeklinde ifade edilirken; pasif tepkiler, genellikle ekonomik, psikolojik ve sosyal güdülerle şekillenen dolaylı davranışlar olarak tanımlanabilir. Bu tepkiler, vergi uyumunu, kamu gelirlerini ve toplumsal algıyı yönlendirebilecek çarpıcı etkiler meydana getirebilmektedir. Dolayısıyla, mükelleflerin bu tepkilerini derinden analiz edebilmek ve bu tepkilere sebebiyet veren unsurları iyi değerlendirebilmek, etkin vergi planlamalarına ışık tutacaktır (Şenyüz, 1995; Çataloluk, 2008; Torgler, 2007).

3.2.1. Aktif Tepkiler

Devlet ve vergi sistemine dair güven eksikliği, adaletsizlik algısı ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmadığına yönelik inanç, mükelleflerin vergiye karşı aktif tepki geliştirmesine yol açmaktadır. Bu tepkiler, vergi kaçırma, vergi grevi ve vergi reddi vb. farklı düzeylerde ortaya çıkabilir.

3.2.1.1. Vergi Kaçırma

Vergi kaçırma, mükelleflerin cebri olarak ödemekle sorumlu olduğu geliri bilerek beyan etmeme veya eksik beyan etme yoluyla vergi yükümlülüğünden kaçınması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durum, mükelleflerin ahlaki değerler, ekonomik endişe ve devlete olan bağlılık gibi faktörlerin etkisiyle oluşmaktadır. Vergi kaçırma, sadece devlete yönelik bir tepki olarak değerlendirilmemelidir. Mükellefin etik anlayışı, sosyal çevresi ve ekonomik teşvikler gibi faktörlerin de bu davranışları şekillendirildiği göz ardı edilmemelidir (Andreoni, Erard ve Feinstein, 1998: 819).

Vergi kaçırmanın ekonomik yönü ele alındığında, mükelleflerin bu kararı verirken maliyet-fayda analizine dayalı rasyonel bir seçim yaptığı söylenebilir. Allingham ve Sandmo (1972) mükelleflerin vergi kaçırma kararını, risk ve ödüller arasındaki kurduğu ilişkiye bağlı verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu modele göre vergi kaçırma, mükellefin

yakalanma olasılığı ile karşılaşacağı cezaların ağırlığı gibi ekonomik faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir (Allingham ve Sandmo, 1972: 324-325). Ancak vergi kaçırmanın sadece ekonomik bir karar olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyolojik ve psikolojik unsurlarda vergi kaçırma davranışında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Vergi mükelleflerinin, vergi sorumluluklarına yönelik gösterdiği aktif tepkilerden biri de sahte belge düzenleme ve kullanma davranışdır. Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Kabahatler Kanunu (KK) çerçevesinde ele alınan bu fiiller, vergi gelirlerinin kaybına yol açarak vergi idaresinin verimliliğini azaltmaktadır. Deniz ve Gencel (2019: 162-165) çalışmalarında sahte belge düzenlemenin VUK'a göre üç kat vergi zıyaı cezası olduğunu ve söz konusu belgelerin belirli yasal biçimlilikte olmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

Sahte belge, hiç gerçekleşmemiş olan durum veya işlemi varmış gibi gösteren belgeleri tanımlarken, muhteviyatı gereği yanıltıcı belge, gerçekleşen bir işlemin durumu ve miktarı itibariyle gerçek olmayacak şekilde düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Vergi kaçakçılığının en büyük örneklerinden olan sahte belge düzenleme, mükelleflerin daha az vergi ödemek veya ödememek için en sık başvurduğu yöntemlerden biridir. Bu durumlar, gelir kaybına yol açarak hazineye zarar verdiği için devlet tarafından ağır yaptırımlarla karşılanmaktadır (Torunoğlu, 2023: 609)

Vergiye karşı oluşan bu tür aktif tepkiler, maddi ve icrai suçlar olarak ele alınmakta ve cezai yaptırımlarla kontrolde tutulması planlanmaktadır. Yasa koyucu, sahte belge düzenleme ve kullanımına karşı diğer kaçakçılık suçlarına kıyasla daha ağır yaptırımlar öngörmektedir. Ayrıca bu yaptırımlar çerçevesinde söz konusu suçları önleyici fonksiyonlarının ön plana çıkarılması, suç işleyenleri caydırma ve toplumsal düzeni koruma bakımından önem teşkil etmektedir (Taştan, 2018: 25)

3.2.1.2. Vergi Grevi

Vergi grevi, mükelleflerin devletin uyguladığı vergi politikalarından memnun olmadığı noktada tepkilerini göstermek için vergi ödemelerini bilerek geciktirmesi veya tamamen reddetmesi anlamını taşımaktadır. Vergi grevinin mali yönden değerlendirilmesinin yanı sıra toplumsal ve psikolojik bir duruş olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, vergi grevi mükellefler ve devlet arasından yaşanan anlaşmazlık durumunda ortaya çıkan vergi davranışlarının yansımasıdır (Aandreoni, Erard ve Feinstein, 1998) .

Vergi grevlerinin ortaya çıkmasında, devletin adalet algısını destekleyen politikalar izlemesi büyük önem taşımaktadır. Torgler (2003: 2)'e göre, vergiye uyumunun sağlanabilmesi için toplum perspektifinde devletin, güvenilir ve adil bir şekilde hareket ettiğine inanması ciddi bir gerekliliktir. Bu bakış açısı, vergi grevlerinin hangi sebeple ve nasıl ortaya çıktığına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, mükelleflerin devlete olan güveni, mükelleflerin vergi uyumu üzerindeki belirleyici etkenlerden biridir. Mükellef, devletin şeffaf ve adil yönetildiğini düşünürse, vergi ödeme motivasyonu artabilir. Ancak, vergi yükünün adaletsiz olduğu algısı mükelleflerin direncini artırarak vergi grevlerine neden olabilir. Benzer şekilde, mükellefler tarafından vergilerin israf edildiği ve yeterince kamu hizmetlerine yansıtılmadığı algısı da vergi grevlerinin temel nedenlerinden biri olabilir.

Vergi grevi, mükelleflerin vergiye dair olan negatif duygularının bir göstergesi olarak tanımlanabilecek aktif bir tepki biçimidir. Vergi grevlerinin önüne geçilebilmesi amacıyla devlet tarafından uygulanan denetim sıklığı veya yaptırımlar yetersiz kalmakta ve uzun süreli fayda sağlamamaktadır. Bunun yerine devlet tarafından, vergi gelirlerinin nasıl harcadığının şeffaf şekilde paylaşımı, kamu kaynaklarının adil dağılımı ve mükelleflerle geliştirilen güvene dayalı ilişkinin oluşumu sağlanabilir (Murphy, 2005: 564-570). Bu doğrultuda, mükellef ve devlet arasındaki güven temelli bağın güçlenmesiyle, vergi grevi gibi tepkisel tutumların önüne geçilebilmesinin mümkün olduğu söylenebilir (Murphy, 2004: 12-13).

3.2.1.3. Vergi Reddi

Verginin reddi, mükelleflerin belirli bir verginin mali yükünün adaletsiz olduğunu veya ekonomik dengeyi bozduğunu algılaması sonucunda, bu verginin kaldırılması veya revize edilmesi için kolektif bir tutumun sergilendiği bir direniş biçimi olarak tanımlanabilir (Öztürk ve Ülger, 2016: 150). Başka bir ifadeyle yasal olarak yürürlükte olan bir vergi uygulamasının, hissettirdiği ağır yük sebebiyle bireyler tarafından toplumsal tepki gösterilerek, söz konusu verginin ödenmesinin mümkün olmadığının duyurulmasıdır. Ayrıca bu tepkiler bahsi geçen vergi kanunun, iptal edilmesine yönelik talepleri de ortaya koyar (Pehlivan, 2019: 168).

Vergi reddinin, toplumsal bir direniş sonucu geliştiği söylenebilir (Keskin, 2018: 72). Bir başka ifadeyle vergi reddi, bireysel bir tepkiden ziyade, toplumsal eylemlerin bir parçasını oluşturmaktadır. Vergi reddi, toplumsal adalet arayışının sembolü ve mükelleflerin toplu hareket etmeleri sonucu devleti etkileyebilme gücünün bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Bu bakımdan, vergi reddi sadece ekonomik bir talep

değil, aynı zamanda bir toplumsal direniş şekli olarak değerlendirilmektedir (Richardson, 2006: 44-45)

3.2.2. Pasif Tepkiler

Pasif tepkiler, mükelleflerin doğrudan yasal yükümlülükleri ihlal etmeksizin, vergiye dair hoşnutsuzluklarını, dolaylı biçimde yansıttıkları tutum ve davranışlardır. Bu tepkiler, genellikle ekonomik kaygılar, bireysel algılar, adalet algısındaki bozulmalar veya toplumsal normların etkisiyle meydana gelmektedir. Bu durum, çalışma motivasyonunda azalma, tüketim ve davranışların değişmesi, yatırımların ertelenmesi, vergiden kaçınma veya verginin geç ödenmesi gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu davranışlar, vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkileyerek kamu gelirlerinde azalma yaratabileceği gibi uzun dönemde kalkınma stratejileri üzerinde doğrudan etkileyebilmektedir.

3.2.2.1. Çalışma Motivasyonunun Azalması

Mükellefler, vergi ödemek için daha fazla çalışmak yerine, çalışma sürelerini azaltmayı tercih edebilirler. Vergi oranlarındaki artış, kullanılabilir gelirlerinin azalmasına sebep olduğu algısını yaratmakta ve bu algıya sahip mükellefler, daha az çalışarak vergiden kaçınma eğiliminde bulunabilirler. Özellikle emek arzının esnek olduğu sektörlerde, bireyler ek mesai yapmaktan vazgeçerek veya çalışma saatlerini düşürerek iş gücüne katılımını sınırlandırabilirler. Bu durum, vergi gelirlerinin azalmasına ve kayıt dışı çalışmanın artmasına neden olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, vergi oranlarındaki artışlar, mükellefin net gelirinin azalmasına ve çalışma motivasyonunun düşmesine yol açabilmektedir (Ergün, 2016: 17).

Yüksek vergi oranları, mükelleflerin çalışma kararı alırken, yaptıkları marjinal fayda hesaplamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Mükellefler için çalışmanın sağladığı net kazanç ve ek fayda, artan vergi oranları sebebiyle daha az cazip hale gelmektedir. Bu durum, mükelleflerin çalışma süresini azaltmayı tercih etme veya hiç çalışmama kararı almasına yol açmaktadır. Bu türde bir davranış değişikliği zaman içerisinde çalışma motivasyonunu düşürerek iş gücüne katılımı azaltabilir (Doğan, 2007: 45).

3.2.2.2. Tüketim ve Tasarrufun Azaltılması

Vergi, mükelleflerin kullanılabilir gelirinin sınırlandırılmasına sebep olarak hem harcama kapasitesini hem de tasarruf imkanlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Harcanabilir gelirdeki azalmalar, mükellefin günlük temel gereksinimlerini karşılamasını zorlaştırırken, ayrıca uzun vadeli planlarına kaynak ayırmasını da zorlaştırmaktadır. Gelirlerinin büyük bir bölümünü vergi olarak ödeyen mükellefler, zorunlu harcamalarını devam ettirebilmek için isteğe bağlı harcamalarını azaltma eğiliminde bulunabilirler. Bu durum tüketim harcamalarının azalmasına lüks veya isteğe bağlı harcama kalemlerinde daralmaya yol açabilmektedir. Ayrıca, mükelleflerin tasarrufta bulunma eğilimlerini olumsuz olarak etkilemekte ve geleceğe yönelik plan yapmalarını engellemektedir. Yılmaz'a (2014: 17) göre, vergi oranlarının yüksekliği mükelleflerin finansal hareket alanını kısıtlayarak sadece mevcut harcamalarını değil, gelecek hedeflemelerine ilişkin mali düzenlemelerini de sınırlamaktadır.

Yüksek vergi yükü mükelleflerin risk alma eğilimlerini azaltarak yatırım kararlarını da olumsuz etkileyebilmektedir. Stiglitz'e (1987: 264) göre, bireysel gelir ve sermaye gelirleri üzerindeki yüksek vergiler, mükelleflerin riskten kaçınmasına ve yatırım yapmaktan kaçınarak ekonomik büyümenin duraksamasına yol açabilir. Benzer ifadeyle, Skinner (1987: 24), artan vergi oranlarının gerek mali üretkenliği gerek mükelleflerin gelecekteki finansal yatırım imkanlarını sınırlandığını savunmaktadır.

3.2.2.3. Üretim ve Yatırım Yapma Eğiliminin Azalması

Yatırımların azalması, özellikle sermaye ağırlıklı şirketlerde üretim potansiyelinin daralarak verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, sermaye birikimlerindeki daralma, bireysel ve kurumsal açıdan sermaye birikimini de zorlaştırmaktadır. Yüksek vergi oranları, yatırımcıların risk almasını ve kaynakların yeni projelere aktarılmasının önüne geçerek, ekonomik büyüme için gerekli olan sermaye birikimini kesintiye uğratmaktadır. Bu durum, sadece bireysel ve kurumsal açıdan değil, ülke ekonomisinin genel büyüme hızını da olumsuz etkilemektedir (Poterba,2004: 174-175)

Yüksek vergi oranlarının, yatırımların maliyetini yükseltmesi, işletmelerin yeni yatırımlara eğilimlerini sınırlamaktadır. Bu sınırlama, yeni istihdam alanı potansiyelini düşürmekte, ekonomik sistemde sürdürülebilir büyüme imkanlarını tehdit etmektedir. Bu şartlar altında, yenilikler ve rekabet gücü de olumsuz yönde etkilenebilir. Vergilerin meydana getirdiği bu sınırlayıcı etki, sadece güncel ekonomik durumu değil, gelecekteki ekonomik kalkınma potansiyelini de etkileyebilir ve uzun sürede ekonomik gelişim üzerinde pasif tepkilere sebep olabilir (Deverux, 2004: 21-26).

3.2.2.4. Verginin Yansıması

Mükellef bakımından, gelir üzerinden alınan her bir vergi türü, mükellefte yük algısına sebep olmaktadır. Vergi bireyler üzerinde yük olmasının yanı sıra kurumlar içinde yük olabilmektedir. Verginin yansıması, ekonomik birimlerin vergi yükünü en aza indirme gayretlerinin bir ürünüdür. Verginin bireyler ve kurumlar açısından yük olması vergi yükümlülerinin sorumlu oldukları vergiyi diğer mükelleflere devretme gayreti içerisinde sokabilir (Keskin, 2018: 71). Mükellefler, vergisel yükümlülüklerini azaltmak amacıyla fiyat artışı ya da gider kısıtlaması yoluyla bu yükü diğer bireylere yansıtabilmektedir. Bu aşama, piyasa işleyişine göre şekillenir ve verginin niteliği, piyasa koşulları ve arz-talep dengesi gibi unsurlar tarafından etkilenir. Örneğin, talep esnekliği düşük olan mallarda üreticinin verginin maliyetini doğrudan tüketiciye yüklemesi daha kolay olmaktadır (Yücel, 2014: 70).

Verginin yansıması birkaç aşamadan oluşturmaktadır. İlk olarak, verginin ödenmesi aşaması gerçekleşmektedir. Ardından, mükellef üzerinde oluşturulan psikolojik baskıyı ifade eden vurgu aşaması gelmektedir. Daha sonra, devretme ve yayılma aşaması başlamakta; mükellef, fiyatlama aracılığıyla vergi yükünü diğer mükelleflere aktarmaktadır. Son aşama ise yerleşme aşamasıdır. Bu aşamada, vergi yükü, devredilemeyecek hale gelerek artık son mükellef üzerinde kalmaktadır (Vergi Dosyası, 2017).

3.2.2.5. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma, mükelleflerin vergiye tabi işlemleri veya gelirleri bilinçli olarak sınırlandırarak yükümlülüğünden kaçınma davranışını sergilemesidir. Vergi kanunları, vergi borcunu ortaya çıkışını vergiyi doğuran olayla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, vergiyi doğuran olayın meydana gelmesini engelleyen mükellefler açısından vergi borcu oluşmamaktadır. Mükellefin, vergilendirilmemiş kaynaklardan gelir elde etme veya vergiden muaf varlıklar edinme çabası, vergiden kaçınma durumunu meydana getirmektedir (Savaş, 2009: 54) Vergiden kaçınma, mükelleflerin yasal boşluklardan faydalanarak daha az vergi ödeme çabası olarak tanımlanabilir. Örneğin, bir işletmenin vergi mevzuatındaki vergi boşluklarından faydalanarak matrahını düşürmesi ya da daha düşük oranlı vergi rejiminden faydalanması, vergiden kaçınma davranışı olarak sayılmaktadır (Kaynar, 2010: 87).

Vergiden kaçınma, temel olarak yasal çerçevede gerçekleşen ve risk barındırmayan bir durumdur. Bu doğrultuda vergiden kaçınma halinde vergi suçu işlenmiş sayılmamaktadır. Kamu maliyesi açısından bakıldığında, yüksek vergi oranları,

mükellefleri vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma yollarına yönlendirebilir. Aynı zamanda yasal boşluklar, vergi indirimleri ve istisnaların yaygınlaşması vergilendirilebilecek gelir ve kazançların toplamını azaltarak devletin beklediği kamu gelirlerini azaltır. Kamu gelirlerinin, büyük çoğunluğunu oluşturan vergi gelirlerin azalması, devletin kaynaklarında verimsizliğe sebep olarak kamu hizmetlerinin aksamasına yol açmaktadır (Topkan, 2016: 111).

3.2.2.6. Siyasi ve Ekonomik Etki İçin Kolektif Hareket

Siyasi karar mekanizmalarında doğrudan yer almasalar da bazı toplu gruplar iktidarın mali kararları üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Bu gruplar, çıkarlarını korumak veya genişletmek amacıyla örgütlenen ve siyasi karar alma süreçlerini dolaylı yollarla etkilemeye çalışan baskı grupları olarak tanımlanabilir. Bu grupların temel amacı, kendi finansal çıkarlarını savunmak ve artırmaktır. Benzer şekilde, mükellefler de bazen vergi yükümlülüklerini hafifletmek ya da tamamen ortadan kaldırmak için çeşitli arayışlarda bulunabilmektedirler. Ancak, bekledikleri finansal çıkarları elde edemediklerinde, beklentilerini daha etkili biçimde ifade edebilmek için örgütlenerek siyasi kararları yönlendirebilirler. Bu tür durumlarda baskı grupları, kendilerine ek mali yük getirecek düzenlemeleri engellemek amacıyla siyasi baskı uygulayabilir ya da kamuoyunu etkilemeye yönelik kampanyalar yürütebilirler (User, 1992: 75).

Vergi planlamalarının tasarlanmasında baskı gruplarının etkili bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, siyasi karar mekanizmaları, karar alma aşamalarında farklı kesimleri temsil eden baskı gruplarının etkisi altında kalabilir. Bu topluluklar içerisinde yer alan, meslek örgütleri, sendikalar ve etnik ya da dini gruplar, genellikle siyasi iktidarı amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışırlar. Bu grupların etkisi sadece alınan kararları değil, alınması planlanan ancak uygulamaya konulamayan politikaları da şekillendirmektedir. Örneğin, 1992 yılında Türkiye’de gündeme alınan bir defalık servet vergisi, iş çevreleri ve medya tarafından gelen tepkiler üzerine uygulamaya konulamamıştır. Buna benzer olarak, 1993 yılında hazırlanan yeni vergi tasarısı, TUSİAD’ın değerlendirmesine sunulmuş ve bu durum kamuoyunda ciddi eleştirilerle karşılanmıştır. Yoğun tepkiler sonucunda tasarı hayata geçirilememiş ve uygulamaya konulamamıştır. Bu gibi örnekler, baskı topluluklarının vergi planlamalarına müdahale gücünü ve hükümetler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (User, 1992: 73-77)

3.2.2.7. Vergi Cennetlerine Göç

Vergi mükellefleri, yüksek vergi yükü altında olduklarını düşündüklerinde ve vergi sistemini adaletsiz algıladıklarında, daha az vergi ödemek amacıyla gelirlerini ya da faaliyetlerini başka bölgelere veya ülkelere kaydıma eğiliminde olabilir. Bu bölgeler, vergi oranlarının oldukça düşük olduğu, bilgi alışverişine kapalı, şeffaflığa yer vermeyen ve ekonomik faaliyet gereksinimi aramayan “vergi cennetleri” olarak tanımlanmaktadır (Gravelle, 2022: 3-7). Başka bir ifadeyle, vergi cennetleri, vergilendirme oranlarının düşük olmasıyla, yatırımcılara mali yükümlülüklerini azaltarak, vergiden kaçınma imkânı veren bölgeler olarak da ifade edilmektedir (Desai vd., 2006: 514).

Vergi cennetlerinin, bazı özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, OCED tarafından hazırlanan raporda vergi cennetleri için dört temel kriteri belirlenmiştir (OCED: 1998).

- Vergilendirme oranlarının sıfır veya sıfıra yakın yakın düzeyde tutulması,
- Uluslararası bilgi paylaşımı konusunda yeterli iş birliği ve şeffaflığın sağlanmaması,
- Vergi idaresi süreçlerinde açıklık ve denetlenebilirliğin sınırlı olması,
- Ülkeye kayıtlı mükelleflerin, burada gerçek ve sürekli ekonomik bir faaliyet yürütme zorunluluğunun bulunmaması.

Vergi cennetleri, artan vergi oranları ve beraberinde artan diğer sorumluluklar bağlamında hem birey hem ülkeler bazında dikkat çekmektedir (Öztürk ve Ülger, 2016: 250). Düşük vergi ödeme veya hiç ödememe fırsatı sunan vergi cennetleri arasında İrlanda, Lüksemburg, Hong Kong, Singapur ve çeşitli Karayip ülkeleri yer almaktadır. Örneğin 1999 yılında, yurtdışı yatırımları bulunan Amerikan şirketlerinin %59'u, vergi cenneti ülkelerde iştiraklere sahip olup bu bölgeleri yoğun şekilde değerlendirmiştir. Vergi cennetleri, genellikle ileri düzey iletişim altyapılarıyla donatılarak, kendilerini offshore finans merkezi (vergi yükümlülüklerinden kaçınmak isteyen kişi veya kuruluşlara finansal kolaylık sunan düşük veya sıfır vergili özel bölge) olarak tanımlamakta ve iş-banka gizliliğini destekleyen yasalarla dikkat çekmektedir (Desai vd., 2006: 515-526).

3.2.2.8. Verginin Geç Ödenmesi

Vergi mükellefleri, gecikme zammını göze alarak vergilerini geç ödeme eğiliminde bulunabilirler. Böylesi bir özellik ile mali belirsizlik süreçlerinde veya yüksek enflasyon dönemlerinde daha belirgin bir hale gelmektedir. Bu durum, bir yandan

devletin kamu gelirlerinde azalmalara yol açarken, diğer yandan mükellefler bakımından bir tür fayda-maliyet çıkarımı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, likidite sorunları yaşayan mükelleflerin, gecikme zammını bir tür kısa vadeli borçlanma aracı olarak görebileceği ve önceliklerini vergi dışındaki yükümlülöklere yönlendirme eğiliminde olacağı söylenebilir (Ergün, 2016: 21).

4. MÜKELLEFLERİN VERGİYE YÖNELİK TUTUMLARININ ŞEKİLLENMESİNDE DÜRTME MÜDAHALELERİ

4.1. Literatür Taraması

Allingham ve Sandmo (1972), gelir vergisinden kaçınma davranışını risk ve belirsizlik bağlamında değerlendiren teorik bir model geliştirmiştir. Bu modelde, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimleri; uygulanan vergi oranları, denetim olasılığı ve cezaların caydırıcılığı gibi faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, model, riskten kaçınma eğiliminin yalnızca fayda-maliyet dengesiyle değil, bireylerin psikolojik eğilimleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, vergi politikalarının tasarımında davranışsal unsurların ekonomik yaklaşımlarla birlikte ele alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Clotfelter'in (1983) çalışmasında, 1969 yılına ait bireysel vergi beyannameleri analiz edilerek, marjinal vergi oranlarının vergi kaçakçılığı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca, vergi oranları ile vergi uyumu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan simülasyonlar, vergi oranlarının düşürülmesinin kaçakçılığı azaltabileceğine işaret etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, yalnızca vergi oranları değil; denetim olasılığı, vergi sisteminin anlaşılabilirliği ve bilgi raporlama düzeyi gibi faktörler de vergi uyumu üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Pommerehne ve Frey (1992), denetim oranları ile cezaların beklenen ölçüde caydırıcı bir etki yaratmadığını ortaya koymuştur. İsviçre kantonları üzerine yapılan araştırmada, halkın doğrudan karar alma süreçlerine katıldığı referandum demokrasisinin uygulandığı kantonlarda vergi ahlakının temsilci demokrasiye sahip kantonlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışma, vergi denetimi ve cezaların artırılmasının vergi uyumunu artırmak yerine, vergi ahlakını bozabileceğini ve vatandaşların vergi kaçakçılığına yönelik daha fazla eğilim gösterebileceğini savunmaktadır.

Blumenthal, Christian ve Slemrod (2001) araştırmasında, Minnesota Gelir Departmanı tarafından yürütülen bir saha deneyi aracılığıyla, normatif mesajların bireylerin vergi ödeme davranışları üzerindeki etkileri incelenmiştir. 1994 ve 1995 yılları arasında, 40.000 mükellefe iki farklı normatif mesaj taşıyan mektuplar gönderilmiştir. Mektupların birinde, vergi gelirlerinin toplum için önemli hizmetlere harcandığı belirtilirken, diğerinde vergi kaçakçılığının yaygın olmadığı vurgulanarak

dürüst davranmanın önemine dikkat çekilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, mükelleflerin beyan ettikleri gelir ile ödedikleri vergi miktarı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir artış gözlemlenmemiştir. Ancak alt gelir gruplarına gönderilen mesajların, bu gruptaki mükelleflerin beyan ettikleri gelir düzeylerinde sınırlı da olsa artışa neden olduğu gözlemlenmiştir.

Feld ve Frey (2002), mükelleflerin vergi ödeme davranışları ile devletle olan güven bağı arasındaki düzeyi incelemiştir. Araştırma bulgularına göre, vergi beyannamalarına yönelik aşırı denetim ve yaptırımların, mükelleflerin devlete olan güveni sarstığı ve vergi uyumsuzluğu eğilimlerinin arttığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, araştırmada mükelleflere güvenen vergi idarelerinin, daha yüksek vergi uyumu elde ettiği belirtilmiştir.

Hasseldine, ve Hite, (2003) çalışmasında, çerçeveleme etkisi ve cinsiyet unsurunun mükelleflerin vergi uyumu davranışını nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırma içeriğinde, mükelleflere vergi ödeme tercihleri üzerinde farklı şekilde çerçevelenmiş senaryolar sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda, kadınların vergi uyumu konusunda erkeklere göre daha duyarlı olduğu ve sosyal normlara daha yatkın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, olumlu çerçeveleme senaryoları uygulandığında, mükelleflerin vergi uyumu davranışlarında artış gözlemlenmiştir.

Biberoğlu (2006), gönüllü vergi uyumunu etkileyen unsurları Türkiye bağlamında incelemiştir. Bu bağlamda, bireyin herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan vergi yükümlülüğünü kendi iradesiyle yerine getirmesinde etkili olan psikolojik ve yapısal faktörleri ele almıştır. Çalışmada, vergi yalnızca ekonomik bir yükümlülük değil; aynı zamanda bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyen sosyal bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada, gönüllü uyumun artırılabilmesi için vergi oranlarının düşürülmesi, sistemin sadeleştirilmesi ve mükellef-devlet ilişkisinin karşılıklı güven temelli biçimde geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye’de yaşanan vergi uyumsuzluğunun neden olduğu gelir kayıplarının büyüklüğüne dikkat çekilmiş ve etkili politika tasarımının gerek kamu gelirlerinin artırılması gerek toplumsal adalet duygusunun güçlendirilmesi açısından kritik önemde olduğu belirtilmiştir.

Angner ve Loewenstein (2007), davranışsal ekonominin gelişimini bilişsel bilimle paralel şekilde inceleyerek, inançlar duygular gibi unsurların ekonomik analizlerde yer almasının gerekip gerekmediğini tartışmışlardır. Çalışma kapsamında, bireylerin vergiye yönelik tutumları ve vergi ödeme davranışlarını, toplumsal normlar, güven ve bireysel algılar gibi unsurların etkilediğini geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Çalışmada, vergi uyumunu sadece ekonomik teşviklerle değil, aynı zamanda bireylerin sosyal

çevrelerinden, toplumda adalet algısından ve psikolojik durumlarından kaynaklanan faktörlerle de açıklanabileceği yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

Slemrod (2007), vergi uyumu ve vergi kaçakçılığı konularını ele aldığı çalışmada, ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal normların da mükellef davranışları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma bulguları, cezaların ve yaptırımların bireylerin vergi davranışları üzerinde kalıcı bir etki yaratmadığını ve vergi uyumunu anlamlı şekilde artırmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yerine, vergi uyumunun toplumdaki adalet algısına bağlı olarak güçlenebileceği belirtilmiştir. Ayrıca, vergi politikalarının yalnızca ekonomik araçlara bağlı değil, bireylerin psikolojik eğilimlerini hedef alan dürtme stratejileri ile desteklenmesinin daha etkili olabileceği vurgulanmıştır.

Demir (2008) araştırmasında, vergi ahlakını ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda inceleyerek Ege Bölgesi'nde ampirik bir çalışma yürütmüştür. Çalışmada elde edilen puanlar bölgedeki vergi ahlaki düzeyinin orta seviyenin biraz üzerinde olarak sınıflandırılabilceğini ortaya koymuş; kurumsal kalite, kamu harcamalarındaki şeffaflık, mükellef algısı, eğitim düzeyi ve diğer unsurların vergi ahlakını doğrudan etkilediğini tespit etmiştir. Katılımcıların, %95'i vergilerin nelere harcandığını bilmek isterken, %87'si ülkede yolsuzluk durumunun yaygın olduğu görüşüne katılım göstermiştir. Çalışmada, yolsuzluk algısının yayılmasının vergi ahlakını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Thaler ve Sunstein (2009), kitaplarında, bireylerin günlük yaşamda sürekli kötü tercihler yaptıklarını ve bu kötü seçimlerin çoğunlukla bilinçli olmayan psikolojik faktörlerden, önyargılardan ve karar verme hatalarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu olguyu açıklamak için davranışsal iktisat teorisinden yararlanarak, bireylerin daha sağlıklı seçimler yapabilmeleri için nasıl müdahale edilebileceği konusunda öneriler sunmuşlardır. Kitabın temel başlığı "nudge", başka bir deyişle "dürtme" stratejisidir. Çalışma, küçük ama etkili değişikliklerin kararları nasıl yönlendirdiğine dair güçlü bir argüman sunmaktadır. Bireylerin sağlığı, zenginliği ve mutluluğu gibi alanlarda daha iyi seçimler yapmalarını sağlamak amacıyla bu tür stratejilerin nasıl kullanılabileceğini tartışmaktadır.

Kaynar (2010), Türkiye'deki vergi ahlakı belirleyicilerini araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları, demografik bilgiler ve sosyal sermaye unsurlarının, vergi ahlakı gelişiminde temel belirleyici olduğunu göstermektedir.

Şeniğne (2011), çalışmada, rasyonel birey yaklaşımının, bireyin içsel tutumunu gerçek anlamda yansıtmadığını belirtmiş ve rasyonalitenin sınırlılığını vurgulamıştır. Şeniğne, bireylerin kararlarında bilişsel sapmaların meydana geldiğini ve bu noktada

psikolojik ve çevresel faktörlerin belirleyici unsurlar olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda, nöroiktisat, bireylerin ekonomik tercihlerinin beynin farklı işlevsel bölgeler sayesinde nasıl yönelimler gösterdiğini ifade eder. Ayrıca, birey davranışlarının yalnızca rasyonel varsayımlarla açıklanmayacağına dikkat çekilerek, mevcut ekonomik yaklaşımların psikolojik ve nörolojik unsurları da içerecek şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Neyse (2011) çalışmasında güven kavramının ekonomi üzerindeki etkilerini davranışsal teori bağlamında incelemiştir. Çalışmada İstanbul Üniversitesi ve ODTÜ öğrencileriyle bir pilot uygulama yürütülmüş; katılımcılara güven temelli karar verme süreçlerini değerlendirmeye yönelik senaryolar ve tercihler içeren deneysel bir anket uygulanmıştır. Bu yöntemle, bireylerin belirsizlik altındaki ekonomik kararlarında güven düzeyinin nasıl bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Özellikle karşılıklı güven ortamının, bireylerin iş birliğine dayalı ekonomik tercihler geliştirmelerini teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre bireylerin ekonomik kararları üzerinde deneysel metotların, soyut kavramları ölçmeye olanak tanınması açısından önemli avantajlar sunduğu vurgulanmıştır.

Aydoğdu (2014), çalışmasında, vergi psikolojisinin bireylerin ekonomik kararlarını ve vergiye uyum süreçlerinin nasıl geliştiğini araştırmayı hedeflemiştir. Araştırma kapsamında, Bursa il merkezinde, 470 mükellef ile yüz yüze anket yapılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda, bireysel ve bireysel olmayan unsurların vergiye karşı tutumlar üzerinde belirleyici olduğu belirtilmiş ve vergi politikalarının verimliliğinin artırılması açısından psikolojik unsurların göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

Castro ve Scartascini (2015) çalışmalarında bir saha deneyinde caydırıcılık, karşılıklık ve akran etkisine dayalı üç farklı dürtme mesajının vergi ödeme davranışındaki etkilerini incelemektedirler. Caydırıcılık amacı taşıyan mesajlar vergi yükümlülüğünün zamanında yerine getirilmemesi halinde karşılaşılabilecek ek mali yaptırımlar ve hukuki süreçler konusunda mükellefler net bir şekilde bilgilendirilmektedir. Caydırıcılık mesajı, “Vergi borcunuzun zamanında ödenmemesi durumunda, 1000 AR\$ (Arjantin pesosu) borç için 268 AR\$ ek ödeme yapmanız gerekecek. Belediye, ödeme yapılmazsa idari ve yasal işlemler başlatacaktır.” şeklinde net bir uyarı içermiştir. Çalışma sonuçlarına göre caydırıcılık mesajının ödeme oranlarında anlamlı bir artış sağladığı yönünde bulguları elde edilmiştir.

Kettle vd. (2016), Guatemala’da düşük vergi uyum oranlarını artırmak amacıyla bir saha deneyi gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında 2013 yılı gelir vergisini beyan

etmeyen 43.387 mükellefe farklı içeriklerde hatırlatma mektupları gönderilmiş ve bu mektupların etkileri değerlendirilmiştir. Katılımcılar, bir kontrol grubuna ve beş farklı müdahale grubuna rastgele atanmıştır. Müdahale gruplarına gönderilen mektuplar, davranışsal tasarım ilkelerine göre hazırlanmıştır. Özellikle sosyal norm vurgusu taşıyan, “Kayıtlarımıza göre Guatemalalıların %64,5’i gelir vergisini zamanında beyan etti. Henüz beyan etmeyen azınlığın bir parçasısınız.” ifadesi ile kararın aktif bir tercih olduğunu belirten “Şimdi beyan etmezseniz, bunu aktif bir seçim olarak kabul edeceğiz.” mesajları iletilmiştir. Mesajlarla etkili sonuçlara ulaşılmıştır. Bu mesajlar, yalnızca beyan oranlarını değil, aynı zamanda ödenen vergi tutarlarını da anlamlı biçimde artırmıştır. Çalışma, düşük uyum oranlarına sahip ülkelerde davranışsal müdahalelerin hem mali gelirleri artırmada hem de mükellef davranışlarını şekillendirmede etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Biddle vd. (2018), Avusturalya Vergi Dairesi ile yürüttükleri saha deneylerinde işletmelere gönderilen mektuplarda yapılan küçük müdahalelerin vergi uyumu üzerinde etkilerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre, vergi memurlarının takip mektubunu sadeleştirerek telefon senaryolarını değiştirmeleri, işletmelerin vergi borçlarını ödeme oranlarını artırmıştır. Çalışma, özellikle iletişim biçiminde yapılan yapısal sadeleştirmelerin, işletmelerin vergi uyumunu olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur.

Tagat (2019) tarafından gerçekleştirilen saha deneyinde, sosyal normlara, kamu mallarına ve kültürel değerlere dayalı çeşitli dürtme mesajlarının, vergi mükelleflerinin davranışları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada, sosyal norm mesajları kapsamında üç ifade test edilmiştir: “On kişiden dokuzu vergilerini zamanında ödüyor” şeklindeki genel ifade (temel norm), “Hindistan’daki on kişiden dokuzu vergilerini zamanında ödüyor” (ülke normu) ve “Hindistan’daki her on kişiden dokuzu vergilerini zamanında ödüyor. Şu anda bize henüz ödeme yapmamış çok küçük bir azınlık içindesiniz” (azınlık normu). Elde edilen bulgulara göre, araştırmada kullanılan dürtme mesajlarının mükelleflerin vergi ödeme davranışları üzerinde anlamlı etkiler yarattığı tespit edilmiştir.

Bott vd. (2020), Norveç’te 15.000’den fazla vergi mükellefi üzerinde gerçekleştirdikleri saha deneyinde, farklı içeriklerdeki dürtme mesajlarının vergi beyanları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Deney kapsamında üç grup oluşturulmuş ve her gruba farklı mesaj içeren mektuplar gönderilmiştir. İlk gruba, sosyal norm vurgusu içeren “Çoğu Norveçli gelirlerini doğru ve eksiksiz bir şekilde bildiriyor. Vergi adaletini sağlamak için, siz de yurt dışı kaynaklı gelir ve varlıklarınızı aynı şekilde beyan

etmelisiniz.” mesajı iletilmiştir. İkinci gruba, vergi ödemelerinin toplumsal katkısına dikkat çeken “Ödediğiniz vergiler, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinin finansmanına katkı sağlar.” ifadesi gönderilmiştir. Üçüncü gruba ise denetim riskini hatırlatan “Vergi idaresi, geçmişte yurt dışındaki gelir ve varlıklarınıza dair bilgi aldı.” mesajı ulaştırılmıştır. Araştırma bulguları, tüm mesajların beyan davranışını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ahlaki sorumluluğa ve denetim olasılığına vurgu yapan mesajların, beyan edilen gelir miktarında daha güçlü ve anlamlı artışlar sağladığını göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, düşük maliyetli ama hedefe yönelik dürtme mesajlarının, vergi uyumunu artırmada etkili bir araç olabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Paulo ve Pacheco (2020), São Paulo'da gecikmiş emlak vergisi borcu bulunan 15.178 mükellef üzerinde gerçekleştirdikleri rastgele kontrollü bir deneyle davranışsal içerikli mektup müdahalelerinin vergi uyumu üzerindeki etkisini ele almıştır. Araştırmada kontrol grubunun yanı sıra beş farklı yeniden tasarlanmış mektup türü kullanılmıştır: Sadeleştirilmiş mektup, sosyal norm vurgulu mektup, bilinçli seçim çerçevesi sunan mektup, olası sonuçları açıklayan mektup ve görsel anlatımı içeren mektup. Elde edilen verilere göre, "Sonuçlar Mektubu" vergi uyumunu %4,1 oranında artırarak en etkili müdahale olurken, "Bilinçli Seçim Mektubu" %3,1'lik bir artış sağladığı bulgularına ulaşılmıştır.

Antinyan ve Asatryan (2020), çalışmada vergi mükelleflerinin uyum düzeyini artırmaya yönelik farklı dürtme (nudge) müdahalelerinin etkinliği incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, mükelleflerin denetim olasılığı ve beklenmedik cezalar hakkında bilgi veren caydırıcı içerikli mesajlar, vergi uyumunu kısa vadede artırma potansiyeline sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma, özellikle geç ödeme yapan mükelleflere yönelik müdahalelerin daha fazla etkili olduğunu bu gruba yönelik daha fazla odaklanmanın vergi uyumunu artırabileceğini ortaya koymuştur.

Gültekin (2020) çalışmasında, davranışsal iktisadın tarihsel gelişimini ve kamu politikalarına etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada özellikle “dürtme” yaklaşımı ve paternalist teoriler ele alınarak, bu teorilerin Avrupa ve Kuzey Amerika’daki uygulamaları somut örneklerle ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, davranışsal modellerin bireylerin karar alma süreçlerini olumlu etkileyebildiği ve klasik modellere tamamlayıcı bir araç sunduğu ifade edilmiştir.

Zengi (2022), doktora çalışmasında, davranışsal iktisat bağlamında demografik farklılıkların tüketici davranışlarına ilişkin etkisini incelemiştir. Bu bağlamda, Aydın ilinde 915 tüketici ile yüz yüze ve çevrimiçi anketler uygulanmıştır. Araştırmada elde

edilen verilere göre, demografik unsurların, tüketici satın alma davranışlarını büyük ölçüde etkilediği tespit edilmiştir.

Kaval (2022), çalışmasında vergi uyumunun davranışsal yaklaşım bağlamında nasıl değerlendirilebileceğine yönelik incelemelerde bulunmuştur. Araştırmada, klasik caydırma yaklaşımlarının vergi uyumu açısından yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Türkiye örneğinde, Dünya Değerler Araştırması'na ait veriler kullanılmıştır. Elde edilen sonuca göre, sıralı probit model ile yapılan analizlerde, hükümete güven, medeni durum, ulusal gurur, yaşam memnuniyeti, yolsuzluk algısının vergi uyumu üzerinde anlamlı etkiler geliştirdiği bulunmuştur. Çalışma önerilerinde, söz konusu faktörlerin daha derinlemesine araştırılarak, buna ilişkin vergi politikalarının tasarlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Kömürcü (2022), çalışmasında mükelleflerin ödedikleri vergilere karşı sergilediği tepkileri davranışsal iktisat yaklaşımıyla ele almıştır. Çalışma çerçevesinde, 419 kişiyle anket çalışması yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını etkileyen önemli faktörler arasında, diğer mükelleflerle kıyaslama yönelimin belirli bir yer tuttuğunu tespit etmiştir. Ayrıca, vergi yükü adaletinin vergi kaçırma eylemi üzerinde etkisinin bulunduğunu ve vergi ödeme sürecinde mükellefe sunulan ödeme kolaylıklarının belirleyici olduğu ortaya koyulmuştur.

Alevci (2022), çalışmasında davranışsal kamu politikalarının etkinliğini ele almıştır. Çalışmada, dürtme etkisi ve seçim mimarları şeklinde yenilikçi yaklaşımların birey davranışlarını nasıl etkilediğine ve dünya genelinde davranışsal iktisat ilkelerinin kamu politikalarına entegrasyonunu sağlayan ülkeler değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuca göre, Türkiye'de davranışsal iktisadın teorik düzeyde ele alındığı, ancak uygulamada sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Göcekli (2022), çalışmasında davranışsal iktisat perspektifinde, riskten kaçınma, kayıptan kaçınma ve statüko etkisini deneysel bir perspektifte incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğrencileriyle anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, katılımcıların kazanç durumlarında riskten kaçınma, kayıp durumlarında ise risk alma tutumu sergilediği gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler, Türkiye'de davranışsal iktisat literatürüne katkı sağladığını ve özellikle fiyatlandırma aşamalarında birey davranışlarının dikkate alınması gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Tak (2022), çalışmasında Türkiye'de vergi ahlakını davranışsal teori çerçevesinde incelemiş ve bu kapsamda bireylerin ekonomik kararlarında sadece rasyonel tercihlere değil, ayrıca psikolojik ve sosyal unsurlara bağlı olarak hareket ettiklerini ortaya

koymuştur. Dünya Değerler Anketi'nin 6. Dalga verileriyle yürütülen analizlerde vergi ahlakını etkileyen unsurların çok katmanlı olduğu ve tek başına değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, davranışsal iktisadın rasyonel birey varsayımına yönelttiği eleştirilerin, Türkiye örneğiyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli

Bu bölümde, vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları ekonomik, psikolojik ve sosyal dinamikler kapsamında, teorik yaklaşımlar ve saha araştırmalarına dayalı bulgular doğrultusunda incelenmektedir. Geleneksel iktisadi modellerdeki risk, denetim ve ceza gibi rasyonel varsayımlara ek olarak davranış bilimleri temelli çalışmalar sosyal normlar, dağıtıcı adalet, sosyal değiş tokuş, kayıp-kazanç etkisi ve ulusal kimlik gibi unsurların mükellef davranışlarını nasıl şekillendirdiğini davranışsal iktisat perspektifiyle açıklamaktadır.

Bu araştırma nicel bir yaklaşımla tasarlanmış olup deneysel ve betimleyici karşılaştırmalı analiz çerçevesinde y r t lm ştur. Çalışma kapsamında DOKAP Bölgesi'nde yaşayan mükellefler kontrol ve deney grupları olarak iki ayrı örneklemde değerlendirilmiştir. Deney grubuna, literatürde yaygın olarak kullanılan dürtme (nudge) mesajları uygulanmıştır. Böylelikle dürtme mesajlarının vergiye ilişkin algılar üzerindeki etkisi gözlemlenmiştir.

Araştırmanın teorik  er evesi, davranışsal kamu maliyesi ve davranışsal iktisat yaklaşımlarına dayandırılmıştır. Özellikle beklenen fayda teorisi, beklenti teorisi ve kayıptan kaçınma ve sosyal normlar gibi modellerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışma, davranışsal iktisadın sunduğu psikolojik ve sosyal unsurları geleneksel rasyonel modellerin yanı sıra davranışsal iktisat yaklaşımıyla karşılaştırarak vergi uyumu ve algısına ilişkin farklılıkları ortaya koymayı amaçlamıştır.

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, DOKAP bölgesinde gerçekleştirilen betimsel karşılaştırmalı istatistik analizleri aracılığıyla mükelleflerin kontrol ve deney gruplarının vergiye ilişkin algıları arasındaki farklılıklar analiz edilmektedir.

4.2.1. Araştırmanın Nedeni

Vergi, devletlerin en temel gelir kaynaklarından biri olarak kamu hizmetlerinin finansmanında kritik bir role sahiptir. Ancak vergi tahsilat oranlarının hedeflenen düzeylere ulaşamaması kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye genelinde vergi uyumu ve tahsilat oranlarının bazı bölgelerde uzun yıllar boyunca ülke ortalamasının altında seyrettiği

gözlemlenmektedir. Özellikle DOKAP Bölgesi'nde (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 2008–2023 yılları arasında tahsilat/tahakkuk oranlarının çoğunlukla %75–80 seviyelerinde kaldığı, Türkiye ortalamasının ise genellikle %80'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bölgede gönüllü vergi uyumunun güçlendirilmesine yönelik yeni ve etkili yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise bölgedeki mükelleflerin vergisel algılarının değişmesinde davranışsal içerikli dürtme mesajlarının etkisi olup olmayacağı araştırılmaktadır.

4.2.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, DOKAP Bölgesi'nde yaşayan vergi mükelleflerinin vergiyi algılama biçimleri, vergiye yönelik tutum ve davranışları ile gönüllü uyum düzeylerini belirlemektir. Araştırma, vergi sorumluluğu algısı, vergi bilinci, vergi sistemi algısı, verginin amacına ilişkin algı ile vergi af ve ceza algısı gibi temel unsurların, mükelleflerin vergiye yönelik yaklaşımlarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmada, davranışsal kamu maliyesi yaklaşımı kapsamında sosyal normlar, caydırıcılık, kayıp/kazanç çerçevesi, ulusal kimlik, adalet ve sosyal değiş-tokuş teorilerinden esinlenilerek tasarlanan dürtme mesajlarının, mükelleflerin vergisel algı ve tutumlarında yarattığı farklılıklar incelenmektedir. Bu doğrultuda elde edilen bulguların vergiye gönüllü uyumu artıracak stratejilerin geliştirilmesine ve bölgesel vergi politikalarının iyileştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

4.2.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, DOKAP Bölgesi'nde yaşayan mükelleflerin vergiye ilişkin algılarındaki değişimi gözlemleyerek davranışsal kamu maliyesi yaklaşımı çerçevesinde dürtme stratejilerinin vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlaması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada ele alınan sosyal normlar, caydırıcılık, kayıp/kazanç çerçevesi, ulusal kimlik, adalet ve sosyal değiş-tokuş gibi teorik temellere dayanan mesajların, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya sahip bir bölgede uygulanması araştırmanın özgün değerini artırması beklenmektedir.

Türkiye'de vergi uyumunu artırmaya yönelik çalışmaların uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak denetim ve yaptırım gibi geleneksel araçlara dayandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma, düşük maliyetli ve davranışsal temelli yaklaşımların bölgesel düzeydeki etkilerini ölçmesi açısından literatüre önemli katkılar sunabilir.

Özellikle, vergi tahsilat oranlarının ülke ortalamasının altında kaldığı DOKAP illerinde, bölge halkının vergi farkındalığı ve vergi bilincinin hangi faktörlerle şekillendiğinin belirlenmesi gerek mevcut vergi politikalarının etkinliğini değerlendirmek gerek geleceğe yönelik daha kapsayıcı stratejiler geliştirmek açısından önemli olabilir. Ayrıca, DOKAP bölgesinin seçilmesi bölgesel kalkınma planlarında yer alan mali sürdürülebilirlik hedefleriyle uyum sağlayabilir ve vergi uyumunu etkileyen yerel dinamiklerin analiz edilmesine olanak verebilir. Elde edilecek bulgular, mükelleflerin vergiye ilişkin algılarındaki değişimi gözlemleyerek vergi bilinci ve farkındalığının gönüllü uyum üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeye imkân tanıyabilir. Aynı zamanda çalışma akademik çalışmalara ve kamu politikası geliştirme süreçlerine katkı sunabilir.

4.2.4. Araştırmanın Kısıtı

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Anket, çevrimiçi şekilde gerçekleştiği için vergi mükelleflerine yönelik olarak hedefli paylaşım stratejileri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda örneklemin büyük ölçüde vergi yükümlüsü bireylerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte, anketlerin Google Forms üzerinden çevrimiçi olarak uygulanması katılımcıların baskıdan uzak ve kendi ortamlarında yanıt vermeleri gerçek tutumlarını daha doğru yansıtmalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu durum vergi gibi hassas bir konuda bireylerin algı ve tutumlarının daha içten ve gerçekçi bir şekilde ortaya konmasına katkı sağlaması açısından da önemlidir. Sonuç olarak bu araştırma DOKAP kapsamındaki illerde yaşayan gelir vergisi mükelleflerinin, vergisel konulara yönelik tutum ve algılarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, çevrimiçi anket yöntemiyle elde edildiğinden bulguların geçerliliği veri toplama yönteminin ve örneklem çerçevesinin sınırlılıkları dâhilinde değerlendirilmelidir. Elde edilen sonuçlar, kullanılan ölçme araçları ve örneklemin bölgesel kapsamı göz önüne alındığında genellenebilirlik açısından ele alınmalıdır.

4.3. Yöntem

Bu araştırma, DOKAP Bölgesi'nde ikamet eden gelir vergisi mükelleflerinin vergi bilinci, vergi ahlakı, vergi ödeme gücü, diğer mükellef davranışı, siyasal iktidara güven, devlete bağlılık ve kamu hizmetlerinin etkin kullanımı gibi unsurlara ilişkin algılarının ve vergi uyum düzeylerindeki algısal değişimin var olup olmadığını test etmek amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada kontrol ve deney olmak üzere iki grup oluşturulmuştur.

Tablo 1. Araştırma içeriği

GRUPLAR	TASARIM
Kontrol Grubu	Dürtücü mesaj yer almamaktadır.
Deney Grubu	Sosyal norm dürtmesi, sosyal değiş-tokuş dürtmesi, kayıp kazanç çerçevelemesi, risk algısı dürtmesi, ulusal gurur dürtmesi, dağıtıcı adalet dürtmesi.

Kontrol grubuna, vergiye yönelik tutumları ölçmek amacıyla 14 ifade ile katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 soru yöneltilmiştir. Deney grubuna ise aynı sorulara ek olarak, vergi uyumunu artırmaya yönelik 6 farklı dürtme mesajı sunulmuştur. Bu mesajlar; sosyal norm, sosyal değiş-tokuş, kayıp-kazanç çerçevelemesi, risk algısı, ulusal gurur ve dağıtıcı adalet temalarına dayalı olarak Tagat (2019), Kettle vd. (2016), Bott vd. (2020) ve Yüksek (2021) çalışmalarından uyarlanmıştır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yer alan 14 ifade, Yanık ve Doğan (2022) tarafından geliştirilen “Vergi Bilinci ve Vergi Algısı Ölçeği” temel alınarak hazırlanmıştır. Bu bölümde vergi sorumluluğu algısı (1–3. maddeler), vergi bilinci (4–6. maddeler), vergi sistemi algısı (7–10. maddeler), verginin amacına ilişkin algı (11–12. maddeler) ve vergi af ve ceza algısı (13–14. maddeler) boyutları yer almaktadır. İkinci bölümde ise cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek gibi demografik değişkenlere ilişkin 6 soru bulunmaktadır. Tüm sorular, katılımcıların ifadelerine katılma düzeylerini belirlemek amacıyla **beşli likert ölçeği** ile hazırlanmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum).

Anket uygulaması 15–30 Nisan 2025 tarihleri arasında çevrimiçi ortamda (Google Forms) yapılmış, katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmaya dâhil edilmiştir. Uygulama öncesinde, soruların anlaşılabilirliği ve ölçeğin güvenilirliği ön çalışma ile test edilmiş, gerekli düzenlemeler tamamlanmıştır.

Ölçeğin güvenilirlik analizi IBM SPSS Statistics 21.0 programı ile Cronbach Alfa katsayısı kullanılarak yapılmıştır. Analiz sonucunda kontrol grubuna ait katsayı 0.881, deney grubuna ait katsayı ise 0.930 olarak hesaplanmıştır. Her iki değer de 0.70’in üzerinde olduğundan, ölçeklerin yüksek düzeyde içsel tutarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Kılıç, 2016: 48).

Tablo 2. Güvenilirlik analizi sonuçları

Gruplar	Genel Cronbach Alfa Güvenilirlik Değeri
Kontrol Grubu	0.881
Deney (Dürtme) Grubu	0.930

Araştırma da verilerin analizinde SPSS 21.0 yazılımı kullanılmıştır. Öncelikle ölçek maddelerine ait puanların normal dağılıma uygunluğu, çarpıklık (skewness) ve

basıklık (kurtosis) değerleri ile değerlendirilmiştir. Değerlerin ± 1 aralığında bulunması, verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, katılımcı grupları arasındaki farklılıkları belirlemek için istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Öncelikle, tüm karşılaştırmalarda grupların varyanslarının eşit olup olmadığını anlamak için Levene testi yapılmıştır. İki grup arasındaki ortalama farklarını incelemek için bağımsız iki örneklem t testi uygulanmış, varyansların eşit olduğu durumlarda standart t testi sonuçları, eşit olmadığı durumlarda ise kuyruk olasılığı (p değeri) dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Üç veya daha fazla grubun ortalamalarını karşılaştırmak için tek yönlü ANOVA yöntemi tercih edilmiştir. ANOVA sonrasında varyanslar eşitse gruplar arasındaki farkı görmek için Tukey HSD testi, varyanslar eşit değilse Tamhane's T2 testi yapılmıştır. Bu analizler, kontrol ve deney grubundaki katılımcıların vergi algısı düzeylerini, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek gibi demografik özellikler açısından karşılaştırmak için kullanılmıştır. Tüm değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiş, bu sınırın altında kalan sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

4.3.1. Araştırmanın Örneklem Alanı

Tablo 3'te, 2008–2023 yılları arasında DOKAP Bölgesi ile Türkiye genelinin vergi tahsilat oranlarını göstermektedir.

Tablo 3. Yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak tahsilat/tahakkuk oranları (2008-2023)

Yıl	DOKAP Bölgesi (%)	Türkiye (%)
2008	83.51	89.7
2009	80.65	87.4
2010	80.16	86.2
2011	80.82	85.6
2012	81.49	86.4
2013	80.45	86.8
2014	79.30	85.2
2015	78.36	84.7
2016	75.18	81.2
2017	76.90	82.3
2018	76.89	81.4
2019	76.43	81.0
2020	75.51	80.1
2021	77.59	80.7
2022	82.17	83.3
2023	85.92	85.6

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi uyumu ve vergiye yönelik tutumların incelenmesinde, bölgesel sosyo-ekonomik farklılıkların belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu araştırmada

örneklem alanı olarak DOKAP Bölgesi (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı) seçilmiştir. 2008–2023 yılları arasında DOKAP illerinde tahsilat oranları çoğunlukla %75–80 oranında kaldığı, Türkiye genelinde ise bu oranların genellikle %80’in üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu durum, bölgedeki gönüllü vergi uyumunun istenilen düzeyde gelişmediğine işaret etmektedir.

Bölgenin tercih edilme sebebi olarak vergi tahsilat oranlarının uzun yıllar boyunca Türkiye ortalamasının altında seyretmesi çalışmanın evrenini oluşturması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, bölgenin sosyo-ekonomik yapısının vergiye yönelik tutum ve algıların incelenmesine uygun bir zemin sunduğu düşünülmektedir. Özellikle ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarım, küçük ölçekli ticaret ve hizmet sektörüne dayalı olması ile bölgenin görece düşük gelir düzeyine sahip olması, mükelleflerin vergiye ilişkin algılarının farklı şekillenmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir.

4.3.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini, DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı) Bölgesi’nde yer alan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon, Tokat, Amasya ve Çorum illerinde ikamet eden gelir vergisi mükellefleri oluşturmaktadır.

Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve veri toplama sürecine gönüllü olarak katılan bireylerden oluşmuştur. Amaçlı örnekleme, belirli özelliklere sahip ve araştırma sorularına yanıt verebilecek bireylerin bilinçli olarak seçilmesini sağlayan bir yöntemdir.

Veri toplama sürecinde anketin çevrimiçi ortamda uygulanması nedeniyle hedefli paylaşım stratejileri ile yalnızca vergi mükelleflerine ulaşılmasına özen gösterilmiştir. Böylece, araştırma amacına uygun olarak örneklemin büyük ölçüde vergi yükümlüsü bireylerden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında toplam 619 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Katılımcıların 315’i deney grubunu, 304’ü ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Deney grubuna, standart anket sorularına ek olarak çeşitli dürtme mesajları sunulurken; kontrol grubuna sadece standart anket uygulanmıştır.

Örneklem, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, meslek gibi demografik değişkenler açısından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, DOKAP Bölgesi’nde vergiye yönelik tutum ve algıların farklı demografik gruplar arasında karşılaştırmalı olarak incelenmesine imkân tanımaktadır.

4.3.3. Araştırmanın Teorik Temeli ve Dürtme Mesajı Tasarımı

Türkiye’de belirli bölgelerde vergi tahsilat oranlarının uzun yıllar boyunca istenilen seviyelere ulaşamaması, kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde finanse edilmesini zorlaştırmaktadır. Vergi uyumunu yalnızca yasal zorunluluklarla değil, aynı zamanda bireylerin algı ve tutumlarıyla ilişkilendiren davranışsal kamu maliyesi yaklaşımları, bu konuda alternatif çözümler sunmaktadır. Özellikle bireylerin karar alma süreçlerinde rasyonellikten sapmalar gösterdiği ve sınırlı dikkat, sosyal karşılaştırma ya da aidiyet gibi faktörlerden etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda, çalışmada vergiye gönüllü uyumu artırmak amacıyla, insan davranışlarını yönlendirebilecek dürtme mesajlar (müdahaleleri) ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan dürtme müdahaleleri şu şekildedir:

"Vergi ödemek, hepimizin hastaneler, yollar ve okullar gibi hayati kamu hizmetlerinden kazanç sağlaması anlamına gelir."

Bu mesaj, sosyal değiş-tokuş teorisine göre, bireylerin sosyal ilişkilerde faydayı maksimize ederken maliyetleri minimize etme eğilimini temel alır. George Homans (1958) tarafından geliştirilen bu teori, bireylerin sosyal ilişkilerdeki oluşabilecek faydaları ve riskleri değerlendirerek hareket ettiklerini ve risklerin ödüllerden daha ağır bastığı durumlarda ilişkiyi sonlandırmayı seçtiklerini savunmaktadır. Başka bir ifadeyle, her ilişki bir tür alışveriş süreci olarak işlenir. Bu çerçevede, vergi ödeme davranışını artırmaya yönelik mesajlarda bireysel ve toplumsal faydanın vurgulanması sosyal değiş-tokuş süreciyle ilişkilendirilebilir. Vergi ödemenin mükellefler ve toplum için sağlayacağı kazançların somut örneklerle desteklenmesi, mükelleflerde olumlu algılar oluşturarak vergi uyum davranışını artırabilir.

"Büyük çoğunluk, Türkiye’deki gelirlerini doğru ve eksiksiz bildiriyor. Tüm vergi mükelleflerine adil davranmak için yabancı gelirlerin ve yabancı varlıkların da aynı şekilde raporlanması bu nedenle önemlidir."

Bu dürtme mesajı dağıtıcı adalet teorisi temelinde geliştirilmiştir. Teoriye göre bireyler, sisteme sundukları girdiler (örneğin eğitim düzeyi, deneyim, harcadıkları emek, vb.) ile elde ettikleri çıktılar (örneğin maaş, prim, ödül vb) arasında adil bir denge kurmaya çalışmaktadır. Eğer bireyler girdiler ve çıktılar arasında bir adaletsizlik olduğunu hissederse bu durum onları adaletsizliği azaltma yollarını aramaya teşvik edebilir. Bu yollar veya bireyin verdiği tepkiler, daha fazla çaba sarf etmek, çıktıları artırmak, girdileri azaltmak, sistemde tamamen tepkisiz kalmak gibi davranışlarla ifade edilebilir (Adams:1963:422-426). Ayrıca, bu mesaj, sosyal normu ele alarak mükelleflerin diğer mükellef davranışlarını nasıl algıladığına dayanmaktadır. Bu

mesajla “çoğunluk vergisini ödüyor” şeklinde çoğunluğa uyma algısı oluşturularak mükelleflerin vergi uyumunu artırmayı hedeflemektedir.

Wenzel (2005) tarafından ortaya konan sosyal norm teorisine göre, normların vergi uyumu üzerindeki etkisi, mükelleflerin bu normlara uyan bir grupta kendilerini ne kadar özdeşleştirdiklerine doğrudan bağlıdır. Türkiye’deki vergi mükelleflerine özel olarak yapılan uyarlamalar, söz konusu mekanizmanın etkinliğini deneye dayalı olarak desteklemektedir. Ayrıca, bireylerin sosyal norm algıları, diğer mükellef davranışlarına yönelik yanlış algılamalar nedeniyle çarpıtılarak vergi kaçırma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Sosyal normların yanlış algılanan yaygınlığını düzeltmeye çalışmak mükelleflerin kişisel ahlaki değerlerine uygun davranmaya teşvik ederek vergi uyumunu artırılabilir. Bu açıdan, sosyal norm algılarının doğru bilgilerle çerçevelenmesi kötü örneklerin etkisini azaltmada etkili bir mekanizma olarak ele alınabilir. Çalışma kapsamında geçen dürtme mesajı, yabancı gelirlerinde bildirilmesi gerekliliğini belirterek yalnız belirli bir grubu değil, tüm mükelleflerin eşit yükümlülüğe tabi olduğu algısını uyandırmaktadır. Mükelleflerin “Neden sadece ben tüm gelirlerimi bildiriyorum?” şeklinde içsel adaletsizlik algısı geliştirmesini engellemektedir. Mesaj içeriğinde “büyük çoğunluğun” doğru davrandığına yapılan vurgu, mükelleflerin sosyal normlara uyarak benzer davranışı gösterme eğilimini güçlendirmek ve bu sayede vergi uyumunu artırmayı hedeflemektedir.

"Gelirlerinizi beyan etmezseniz, denetlenebilir ve kanunla belirlenen prosedürle karşılaşabilirsiniz."

Bu mesaj Becker’in (1968) caydırıcılık teorisi ve Allingham ve Sandmo’nun (1972) vergi uyum modeline dayanmaktadır. Becker’in (1968) *Crime and Punishment: An Economic Approach* isimli çalışmasına göre, bireyler suç işleme kararlarını maliyet-kazanç durumuna göre şekillendirmektedir. Denetim olasılığının düşük olduğu durumlarda yaptırımların yüksekliği tek başına yeterli caydırıcılık sağlamayabilir. Bu nedenle mükellefler vergi kaçırma konusunda daha fazla risk alabilmektedir. Ancak, denetim olasılığı yükseldikçe mükelleflerin vergiye uyum gösterme ihtimali artmaktadır. Benzer şekilde, Allingham ve Sandmo (1972) çalışmasında bireylerin vergi kaçırma kararlarının risk algısı ile ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışmaya göre, vergi kaçırma kararı bireylerin riskleri algılayışına yönelik değişmektedir. Denetim olasılığı ve ceza oranı arttıkça, bireylerin eksik gelir beyan etme eğilimi azalmaktadır. Çalışma kapsamında geçen risk algısı teorisi bireylerin kararlarının sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik unsurlardan etkilendiğini göstermektedir. Bu perspektifte, mükelleflerin denetlenme ihtimali, cezai yaptırımlar karşısındaki tutumları, risk algısı

vergi uyumu üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Vergi mükelleflerine yönelik denetim ihtimali ve yasal prosedürlerin belirtilmesi, vergi uyumunu artırmada stratejik ve etkili bir dürtme mesajı şeklinde değerlendirilebilir. Denetim olasılığı ve ceza durumunun vurgulanmasıyla vergi uyumunun olumlu değişimi hedeflenmektedir.

"Ülken seninle gurur duyuyor. Senin sayende öğrenciler soğuk havalarda üşümeden eğitim görme imkânı buldu."

Bu mesajlar mükelleflerin ulusal kimlik duygularını ve devlete olan bağlılıklarını harekete geçirmeyi hedeflemekte ve sosyal kimlik teorisinden yararlanmaktadır. Tajfel ve Turner (1979) tarafından ortaya konulan bu teoriye göre, bireyler içinde bulundukları sosyal toplulukların bir parçası olarak kendilerini tanımlamakta ve bu aidiyet duygusuyla hareket etmektedirler. Bu mesajlar, mükelleflerin "Türkiye vatandaşı" kimliğini vurgulayarak bireylerin ulusal topluluğa olan bağlılığını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca "ülken seninle gurur duyuyor" ifadesiyle mükelleflerin katkılarının fark edilip değer gördüğü algısı pekiştirilmektedir. Böylelikle, mükelleflerin ulusal sorumluluklarını yerine getirme motivasyonunu yükseltilmektedir. Mükelleflerin, ülkesine katkıda bulunduğunu düşünmesi, ulusal sorumluluklarını yerine getirmesi bireylerin bu aşamalarda kendilerine özsaygılarının artması noktasında bir fırsat sunmaktadır. Devlete olan bağlılık, ulusal gurur ve aidiyet temaları ön plana çıkarılarak, mükelleflerin pozitif sosyal kimlik algısını güçlendirmek koşuluyla vergi ödeme davranışlarını teşvik etmektedir. Bu yaklaşımla, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeleri yalnız bir yasal sorumluluk olarak değil, ayrıca sosyal bir sorumluluk olarak çerçevelenmektedir.

"Vergi ödememek, hepimizin hastaneler, yollar ve okullar gibi hayati kamu hizmetlerini kaybettiği anlamına gelir."

Bireyler, sonuçları mutlak zenginlik düzeyleri yerine bir referans noktasına göre kayıp ve kazançlar olarak değerlendirirler. Kayıplar, aynı değer büyüklükteki kazançtan daha güçlü olarak algılanır. Nitekim kaybetmenin psikolojik yansıması, eşdeğer miktarda kazanç sağlamanın verdiği tatmin duygusundan daha büyüktür (Kahneman ve Tversky:1979:3-4) Bu teoriden hareketle, vergi uyumunu artırmaya yönelik olarak vergi ödenmediğinde karşılaşılabilecek kayıpların vurgulandığı dürtme mesajı, teorik olarak kayıplara odaklanarak bireylerin içsel motivasyonunu harekete geçirebilir. Bu sayede vergi uyumu artırılarak daha fazla kamu yararı sağlanabilir.

"Vergi ödemeniz, eğitim, sağlık ve diğer önemli kamu hizmetlerinin finansmanına katkıda bulunur."

Bu mesaj, Kahneman ve Tversky'nin (1979) geliştirdiği çerçeveleme etkisi kuramında yer alan kazanç çerçevesine dayanmaktadır. Kazanç çerçevesi, bireylerin kararlarını bir eylemin sağlayacağı faydaya odaklanarak şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, vergi ödeyen bireylerin eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerine katkıda bulunacakları fikri ön plana çıkarılarak, vergi uyumuna yönelik olumlu bir tutum oluşturulması amaçlanmaktadır. Mesaj, bireylerin topluma katkı sağlama hissini pekiştirerek vergi ödeme davranışlarını gönüllü olarak benimsemelerine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

4.4. Analiz ve Bulgular

Bu bölümde, vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları, ekonomik, psikolojik ve sosyal dinamikler kapsamında, teorik yaklaşımlar ve saha araştırmalarına dayalı bulgular doğrultusunda incelenmektedir. Geleneksel iktisadi modellerdeki risk, denetim ve ceza gibi rasyonel varsayımlara ek olarak, davranış bilimleri temelli çalışmalar, sosyal normlar, dağıtıcı adalet, sosyal değiş tokuş, kayıp-kazanç etkisi ve ulusal kimlik gibi unsurların mükellef davranışlarını nasıl şekillendirdiğini davranışsal iktisat perspektifiyle incelemektedir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde DOKAP bölgesinde gerçekleştirilen betimsel karşılaştırmalı istatistik analizleri aracılığıyla, mükelleflerin kontrol ve deney gruplarının vergiye ilişkin algıları arasındaki farklılıklar analiz edilmektedir.

4.4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek değişkenlerine göre dağılımları ile bu değişkenlerdeki grup farklılıkları Ki-kare testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Demografik Özellikler

Demografik Değişken Gruplar		TOPLAM Deney (N=619)		Kontrol (N=304)		X ²	sd	p
		Kişi	%	Kişi	%			
Cinsiyet	Kadın	316	51.1	174	55.2	142	46.7	4.50
	Erkek	303	48.9	141	44.8	162	53.3	0.034
Yaş grupları	18-25 yaş	95	15.3	76	24.1	19	6.3	42.05
	26-35 yaş	214	34.6	95	30.2	119	39.1	4
	36-45 yaş	243	39.3	107	34.0	136	44.7	0.000
	46-55 yaş	49	7.9	29	9.2	20	6.6	
	56 yaş ve üstü	18	2.9	8	2.5	10	3.3	

Tablo 4. (Devamı)

Demografik Değişken	Gruplar	TOPLAM	Deney		Kontrol				
		(N=619)	(N=315)	(N=304)					
		Kişi	% Kişi	% Kişi	% Kişi	X ²	sd	p	
Öğrenim durumu	Lise	113	18.3	51	16.2	62	20.4	0.82	3 0.366
	Ön lisans	181	29.2	113	35.9	68	22.4		
	Lisans	311	50.2	145	46.0	166	54.6		
	Lisansüstü	14	2.3	6	1.9	8	2.6		
Aylık gelir	22.000 TL ve altı	82	13.2	62	19.7	20	6.6	23.84	4 0.000
	22.001-35.000 TL	198	32.0	91	28.9	107	35.2		
	35.001-70.000 TL	232	37.5	114	36.2	118	38.8		
	70.001-110.000 TL	93	15.0	42	13.3	51	16.8		
	110.000 TL üstü	14	2.3	6	1.9	8	2.9		
Meslek	Kamu çalışanı	47	7.6	29	9.2	18	5.9	0.21	4 0.951
	Özel sektör çalışanı	118	19.1	63	20.0	55	18.1		
	Serbest meslek sahibi	47	7.6	21	6.7	26	8.6		
	Ticaretle uğraşan	335	54.1	148	47.0	187	61.5		
	Emekli	72	11.6	54	17.1	18	5.9		

Araştırmaya katılan 619 gelir vergisi mükellefi katılımcıların %51.1'i kadın, %48.9'u erkektir. Deney grubundaki 315 katılımcının %55.2'si (174 kişi) kadın, %44.8'i (141) erkektir. Kontrol grubundaki 304 katılımcının %46.7'si (142 kişi) kadın, %53.3'ü (162 kişi) erkektir. Deney ve kontrol grupları arasında cinsiyet bakımından anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($X^2=4.50$; $p<0.05$).

Araştırmaya katılan katılımcıların %15.3'ü 18-25 yaş grubunda, %34.6'sı 26-35 yaş, %39.3'ü 36-45 yaş, %7.9'u 46-55 yaş, %2.9'u 56 yaş ve üstü yaş grubundadır. Deney grubundaki katılımcıların %24.1'i 18-25 yaş grubunda, %30.2'si 26-35 yaş, %34'ü 36-45 yaş, %9.2'si 46-55 yaş, %2.5'i 56 yaş ve üstü yaş grubundadır. Kontrol grubundaki katılımcıların %6.3'ü 18-25 yaş grubunda, %39.1'i 26-35 yaş, %44.7'si 36-45 yaş, %6.6'sı 46-55 yaş, %3.3'ü 56 yaş ve üstü yaş grubundadır. Deney ve kontrol grupları arasında yaş grupları bakımından anlamlı farklılık olduğu ($X^2=42.05$; $p<0.05$) tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların %18.3'ü lise, %29.2'si ön lisans, %50.2'si lisans, %2.3'ü lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Deney grubundaki katılımcıların %16.2'si lise, %35.9'u ön lisans, %46'sı lisans, %1.9'u lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Kontrol grubundaki katılımcıların %20.4'ü lise, %22.4'ü ön lisans, %54.6'sı lisans, %2.6'sı lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Deney ve kontrol grupları arasında öğrenim durumu bakımından anlamlı farklılık olmadığı ($p>0.05$) tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların %13.2'sinin aylık geliri 22.000 TL ve altı, %32'sinin 22.001-35.000 TL arası, %37.5'inin 35.001-70.000 TL arası, %15'inin 70.001-110.000 TL arası, %2.3'ünün aylık geliri 110.000 TL üstüdür. Deney grubundaki katılımcıların %19.7'sinin aylık geliri 22.000 TL ve altı, %28.9'unun 22.001-35.000 TL arası, %36.2'sinin 35.001-70.000 TL arası, %13.3'ünün 70.001-110.000 TL arası, %1.9'unun aylık geliri 110.000 TL üstüdür. Kontrol grubundaki katılımcıların %6.6'sının aylık geliri 22.000 TL ve altı, %35.2'sinin 22.001-35.000 TL arası, %38.8'inin 35.001-70.000 TL arası, %16.8'inin 70.001-110.000 TL arası, %2.9'unun aylık geliri 110.000 TL üstüdür. Deney ve kontrol grupları arasında aylık gelir bakımından anlamlı farklılık olduğu ($X^2=23.84$; $p<0.05$) tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların %7.6'sı kamu çalışanı, %19.1'i özel sektör çalışanı, %7.6'sı serbest meslek sahibi, %54.1'i ticaretle uğraşan, %11.6'sı diğer meslek gruplarındadır. Deney grubundaki katılımcıların %9.2'si kamu çalışanı, %20'si özel sektör çalışanı, %6.7'si serbest meslek sahibi, %47'si ticaretle uğraşan, %17.1'i diğer meslek gruplarındadır. Kontrol grubundaki katılımcıların %5.9'u kamu çalışanı, %18.1'i özel sektör çalışanı, %8.6'sı serbest meslek sahibi, %61.5'i ticaretle uğraşan meslek gruplarında, %5.9'u emeklidir. Deney ve kontrol grupları arasında meslek bakımından anlamlı farklılık olmadığı ($p>0.05$) tespit edilmiştir.

4.4.2. Kontrol Grubu Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde, kontrol grubunda yer alan katılımcıların vergi algısına yönelik ifadelerine verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Tablo 5'te, her bir maddeye ilişkin genel ortalamalar verilerek, kontrol grubunun vergiye yönelik tutumunun hangi alanlarda daha yüksek veya düşük olduğu açıklanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 1).

Tablo 5. Kontrol grubunda vergi algısına ilişkin betimsel istatistikler

İfade	Ortalama	Standart Sapma
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	2.83	1.22
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	2.06	0.96
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	2.52	1.07
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	2.83	1.18
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	2.83	1.19
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	3.18	1.25
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	3.04	1.41
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	2.58	1.34

Tablo 5.(Devamı)

İfade	Ortalama	Standart Sapma
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	2.50	1.36
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını arttırır.	2.76	1.36
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	2.09	0.96
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	3.04	1.28
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	2.71	1.06
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	2.99	1.36
TOPLAM	37.94	10.72

Kaynak: Araştırmacı tarafından DOKAP Bölgesi’nde uygulanan anket verilerinden elde edilen bulgular (2025).

Tablo 5’te kontrol grubundaki katılımcıların vergi algısına ilişkin ifadelere verdikleri yanıtların betimsel istatistikleri sunulmuştur. Ortalama puanlara göre, katılımcıların en yüksek düzeyde katılım gösterdiği ifadeler sırasıyla “Vergi, zorunlu bir ödemedir” ($\bar{X} = 3.18$; $SS = 1.25$), “Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım” ($\bar{X} = 3.04$; $SS = 1.28$), “Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir” ($\bar{X} = 3.04$; $SS = 1.41$) ve “Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir” ($\bar{X} = 2.99$; $SS = 1.36$) şeklindedir. Buna karşın, en düşük ortalamalar “Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır” ($\bar{X} = 2.06$; $SS = 0.96$) ve “Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır” ($\bar{X} = 2.09$; $SS = 0.96$) ifadelerinde görülmüştür.

Tüm ifadeler bazında kontrol grubunun toplam vergi algısı puanı ortalaması 37.94 olup, bu değer 14 ile 70 puan arasında değişen olası toplam puan aralığında %42.7’lik bir katılım düzeyine karşılık gelmektedir. Bu durum, kontrol grubunun vergi algısına ilişkin genel tutumunun düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

4.4.2.1. Kontrol Grubunda Cinsiyete Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (Bağımsız Örneklem t-Testi)

Kontrol grubunda, cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları arasında yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 6’da sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 2).

Tablo 6. Kontrol grubunda cinsiyete göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	Kadın Ort. (SS)	Erkek Ort. (SS)	p-değeri
Vergi Algısı (Tüm İfadeler)	-	-	>0.05

Kontrol grubunda yapılan cinsiyete göre bağımsız örneklem t- sonuçları, vergi algısı ifadelerinin kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur ($p>0.05$). Bu sonuç, cinsiyetin vergi algısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını ve her iki grubun vergisel tutumlarının büyük ölçüde benzer olduğunu ifade etmektedir.

4.4.2.2. Kontrol Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Kontrol grubunda yaş değişkenine göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 7’de sunulmuştur. (Ayrıntılı değerler için bkz. **Ek 3**)

Tablo 7. Kontrol grubunda yaş gruplarına göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p-değeri
Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.024
Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.032
Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	0.020

Kontrol grubunda yaş gruplarına göre yapılan ANOVA testi, çoğu ifadede anlamlı fark olmadığını ($p>0.05$) göstermiştir. Ancak üç ifadede fark bulunmuştur ($p<0.05$):

- “Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır” 46–55 yaş grubu, 26–35 yaş grubundan daha yüksek puan almıştır.
- “Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır” 46–55 yaş grubu, 26–35 yaş grubundan daha yüksek puan almıştır.
- “Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım” 36–45 yaş grubu, 26–35 yaş grubundan daha yüksek puan almıştır.

Bu bulgular, en belirgin farklılığın 46–55 yaş grubunda ortaya çıktığını ve özellikle 26–35 yaş grubuna göre daha yüksek vergi algısına sahip olduğunu göstermektedir (bkz. **Ek 4**).

4.4.2.3. Kontrol Grubunda Öğrenim Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Kontrol grubunda öğrenim durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 8’de sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 5).

Tablo 8. Kontrol grubunda öğrenim durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p-değeri
Vergi. kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.005
Vergi. vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.004
Vergi. zorunlu bir ödemedir.	0.019
Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	0.024
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.001
Vergi afları. vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.000
Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	0.000

Analiz bulguları, eğitim düzeyine göre vergi algısında anlamlı farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcılar, verginin kamu hizmeti ve vatandaşlık görevi olduğu, zorunlu bir ödeme olduğu ve vergi aflarının olumsuz etkileri gibi birçok ifadede diğer eğitim gruplarına kıyasla daha yüksek algı düzeyi sergilemiştir. Ayrıca, bu grubun “Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir”ifadesine ilişkin puanlarının özellikle ön lisans grubuna göre anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

“Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır” ifadesinde lise, lisans ve lisansüstü gruplarının, ön lisans grubuna kıyasla daha yüksek algı düzeyi gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, eğitim düzeyinin artmasının vergiye ilişkin algıyı artırabileceğini göstermektedir. bkz. Ek 6).

4.4.2.4. Kontrol Grubunda Gelir Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Kontrol grubunda gelir durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 9’da sunulmuştur. (ayrıntılı değerler için bkz. Ek 7).

Tablo 9. Kontrol grubunda gelir durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p-değeri
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.048
Vergi afları. vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.041

Kontrol grubunda yapılan analizler, gelir düzeyine göre vergi algısında bazı ifadelerde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. 70.001–110.000 TL gelir grubuna sahip katılımcılar, “Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır” ve “Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır” ifadelerinde 22.001–35.000 TL gelir grubundaki katılımcılara kıyasla daha yüksek algı düzeyi sergilemiştir.

Elde edilen bulgulara göre daha yüksek gelir grubundaki bireylerin vergi aflarını daha olumsuz değerlendirdiğini ve bu konudaki algılarının diğer gruplara göre daha güçlü olduğunu ifade edebilir (bkz. **Ek 8**).

4.4.2.5. Kontrol Grubunda Meslek Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Kontrol grubunda meslek durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 10’da sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 9**)

Tablo 10. Kontrol grubunda meslek durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p-değeri
Vergi. kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.004
Vergi. vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.015
Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	0.017
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.001
Vergi afları. vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.000
Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	0.000
Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	0.006
Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	0.010

Kontrol grubunda yapılan analizler, meslek gruplarına göre vergi algısında bazı ifadelerde anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

- Gelir elde eden emekli katılımcılar, “Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır” ifadesinde, serbest meslek sahipleri ve ticaretle uğraşanlara kıyasla daha yüksek algı sergilemiştir.

- Özel sektör çalışanları, “Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır” ve “Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım” ifadelerinde, serbest meslek sahiplerinden daha yüksek puan almıştır.
- Aynı şekilde, özel sektör çalışanlarının, “Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkiler” ifadesindeki algısı, ticaretle uğraşanlara göre daha yüksektir.
- Ayrıca, özel sektör çalışanları, vergi afları ve yüksek vergi oranlarıyla ilgili ifadelerde (8, 9, 10, 14. ifadeler) serbest meslek sahipleri ve ticaretle uğraşanlara göre daha güçlü bir algı göstermiştir.

Bu bulgular, özellikle özel sektör çalışanları ile emeklilerin vergiye ilişkin algılarının diğer meslek gruplarına kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir(bkz. Ek 10).

4.4.3. Deney Grubu Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde, deney grubunda yer alan katılımcıların vergi algısına yönelik ifadelere verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Tablo 11’de, her bir maddeye ilişkin puan dağılımları ile genel ortalamalar verilerek, deney grubunun vergiye yönelik tutumunun hangi alanlarda daha yüksek veya düşük olduğu açıklanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 11).

Tablo 11. Deney grubunda vergi algısına ilişkin betimsel istatistikler

İfade	Ortalama	Standart Sapma
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	4.18	1.10
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	3.68	1.13
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	3.90	1.06
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	3.86	1.03
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	3.57	1.16
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	4.17	1.13
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	3.68	1.10
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	3.71	1.30
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	3.69	1.21
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	3.68	1.18
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	3.73	1.25
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	3.85	1.01
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	3.77	1.14
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	3.85	1.05
TOPLAM	53.31	11.50

Deney grubuna ait vergi algısı ölçeğinin betimsel istatistiklerine ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların en yüksek düzeyde katılım gösterdiği ifadeler sırasıyla şunlardır; “Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır” ($\bar{X}=4.18$; $SS=1.10$), “Vergi, zorunlu bir ödemedir” ($\bar{X}=4.17$; $SS=1.13$), “Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum” ($\bar{X}=3.90$; $SS=1.06$), “Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır” ($\bar{X}=3.86$; $SS=1.03$),

“Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım” ($\bar{X}=3.85$; $SS=1.01$) ve “Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir” ($\bar{X}=3.85$; $SS=1.05$). Bununla birlikte, en düşük ortalamaya sahip ifade ise “Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir” ($\bar{X}=3.57$; $SS=1.16$) olarak belirlenmiştir.

Deney grubunun ölçek genelindeki toplam puan ortalaması 53.31 ($SS=11.50$) olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçekten alınabilecek minimum puan (14) ve maksimum puan (70) dikkate alındığında, genel katılım düzeyinin yüksek olduğunu ve %70.2 oranında gerçekleştiğini göstermektedir $(100 \times (53.31 - 14) / (70 - 14) \approx (100 \times (53.31 - 14) / (70 - 14) \approx \%70.2(100 \times (53.31 - 14) / (70 - 14) \approx$.

Bu bulgular, deney grubundaki katılımcıların vergiye ilişkin algılarının genel olarak olumlu ve güçlü düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kamu hizmeti-vatandaşlık görevi ilişkisine yönelik ifadelerin yüksek ortalamalar alması, dürtme stratejilerinin vergi bilinci üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir.

4.4.3.1. Deney Grubunda Cinsiyete Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (Bağımsız Örneklem t-Testi)

Deney grubunda cinsiyetler arasındaki vergi algısı farklılıklarını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları arasında yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 12’de sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 12**).

Tablo 12. Deney Grubunda Cinsiyete Göre Vergi Algısında Anlamlılık Durumu

İfade	p-değeri
Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	0.029

Yapılan analiz sonucunda, cinsiyet değişkenine göre yalnızca “Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır” ifadesinde ($p=0.029$) anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p=0.029$). Bu bulgu, erkek katılımcıların bu ifadeye katılım düzeyinin

kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, erkekler yüksek vergi oranlarının vergi kaçakçılığı eğilimini artıracak görüşünü kadınlara kıyasla daha fazla paylaşmaktadır. kadın katılımcılara kıyasla bu ifadeye daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir. Diğer tüm ifadelerde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir($p > 0.05$).

4.4.3.2. Deney Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Deney grubunda yaş gruplarına göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 13'te sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 13**).

Tablo 13. Deney Grubunda Yaş Gruplarına Göre Vergi Algısında Anlamlılık Durumu

İfade	p-değeri
Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.000
Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	0.000
Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	0.000
Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.000
Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	0.016
Vergi, zorunlu bir ödemedir.	0.000
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.000
Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.001
Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	0.000
Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	0.000
Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	0.005

Deney grubunda yaş gruplarına göre yapılan ANOVA testine göre vergi algısında bazı ifadelerde anlamlı farklılıklar olduğu söylenebilir.

26–35, 36–45 ve 56 yaş ve üzeri katılımcılar; “Verginin kamu hizmeti ve vatandaşlık görevi olduğu, ödediği verginin ülke ihtiyaçlarına harcandığı ve vergi vermekten gurur” duydukları ifadelerinde 18–25 yaş grubundan daha yüksek puan almıştır. Ayrıca 26–35 ve 36–45 yaş grupları, vergi aflarının olumsuz etkileri ve kamu hizmeti ile vergi arasındaki doğru orantı gibi konularda da daha yüksek algı göstermiştir.

“Vergi zorunlu bir ödemedir” ifadesinde 26–35, 36–45 ve 46–55 yaş grupları; “Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır” ifadesinde 26–35 yaş grubu; “Vergi yasalarındaki sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkiler” ifadesinde ise 36–45 yaş grubu, 18–25 yaş grubuna kıyasla daha yüksek algı puanı sergilemiştir.

Bu bulgular, genç katılımcıların (18–25 yaş) diğer yaş gruplarına göre vergiyi daha düşük algıladığını, özellikle orta ve ileri yaş gruplarının vergiye ilişkin daha olumlu bir tutuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır bkz. **Ek 14**).

4.4.3.3. Deney Grubunda Öğrenim Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Deney grubunda öğrenim durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 14’te sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 15**).

Tablo 14. Deney grubunda öğrenim durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p-değeri
Vergi. kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.002
Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	0.043
Vergi. vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.006
Vergi. zorunlu bir ödemedir.	0.000
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.011
Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	0.002
Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	0.049

Deney grubunda öğrenim durumuna göre yapılan ANOVA testi, vergi algısında bazı ifadelerde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Post Hoc analiz sonuçları, bu farklılıkların özellikle lisans mezunları ile ön lisans mezunları arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Lisans mezunları, verginin kamu hizmeti olduğu, ülke ihtiyaçlarına harcadığı, vatandaşlık görevi olduğu, zorunlu bir ödeme olduğu, vergi aflarının olumsuz etkileri ve demokrasiyle vergi uyumu arasındaki ilişkiyi vurgulayan ifadelere ön lisans mezunlarına kıyasla daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir. Buna karşılık, lise ve lisansüstü mezunlarıyla lisans mezunları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (bkz. **Ek 16**).

4.4.3.4. Deney Grubunda Aylık Gelir Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler (ANOVA)

Deney grubunda aylık gelir durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 15’te sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 17**).

Tablo 15. Deney grubunda aylık gelir durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p- değeri
Vergi. kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.000
Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	0.000
Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	0.000
Vergi. vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.000
Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	0.000
Vergi. zorunlu bir ödemedir.	0.000
Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	0.000
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.000
Vergi afları. vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.000
Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	0.023
Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	0.000
Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	0.001
Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	0.000
Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	0.013

Deney grubunda aylık gelir düzeyine göre elde edilen bulgura göre vergi algısına ilişkin birçok ifadede anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Analiz bulgularına göre, geliri 22.000 TL ve altı olan katılımcılar, diğer gelir gruplarına kıyasla daha düşük katılım göstermiştir. Özellikle, 22.001 TL ve üzeri gelire sahip katılımcılar; verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olduğu, verginin vatandaşlık görevi ve zorunlu bir ödeme olduğu, vergi aflarının dürüst mükellefler üzerindeki olumsuz etkileri, ödediği verginin ülke ihtiyaçlarına harcandığı ve kamu hizmetiyle doğru orantılı olduğu gibi ifadelerle daha yüksek düzeyde katılmıştır.

Geliri 110.001 TL'nin üzerinde olan bireyler, demokrasi ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişkiyi daha güçlü şekilde kabul etmiş ve vergiye dair genel algıları diğer tüm gruplardan daha yüksek çıkmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre gelir düzeyi arttıkça bireylerin vergiye ilişkin algılarının da daha olumlu hale geldiği söylenebilir(bkz. **Ek 18**).

4.4.3.5. Deney Grubunda Meslek Durumuna Göre Vergi Algısında Anlamlı Farklılık Gösteren İfadeler

Deney grubunda meslek durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, yalnızca anlamlı farklılık gösteren ifadeler tablo 16'da sunulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 19**).

Tablo 16. Deney grubunda meslek durumuna göre vergi algısında anlamlılık durumu

İfade	p- değeri
Vergi. kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	0.0
Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	0.0
Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	0.0
Vergi. vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	0.0
Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	0.01
Vergi. zorunlu bir ödemedir.	0.0
Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	0.384
Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	0.0
Vergi afları. vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	0.0
Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	0.101
Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	0.0
Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	0.012
Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	0.001
Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	0.019

Deney grubunda mesleğe göre yapılan istatistiksel analizler, vergiye dair tutumların meslek gruplarına göre anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Özellikle özel sektör çalışanı, serbest meslek sahibi ve ticaretle uğraşan bireyler; verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olduğu, vatandaşlık görevi ve zorunlu bir ödeme olduğu, vergi aflarının dürüst mükellef üzerindeki olumsuz etkileri ve ödediği verginin kamu hizmetleriyle doğru orantılı olduğu gibi ifadelerde gelir elde eden emeklilere kıyasla daha yüksek puanlar almıştır. Kamu çalışanlarının çoğu ifade için özel sektör ve ticaretle uğraşan gruplara yakın fakat genellikle onlardan daha düşük düzeyde katılım gösterdiği saptanmıştır. Buna karşılık emekli grubuna göre ise daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Ayrıca, özel sektör ve ticaretle uğraşan katılımcılar; vergi bilincinde aile eğitiminin rolü, vergi affının olumsuz etkileri, kamu hizmeti ile vergi arasındaki ilişki, demokrasi ve gönüllü vergi uyumu, vergi yasalarındaki değişimlerin algıya etkisi gibi ifadelerde de emekli bireylere göre daha yüksek algı puanına sahiptir.

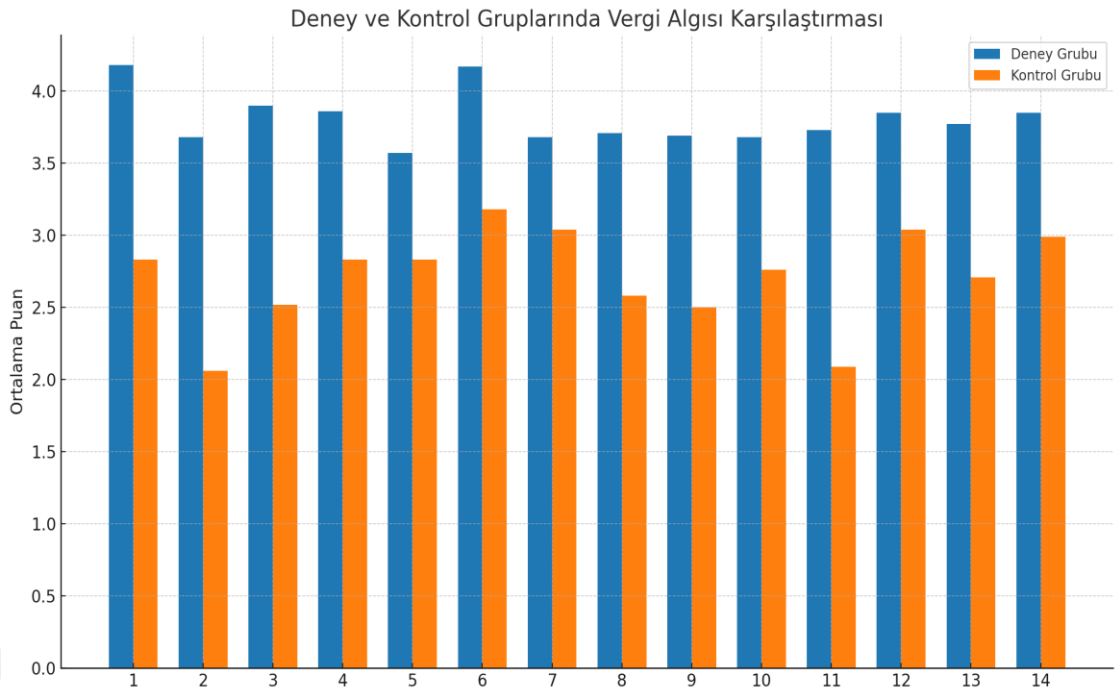
Bu bulgular, aktif çalışma hayatında olan bireylerin vergiye daha olumlu ve sorumlu yaklaştığını, emeklilerin ise vergiyi daha zayıf algıladığını ortaya koymaktadır (bkz. Ek 20).

4.5. Kontrol ve Deney Grubu Karşılaştırma

Tablo 17’de, kontrol ve deney gruplarının vergi algısına ilişkin ifadeler üzerindeki ortalama görüşleri karşılaştırılmış; iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar olup olmadığı incelenmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ek 21**).

Tablo 17. Kontrol ve deney gruplarının vergi algısına ilişkin ifade ortalamaları ve istatistiksel karşılaştırmaları

Madde / İfade	Deney Ort.	Kontrol Ort.	p-değeri
1- Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	4.18	2.83	0.0
2- Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	3.68	2.06	0.0
3- Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	3.9	2.52	0.0
4- Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	3.86	2.83	0.0
5- Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	3.57	2.83	0.0
6- Vergi, zorunlu bir ödemedir.	4.17	3.18	0.0
7- Diğer mükelleflerin vergi kaçırması bakış açımı olumsuz etkiler.	3.68	3.04	0.0
8- Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	3.71	2.58	0.0
9- Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	3.69	2.5	0.0
10- Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	3.68	2.76	0.0
11- Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	3.73	2.09	0.0
12- Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	3.85	3.04	0.0
13- Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	3.77	2.71	0.0
14- Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkiler.	3.85	2.99	0.0
TOPLAM	53.31	37.94	0.0

Şekil 2. Deney ve kontrol grubunun karşılaştırması

Tablo 17'ye göre “Vergi zorunlu bir ödemedir ” ifadesine ilişkin kontrol grubundaki mükellefler orta düzeyde (ort.=3.18) katılımında bulunurken, deney grubundaki katılımcıların katılım düzeyi istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.0$) bir artışla yüksek seviyeye (ort.=4.17) çıkmıştır. Deney grubunda uygulanan dürtme mesajı, mükelleflerin vergi ödememenin yaratacağı kamu hizmeti kaybını daha güçlü biçimde farketmelerini sağlamıştır. Bu sayede, mükellefler kaybetme riskine karşı daha duyarlı hareket etmiş ve vergi ödeme davranışını bireysel bir seçim olarak değil toplumsal bir zorunluluk olarak değerlendirmiştir. Dürtücü mesajın etkisi, Kahneman ve Tversky'nin (1979) ele aldığı beklenti teorisi çerçevesinde kayıp çerçevelemesi yaklaşımıyla açıklanabilmektedir. Çünkü bireyler, aynı benzerliğe sahip kazançlara kayıplardan daha güçlü tepkiler vermektedir. Bu doğrultuda, deney grubunda uygulanan mesajın, kontrol grubuna göre içsel sorumluluk algısını daha çok pekiştirdiği ve gönüllü vergiye uyum açısından gerek istatistiksel gerek anlamsal açıdan pozitif bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Aynı mesaj kapsamında değerlendirilen “Diğer mükelleflerin vergi kaçırmaması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir ” ifadesinde deney grubunun ortalamasını (3.68), kontrol grubuna göre daha yüksek sonuçlara ulaşmıştır. (3.04) Bu durum, mükelleflerin diğer mükelleflerin vergiye uyumsuz davranışlarından etkilendiklerini göstermektedir. Ancak, bu etkileşim mükelleflerin vergi kaçırmayı normalleştirdikleri anlamını taşımamaktadır. Tam tersine, deney grubundaki katılımcıların olumsuz etkilendiklerine yönelik daha çok katılım göstermeleri kayıp

çerçevelemesi üzerinden sunulan dürtme mesajının mükelleflerde vergi kaçırmanın oluşturabileceği zararları içsel olarak fark etmelerini sağladığı söylenebilir. Dürtme mesajının, mükelleflerin vergiye ilişkin temel tutumlarını köklü biçimde değiştirmemiş olsa da vergi kaçırmayı olumsuz bir davranış olarak değerlendirme eğilimlerini pekiştirdiği düşünülmektedir.

Tablo 17'ye göre "Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır " ifadesine yönelik kontrol grubundaki katılımcılar ortalama 2.83 ortalama ile yanıtlamışken, deney grubundaki ortalama bu değerden anlamlı şekilde yüksek olup 4.18 değerine ulaşmıştır ($p < 0.0$). Benzer şekilde, "Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır." ifadesinde kontrol grubu algı düzeyi ortalaması 2.06 iken, deney grubunda bu oran 3,68'e çıkmıştır ($p < 0.001$). Deney grubunda yer alan dürtme mesajı, vergi ödeme ve kamu hizmetleri arasındaki ilişkiyi daha görünür hale getirerek, mükelleflerin ödedikleri vergiyi somut çıktılarla ilişkilendirmesini sağlamış ve mükellefin toplumsal katkı sağladığı algısını güçlendirmiştir. Dürtme mesajı uygulanan deney grubunun, kontrol grubuna kıyasla daha yüksek ortalama katılım göstermesi, aradaki algısal değişim açısından gözle görülür bir fark oluşturmuş, kamu hizmeti temelinde vergi sorumluluğu algısını güçlendirme de gerek bilişsel gerek davranışsal açıdan etkili sonuçlar yaratmıştır. Ayrıca, George Humans'ın (1958) geliştirdiği sosyal değiş-tokuş teorisine göre, bireyler sosyal ilişkilerinde fayda-maliyet algısıyla hareket etmektedirler. Bireyin fayda algısı arttığında ilişkisel bağlılığı da artmaktadır. Bu doğrultuda, deney grubunda sunulan dürtme mesajında verginin kamu hizmetine dönüştüğüne dair doğrudan bir mesaj verilerek mükellefin vergi-kamu hizmeti değiş-tokuş sürecinin pekişerek vergi ödemeyi kendi içinde haklı bir sebebe dayandırmasına olanak sağlanmıştır. Bu sayede vergiye gönüllü uyum üzerinde olumlu katkı sunulmuştur. "Vergi vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır " ifadesine yönelik kontrol grubundaki mükellefler katılmama eğiliminden kararsızlık düzeyine yakın yanıtlarda bulunmuş (ort.=2.83), deney grubundaki mükelleflerin ortalama cevaplara verdikleri yanıtlar ise anlamlı şekilde artış göstererek 3.86'ya ulaşmıştır ($p < 0.001$). "Vatandaş olarak vergi ödediğim için gurur duyuyorum" ifadesine verilen yanıtların ortalaması kontrol grubunda 2.52 ile katılmama eğilimi ile kararsızlık arasında iken deney grubunda 3.90 ile katılım düzeyine yakın bulunmuştur. Bununla birlikte, "Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir " ifadelerine ilişkin verilen yanıtlarda kontrol grubu ortalaması 2.83 düzeyinde iken deney grubunda söz konusu ortalama yanıt değeri 3.57'ye ulaşmıştır. Elde edilen tüm farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyinde saptanmıştır ($p < 0.001$). Bu bulgu, deney grubunda uygulanan

dürtme mesajlarının katılımcıların vergiye ilişkin algılarının kontrol grubuna kıyasla olumlu yönde etkilendiğini ve bu etkinin gönüllü vergi uyumunu destekleyici bir rol oynayabileceğine işaret etmektedir.

Deney grubunda, mükelleflere sunulan dürtme mesajı içeriğinde, kişinin ülkesine doğrudan fayda sağladığını düşünmesini sağlayacak bir vurgu yer almakta, böylelikle vergi ödeme davranışı bireysel mali yükten ziyade toplumsal bir sorumluluk algısında çerçevelenmektedir. Bu durum, Tajfel ve Turner'ın (1979) ortaya çıkardığı sosyal kimlik çerçevesinde, mükelleflerin kendilerini ulusal kimlikleriyle bağdaştırarak sosyal sorumluluklarına yönelik pozitif bir yaklaşımda olduklarını göstermektedir. Deney grubunda uygulanan sosyal kimlik teorisi temelli dürtme mesajının, verginin vatandaşlıkla ilişkilendirilmesi açısından kontrol grubuna kıyasla daha yüksek şekilde içselleştirdiği söylenebilir. Ayrıca, "Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir " ifadesine ilişkin katılım, vergi bilincinin bireysel açıdan erken yaşlardan itibaren sosyal öğrenmeyle anlam kazandığına ve bu öğrenmenin toplumsal sorumluluk duygusunu pekiştirtimesine yönelik algının gelişimini desteklemektedir.

Kontrol ve deney grubunda elde edilen bulgulara yönelik, vergi sistemine yönelik adalet ve caydırıcılık algısında belirgin bir farklılık gözlemlenmiştir. "Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır " ifadesinde kontrol grubunun ortalaması 2.58 iken, deney grubunda bu değer 3.71'e yükselmiştir ($p < 0.0$). Benzer ifadeyle, "Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır" ifadesine yönelik ortalamalar kontrol grubunda 2.50, deney grubunda ise 3.69 şeklinde yükseliş göstermiştir. Ayrıca, "Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır " ifadesine ilişkin verilen yanıtlar kontrol grubunda 2.76 iken, deney grubunda 3.68 olarak bulunmuş ve anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.001$). Deney grubunda sunulan dürtücü mesaj, kontrol grubuna göre, mükelleflerin vergi sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda karşılaşabilecekleri cezai yaptırımların belirtilerek mükelleflerde denetlenme ihtimaline karşı duyarlılıklarında olumlu bir iyileşme sağlamıştır. Bu durum, Becker'in (1968) caydırıcılık teorisi ve Allingham ve Sandmo'nun (1972) vergi uyumu modeli ile ilişkilendirilmektedir. Söz konusu teoriler mükelleflerin vergi uyumu kararlarının, denetlenme ihtimali ve yaptırımların etkinliğine göre şekillendiğini belirtmektedir. Deney grubunda, ortalamaların yüksek olması, mükelleflerde vergi sisteminin denetlenme ihtimali ve yaptırım işleyişine dayandığı algısını oluşturarak vergiye gönüllü uyumu destekler nitelikte algılaması noktasında teşvik edici olduğu söylenebilir. Ayrıca, deney grubunda vergi oranlarının yüksek olduğuna ilişkin eleştiriler de anlamlı bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum, vergi

oranlarının yüksekliğine eleştirel yaklaşan mükelleflerin, dürtme mesajından etkilendiğini göstermektedir.

Araştırmada kontrol ve deney grupları arasında elde edilen diğer ifadeler karşılaştırıldığında vergi algısında ve vergi uyuma yönelik anlamlı yönelimler gözlemlenmiştir. “Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.” ifadesinde ise 2.09’dan 3.73’e çıkmıştır. Bu doğrultuda her iki farklılık istatistiksel yönden anlamlı bulunmuştur ($p < 0.0$). Deney grubunda sunulan dürtme mesajı, mükelleflerin vergi ödeme davranışını toplumsal fayda ve gözle görünür örneklerle destekleyerek kamu hizmetlerine katkının önemini vurgulamıştır. Bu sayede vergi ödemenin mükellefte soyut bir algıdan ziyade somut bir eyleme dönüşmesine olanak sağlamıştır. Kahneman ve Tversky (1979) bireylerin olası kazanç durumlarında daha pozitif bir davranış eğilimine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, mükelleflerin, ödedikleri vergileri kamu hizmetlerine dönüşen bir kazanç olarak değerlendirmeleri, içsel motivasyonlarını güçlendirmiş ve vergiye ilişkin daha olumlu yaklaşımlar sergilmelemlerini teşvik edici olmuştur.

Son olarak, araştırmada deney grubunda geçen “Büyük çoğunluk, Türkiye’deki gelirlerini doğru ve eksiksiz bildiriyor. Tüm vergi mükelleflerine adil davranmak için yabancı gelirlerin ve yabancı varlıkların da aynı şekilde raporlanması bu nedenle önemlidir” mesajı, mükelleflerin vergiye yönelik algılarını gerek adalet gerek sosyal normlar bağlamında dürtmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonrası kontrol grubunda “Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır ” ifadesine ilişkin ortalama yanıtlar 2.71 düzeyinde seyrederken, deney grubunda verilen cevapların ortalaması 3.77’ye ulaşarak anlamlı bir farklılık yaratmıştır ($p < 0.001$). Bununla birlikte, “Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir” ifadesi kontrol grubunda 2.99 ortalamasına sahip iken, deney grubunda bu ortalama 3.85’e ulaşmıştır ($p < 0.001$). Deney grubunda sunulan dürtme mesajı, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu yönelimlerini anlamlı olarak artırmada teşvik edici olmuş ve vergi adaleti algısının pekişmesine yardımcı olmuştur. Dürtme mesajında yer alan, büyük çoğunluğun doğru davrandığına dair vurgu mükelleflerde sosyal normlara uyma yönelimini artırmıştır. Wenzel’in (2005) ortaya koyduğu sosyal normlar teorisi söz konusu dürtme mesajını destekleyici rol üstlenmektedir. Bu teoriye göre, mükelleflerin kendilerini vergi ödeyen bir gruba ait olma içselliğiyle hareket etmesi, vergiye gönüllü uyumun güçlenmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Nitekim, dürtme mesajı ardından verilen “Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır ” ifadesine gösterilen yüksek ortalama değerleri, mükelleflerin vergi uyumunu bireysel bir yükümlülüğten

ziyade demokratik düzenin ve toplumsal eşitliğin bir parçası olarak gördükleri şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca, dürtme mesajı ardından “Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir” ifadesine ilişkin mükelleflerin ortalama değerlerinin kontrol grubuna göre daha yüksek olması, dürtme mesajının mükelleflerde vergi sisteminin sürdürülebilirliği ve güvenilirliği bakımında duyarlılığını kuvvetlendirdiği söylenebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, vergiye ilişkin algının bireysel, toplumsal ve bilişsel düzeyde nasıl şekillendiğini incelemek ve davranışsal ekonomi temelli bir müdahale olan “dürtme stratejileri”nin vergiye ilişkin algı üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Deneyisel araştırma tasarımı doğrultusunda, DOKAP bölgesinde yaşayan mükelleflerden oluşan kontrol ve deney grubu oluşturulmuştur. Deney grubuna, vergiye ilişkin sosyal normlar, ulusal sorumluluklar ve kayıp ve kazanç çerçevelemesi, sosyal değiş-tokuş temaları etrafında gelişen dürtme mesajları sunulmuştur. Araştırmanın temel amacı, dürtme müdahalesi aracılığıyla mükelleflerin vergi algılarında gruplar arası anlamlı bir değişim yaratılıp yaratılamayacağını ortaya koymaktır.

Araştırma bulguları, dürtme mesajlarının vergi algısında ölçülebilir ve anlamlı bir değişim yarattığını göstermiştir. 1-5’lik Likert ölçeğinde deney grubu ortalamaları kontrol grubuna göre tüm ifadelerde anlamlı biçimde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, “Vergi kamu hizmetlerinin karşılığıdır” ifadesinde kontrol grubu ortalaması 2.83 iken deney grubunda 4.18’e, “Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır” ifadesinde kontrol grubu ortalaması 2.06 iken deney grubunda 3.68’e, “Vatandaş olarak vergi ödediğim için gurur duyuyorum” ifadesinde kontrol grubu ortalaması 2.52 iken deney grubunda 3.90’a ve “Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır” ifadesinde kontrol grubu ortalaması 2.71 iken deney grubunda 3.77’ye yükselmiştir. Bu farklar, davranışsal mesajların özellikle kamusal karşılık, vatandaşlık görevi, gurur ve demokrasi-uyum gibi normatif boyutlarda algıyı güçlendirdiğini ve gönüllü uyuma pozitif bir etki yarattığı söylenebilir.

Elde edilen bulgular, ayrıca dürtme mesajlarının etkisinin mesajın içeriğine bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymuştur. Özellikle kamu hizmetlerinin ortak faydasına ve ulusal aidiyet duygusuna vurgu yapan mesajlar en yüksek düzeyde etki sağlamıştır. Örneğin, “Vergi ödemek hepimizin hastaneler, yollar ve okullar gibi hayati kamu hizmetlerinden yararlanması anlamına gelir” ifadesi en yüksek ortalama ulaşırken, “Ülken seninle gurur duyuyor...” ve “Vergi vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır” gibi ulusal sorumluluk ve toplumsal aidiyet temelli mesajlar izlemiştir. Vergiyi somut kamu hizmeti çıktıları ve sosyal normlarla ilişkilendiren mesajlar orta düzeyde etki göstermiş; buna karşın, yaptırım ve risk vurgusu içeren caydırıcılık temelli

mesajların etkisi görece sınırlı kalmıştır. Bu bulgular, vergiye gönüllü uyumun yalnızca yaptırım ve denetim mekanizmaları üzerinden değil kamu hizmetlerinin görünürlüğü, toplumsal aidiyet duygusunun güçlendirilmesi, adalet ve sosyal norm algısının pekiştirilmesi yoluyla da etkili biçimde desteklenebileceğini gösterebilir.

Çalışmanın önemli bir bulgusu, dürtme mesajlarının etkisinin her grupta aynı düzeyde ortaya çıkmadığı, bunun yerine cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve meslek gibi gruplara göre değiştiğidir.

- Cinsiyete göre, kontrol grubunda kadın ve erkek katılımcılar arasında vergi algısında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken, deney grubunda erkek katılımcıların “Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır” ifadesine kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde katılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum, erkek katılımcıların yüksek vergi oranlarının vergi kaçakçılığı üzerindeki etkisine ilişkin algılarının daha güçlü olabileceğini düşündürmektedir.
- Yaş gruplarına göre, kontrol grubunda, 46–55 yaş aralığındaki katılımcıların vatandaşlık görevi, vergi aflarının olumsuz etkileri ve kamu hizmeti–vergi karşılaştırması konularında 26–35 yaş grubuna kıyasla daha yüksek algı düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Deney grubunda ise 26–35, 36–45 ve 56 yaş ve üzeri katılımcıların; verginin kamu hizmeti ve vatandaşlık görevi olduğu, ülke ihtiyaçlarına harcandığı ve vergi vermekten gurur duydukları konularında 18–25 yaş grubuna kıyasla daha güçlü tutumlar sergilediği görülmüştür. Ayrıca orta yaş gruplarının vergi aflarının olumsuz etkileri, kamu hizmeti ile vergi arasındaki doğru orantı ve zorunlu ödeme algısı gibi konularda genç katılımcılara göre daha yüksek algı geliştirdiği tespit edilmiştir. Bu durum, yaşam deneyimleri ve ekonomik sorumlulukları daha belirgin olan orta ve ileri yaş gruplarının, davranışsal müdahaleler karşısında vergiyi daha anlamlı ve gerekli görmeleri şeklinde yorumlanabilir.
- Eğitim düzeyi bulguları, kontrol grubunda, özellikle lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcılar; verginin kamu hizmeti ve vatandaşlık görevi olduğu, zorunlu bir ödeme niteliği taşıdığı ve vergi aflarının olumsuz etkileri gibi konularda diğer eğitim gruplarına kıyasla daha yüksek algı sergilemiştir. Ayrıca bu grup “Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir” ifadesinde ön lisans grubuna göre anlamlı derecede yüksek puan almıştır. Deney grubunda ise

lisans mezunu katılımcıların; verginin kamu hizmeti olduğu, ülke ihtiyaçlarına harcandığı, vatandaşlık görevi olduğu, zorunlu bir ödeme olduğu, vergi aflarının olumsuz etkileri, demokrasi ile vergi uyumu arasındaki ilişki ve kamu hizmeti–vergi karşılığı gibi konularda ön lisans mezunlarına göre anlamlı biçimde daha yüksek algı sergilediği görülmüştür. Buna göre, eğitim düzeyi yüksek bireylerin mevcut vergi bilincinin, dürtme müdahaleleri sayesinde daha da güçlendiğini; böylece verginin yalnızca hukuksal bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal faydayı destekleyen bir sorumluluk olarak algılanmasını pekiştirdiği söylenebilir.

- Gelir düzeyi bulguları, gelir düzeyinin vergi algısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin deney grubunda uygulanan dürtme müdahaleleri ile daha geniş kapsamlı bir biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Kontrol grubunda yalnızca yüksek gelir grubundaki (70.001–110.000 TL) katılımcıların vergi aflarını dürüst mükellefler açısından olumsuz değerlendirme eğilimi belirginleşmiş ve bu algı orta gelir grubuna (22.001–35.000 TL) kıyasla daha yüksek düzeyde ifade edilmiştir. Ancak deney grubunda, gelir düzeyi arttıkça vergiye ilişkin olumlu tutumların çok daha geniş bir yelpazede güçlendiği görülmüştür. Özellikle 22.001 TL ve üzeri gelire sahip katılımcılar; verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olduğu, vatandaşlık görevi ve zorunlu bir ödeme olduğu, vergi aflarının olumsuz etkileri, ödediği verginin ülke ihtiyaçlarına harcandığı ve kamu hizmetiyle doğru orantılı olduğu gibi ifadelerle daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir. En yüksek gelir grubunda (110.001 TL ve üzeri) yer alan bireyler ise demokrasi ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişkiyi en güçlü biçimde kabul eden grup olmuş ve genel vergi algılarında tüm grupları geride bırakmıştır. Bu sonuçlar, gelir seviyesi yüksek bireylerin mevcut vergi bilincinin, dürtme mesajları sayesinde yalnızca hukuksal çerçevede değil aynı zamanda demokratik değerler ve kamu yararı ekseninde daha da pekiştiğini ortaya koyabilir.
- Meslek grupları açısından elde edilen bulgular, vergiye yönelik algıların çalışma hayatının niteliği, ekonomik sorumluluklar ve toplumsal rollerle ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Kontrol grubunda, özel sektör çalışanları ile gelir elde eden emeklilerin; verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olduğu, vatandaşlık görevi niteliği taşıdığı ve vergi aflarının

olumsuz etkileri gibi konularda serbest meslek sahipleri ve ticaretle uğraşanlara kıyasla daha yüksek algı sergilediği görülmüştür. Deney grubunda ise bu farklılıklar daha geniş bir alana yayılmış; özel sektör çalışanları, serbest meslek sahipleri ve ticaretle uğraşanlar, emeklilere kıyasla vergiye ilişkin pek çok olumlu tutumda daha yüksek puan almıştır. Özellikle kamu hizmeti-vergi ilişkisi, gönüllü vergi uyumu ve vergi bilincinin oluşmasında aile eğitiminin rolü gibi konularda gözlenen bu artış, aktif çalışma yaşamında olan bireylerin dürtme mesajlarından daha fazla etkilenme potansiyeline sahip olduklarını düşündürülebilir.

Araştırmada elde edilen demografik bulgular çerçevesinde bireyin algısının yalnızca ekonomik ve rasyonel değerlendirmelerle değil aynı zamanda yaşam deneyimi, gelir düzeyi, toplumsal rol ve aidiyet gibi unsurlara da bağlı olarak şekillendiğini ve davranışsal mesajların farklı demografik gruplarda farklı yoğunlukta karşılık bulabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, vergi politikalarında davranışsal stratejilerin tek tip bir iletişim yaklaşımıyla sınırlı kalmaması hedef kitlelerin sosyo-demografik özelliklerine uygun biçimde farklılaştırılmış ve hedef odaklı stratejilerle tasarlanması gerekliliğine işaret etmektedir. Örneğin; genç mükellefler için kamu hizmetlerinin somut faydalarına ve aidiyet duygusuna vurgu yapan, eğitim düzeyi düşük bireyler için daha basit ve açık anlatımla hazırlanmış, yüksek gelir gruplarında adalet, eşitlik ve hesap verebilirlik ilkelerini öne çıkaran, aktif çalışma yaşamındaki bireylerde toplumsal sorumluluk ve karşılıklılık anlayışını pekiştiren, emekliler için kamu hizmetinin doğrudan yaşam kalitesine olan katkısını ön plana alan davranışsal mesajların daha etkili olabileceği değerlendirilebilir. Ayrıca erkek mükelleflerin vergi oranı-kaçakçılık ilişkisindeki duyarlılığına karşı vergi adaletine dair çerçevelerin güçlendirilmesi, orta ve ileri yaş gruplarında ise vergi-hizmet bağlantısını ve toplumsal sorumluluk duygusunu pekiştiren mesajların öne çıkarılması, politikaların hedefe uygun biçimde çeşitlendirilmesini sağlayabilir. Bu şekilde farklı demografik gruplar için uyarlanmış davranışsal temelli dürtme mesajları, vergi uyumunu teşvik etme ve vergi bilincini güçlendirme açısından daha yüksek bir etki potansiyeline sahip olabilir.

Genel olarak, çalışmada elde edilen bulgular, Allingham ve Sandmo (1972) modelinde tanımlanan klasik rasyonel birey yaklaşımına ek olarak bireylerin sosyal normlar, bilişsel çerçeveler ve duygusal içgüdüler doğrultusunda vergiye dair tutum geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Dürtme mesajları, kayıp-kazanç çerçevesi, sosyal değiş tokuş teorisi, caydırıcılık yaklaşımı, dağıtıcı adalet ve ulusal kimlik vurgularıyla bireylerin vergisel algılarını yeniden değerlendirmesine olanak tanımıştır.

Sonuç itibariyle çalışma kapsamına göre davranışsal müdahaleler yalnızca gönüllü vergi uyumunu teşvik etmekle kalmamakta ayrıca bireyin vergiye ilişkin değer yargılarını yeniden şekillenmesine katkı sağlayarak daha sosyal ve etik bir algı ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu bağlamda, vergi politikalarında geleneksel yöntemlerin yanı sıra bireyin algısal ve sosyal değerlerini temel alan davranışsal stratejilerin kullanımı, mükelleflerin tutumlarında içselleştirilmiş olumlu bir dönüşüme katkı sağlayabilir.

Çalışma çerçevesinde sunulan dürtücü mesajlarının vergi sistemine duyulan güveni pekiştirdiği, mükelleflerin kamu hizmetlerine yönelik aidiyet duygusunu artırdığı ve vergiye dair sosyal normların içselleştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu doğrultuda, vergiye ilişkin davranışsal politika stratejilerinin daha algısal değişimlere açık bir şekilde tasarlanması ve eğitim, iletişim, sosyal kimlik gibi geniş perspektifli alanlara entegrasyonu önem teşkil etmektedir. Bununla birlikte, araştırmanın belirli bir bölgesel örnekleme ve sınırlı zaman aralığında gerçekleştirilmiş olması, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ancak bu sınırlama, çalışmanın olası katkılarını azaltmaktan ziyade davranışsal kamu politikalarının yerel düzeyde anlamlı etki yaratabileceğini göstermek açısından önemli bir başlangıç sunmaktadır. Bu nedenle, ilerleyen çalışmalarda daha geniş coğrafi alanlarda, farklı sosyo-demografik gruplarla ve uzun aşamalardan oluşan izleme yöntemleriyle takibinin sağlanarak benzer müdahalelerin deneylerinin yapılması davranışsal yaklaşımların kamu politikalarındaki yerini daha sağlam bir temelde pekiştirebilir. Ayrıca, dürtme müdahaleleri, bireylerin vergiye yönelik tutumlarını olumlu yönde şekillendirme kapasitesi nedeniyle vergi uyumunun sürdürülebilirliğini destekleyebilecek bir kamu aracı olarak değerlendirilebilir ve gelecekteki politika tasarımlarında daha fazla dikkate alınabilir.

KAYNAKÇA

- Adams, J. S. (1963). Toward an understanding of inequity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(5), 422–436.
- Adkisson, R. V. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth and happiness. *The Social Science Journal*, 45(4), 700–701.
- Akboz, A. (2019). *Davranışsal iktisat bağlamında internetten yapılan alışverişlerde tüketici davranışlarının incelenmesi: Mersin örneği*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Akdoğan Gedik, M. (2018). Mali yanılısma: Türkiye ekonomisi için bir değerlendirme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 10(1), 14–33.
- Akerlof, G. A. ve Kranton, R. E. (2000). Economics and identity. *The Quarterly Journal of Economics*, 115(3), 715–753
- Aktan, C. C. (2012). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlakı. *Çimento İşveren Dergisi*, 26(1), 14–22.
- Aktan, C.C. ve Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal iktisat: Bireylerin iktisadi karar ve tercihlerinde zihinsel, duygusal ve psikolojik faktörlerin analizi. *Sosyoekonomi*, 28(44), 89–108.
- Alevci, M. (2022). *Davranışsal iktisatta kamu politikaları ve Türkiye*. Yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Allingham, M. G., ve Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3–4), 323–338.
- Alm, J., ve Torgler, B. (2004). *Culture differences and tax morale in the United States and in Europe* (CREMA Working Paper No. 2004-14). Center for Research in Economics, Management and the Arts. 30 Mart 2025 tarihinde, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/214300/1/2004-14.pdf> adresinden erişildi.
- Alm, J., ve Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 224–246.
- Alm, J., ve Torgler, B. (2011). Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics*, 101(4), 635–651.
- Altun, N., Gürdal, T., ve Beşel, F. (2017). Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları: Sakarya ili alan araştırması. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1–16.

- Altun, O. (2024). *Davranışsal İktisat ve Kamu Politikaları*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Andreoni, J., Erard, B., ve Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 818–860.
- Arslan, A. (2011). *Vergi ödeme gücünün açıklanması, vergi ödeme gücü göstergelerinin belirtilmesi: Türkiye örneği*. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Asrinanda, Y. D. (2018). The effect of tax knowledge, self assessment system, and tax awareness on taxpayer compliance. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(10), 539–550.
- Ayas, I. ve Saruç, N. T. (2015). Vergi kültürü ve vergi ahlakı: İtalya ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 179–188.
- Aydoğan, S. D. (2017). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergiye karşı davranışları etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 3(Özel Sayı), 14-22.
- Aydoğdu, C. (2014). *Yükümlü psikolojisi açısından vergilendirme ve bir uygulama örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Aytekin, H. ve Ateş, E. (2023). Kişilerarası iletişim ve sosyal alışveriş kuramı. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(99), 2274-2279.
- Bağdigen, M., ve Erdoğan, A. (2010). Vergi uygulamaları karşısında mükelleflerin tutum ve davranışlarının tespiti: Zonguldak ili örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 47(548), 55–70.
- Banerjee, A. V. (1992). A simple model of herd behavior. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(3), 797–817.
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.
- Berksoy, T. ve Demir, İ. (2004). Politik vergi çevrimleri: Türkiye’de vergi yükü üzerinde politik etkiler. *II. Ulusal Maliye Sempozyumu*, (27–29 Ekim), İzmir, s. 561–581.
- Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye’de gönüllü vergi uyumu*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Biddle, N., Fels, K., ve Sinning, M. (2018). Behavioral insights on business taxation: Evidence from two natural field experiments. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, Advance online publication.

- Blumenthal, M., Christian, C. W., ve Slemrod, J. (2001). Do normative appeals affect tax compliance? Evidence from a controlled experiment in Minnesota. *National Tax Journal*, 54(1), 125–138.
- Bott, K. M., Cappelen, A. W., Sørensen, E. Ø., ve Tungodden, B. (2020). You've got mail: A randomized field experiment on tax evasion. *Management Science*, 66(7), 2801–2819.
- Buchanan, J. M. (1967). *Public finance in democratic process: Fiscal institutions and individual choice*. The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 4. Indianapolis: Liberty Fund, Inc. 20 Şubat 2025 tarihinde, <https://oll.libertyfund.org/title/1073> adresinden erişildi.
- Can, Y. (2012). İktisatta psikolojik insan faktörü: Davranışsal iktisat. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 91–98.
- Castro, L., ve Scartascini, C. (2015). Tax compliance and enforcement in the Pampas: Evidence from a field experiment. *Journal of Economic Behavior ve Organization*, (116), 65–82.
- Clotfelter, C. T. (1983). Tax evasion and tax rates: An analysis of individual returns. *The Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363–373.
- Colm, G. (1960). *Review of the theory of public finance: A study in public economy by R. A. Musgrave*. *The Journal of Finance*, 15(1), 118–120.
- Congdon, W. J., Kling, J. R. ve Mullainathan S. (2009). *Behavioral economics and tax policy*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Csontos, L., Kornai, J., ve Tóth, I. G. (1998). Tax awareness and reform of the welfare state: Hungarian survey results. *Economics of Transition*, 6(2), 287–312.
- Cummings, R. G., Martinez-Vazquez, J., McKee, M., ve Torgler, B. (2006). *Effects of tax morale on tax compliance: Experimental and survey evidence* (Working Paper No. 8sh2w9fp). Berkeley Program in Law and Economics, University of California. Erişim adresi: <http://escholarship.org/uc/item/8sh2w9fp> (Erişim Tarihi: 20.12.2024)
- Çataloluk, C. (2008). Vergi karşısında mükelleflerin tutum ve davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 213–228.
- Çelebi, A. K., Mıynat, M., Canbay, T., Bulut, Z. A., Mastar Özcan, P., Akyol Bulut, Ö., ve Tunçay, B. (2019). *Üniversite öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi algılarının ölçülmesine yönelik ampirik bir araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi örneği*. Yüksek lisans tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Basımevi.

- Çetin, G. (2007). Vergi aflarının vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 117–133.
- Çiçek, H. G. (2006). *Psikolojik ve sosyal yönden yükümlülerin vergiye karşı tutum ve davranışları*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi ahlâkı ve belirleyenleri: Ege bölgesi örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Demir, S. (2023). *Yükseköğretim öğrencilerinin vergi algısı ve vergi bilinci: Akdeniz Üniversitesi örneği*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Deniz, K. ve Gencel, U. (2019). Vergi kabahatleri açısından sahte belge düzenleme veya kullanma fiili ile ilgili sorunlar ve çözüm önerileri. *TAAD – Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 11(39), 157-173.
- Denovan, A. ve Macaskill, A. (2016). Stress and subjective well-being among first year UK undergraduate students. *Journal of Happiness Studies*, 18(2), ss. 505–525.
- Desai, M. A., Foley, C. F., ve Hines, J. R. (2006). The demand for tax haven operations. *Journal of Public Economics*, 90(5–6), 513–531.
- Devereux, M. P. (2003). *Measuring Taxes on Income from Capital*. IFS Working Paper No. 03/04, Institute for Fiscal Studies.
- Didinmez, İrem. (2018). *Davranışsal iktisat perspektifinden vergi uyum analizi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, A. (2007). Vergi oranlarının vergi gelirleri üzerindeki etkisi: Anket yöntemi ile analizi. *Muhasebe Net*. 10 Ekim 2024 tarihinde, http://www.muhasabenet.net/makale_ayhan_dogan_vergi%20denetmen%20yrd_vergi%20oranlarinin%20vergi%20gelirlerine%20etkisi.doc adresinden erişildi.
- Dumludağ, Devrim ve Ruben, Ester. (2015). Davranışsal iktisadın gelişimi. *İktisat ve Toplum Dergisi*, (58), 40–45. 13 Eylül 2024 tarihinde <https://iktisatvetoplum.com/davranissal-iktisadin-gelisimi/> adresinden erişildi.
- Ellemers, N., Kortekaas, P. ve Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29(2–3), 371–389.
- Epley, N., Mak, D. Ve Idson, L. C. Bonus or Rebate? The impact of income framing on spending and saving. *Journal of Behavioral Decision Making*, 19(3), 213–227, 2006,
- Eser, R. ve Toıgonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve iktisadın birleşimi olarak davranışsal iktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 287–321.

- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2006). *Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation*. CREMA Working Paper No. 2006-10. Basel: Center for Research in Economics, Management and the Arts.
- Frey, B. S. ve Torgler, B. (2007). Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 136–159.
- Friedland, N., Maital, S. ve Rutenberg, A. (1978). A simulation study of income tax evasion. *Journal of Public Economics*, 10(1), 107–116.
- Gergerlioğlu, Ufuk (2016), Mali yanılsama olgusunun kavramsal boyutu. *Vergi Sorunları Dergisi*, (338), 122–128.
- Göcekli, S. G. B. (2022). *Davranışsal iktisat ve beklenti teorisi: riskten kaçınma, kayıptan kaçınma ve sahiplenme etkisi üzerine deneysel bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Gök, M., Biyan, Ö. ve Akar, S. (2013). Vergilemede adalet ilkesinin anayasal temelleri ve uygulamaya yansımaları: Seçilmiş OECD ülkeleri açısından karşılaştırmalı bir analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 269–292.
- Gravelle, J. G. (2022). *Tax havens: International tax avoidance and evasion* (CRS Report No. R40623). Washington, DC: Congressional Research Service.
- Gültekin, S. (2020). *Davranışsal iktisat ve kamu politikaları*. Yayınlanmamış dönem projesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gündoğdu, E. (2016). Uluslararası ilişkilerde caydırma teorisi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1–22.
- Güneş, M. (2011). Etkin bir kamu yönetimi için artan savunma harcamalarının denetimi ve hesap verebilirliğin rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 139–166.
- Hallsworth, M., List, J. A., Metcalfe, R. D. ve Vlaev, I. (2017). The behavioralist as tax collector: Using natural field experiments to enhance tax compliance. *Journal of Public Economics*, (148), 14–31.
- Hansen, P. G., ve Jespersen, A. M. (2013). Nudge and the manipulation of choice: A framework for the responsible use of the nudge approach to behaviour change in public policy. *European Journal of Risk Regulation*, 4(1), 3–28.
- Hasseldine, J., ve Hite, P. A. (2003). Framing, gender and tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 24(4), 517–533.
- Hillman, A. L. (2003). *Public finance and public policy: Responsibilities and limitations of government*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology*, 63(6), 597–606.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.
- Kamber, S. C. (2018). Davranışsal iktisat ve rasyonellik varsayımı: Literatür incelemesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 168–189.
- Kanlıoğlu, M. B. (2019). İktisatta yeni bir yaklaşım: Davranışsal iktisat. *Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 103–116.
- Karabulut, A. N. (2013). Tüketicilerin algılanan risk değişkeni karşısında internetten alışveriş yapma eğilimlerinin ölçülmesi: Beklenen fayda teorisine karşı beklenti teorisi. *Journal of Yaşar University*, 8(32), 5515–5536.
- Karakuş, S. N. (2021). *Davranışsal iktisat perspektifinden tüketim kültürü ve karar verme süreci*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Kargı, V. ve Yüksel, C. (2010). Çevresel dışsallıklarda kamu ekonomisi çözümleri. *Maliye Dergisi*, (159), 183–198.
- Katona, G. (1951). *Psychological analysis of economic behavior*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Kaval, E. (2022). *Davranışsal iktisat açısından vergi uyumu: Ekonometrik bir analiz*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaya, F. ve Özçim, H. (2019). Davranışsal iktisat, sınırlı rasyonellik ve İslam iktisadı ilişkisi. *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1–23.
- Kaynar Bilgin, H. (2011). Vergi ahlakının teorik çerçevesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 259–278.
- Kaynar, H. (2010). *Vergi ahlaki ve Türkiye açısından bir değerlendirme*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kendirli, S. ve Cihangir, A. E. (2023). Zihinsel muhasebeye kavramsal bir bakış. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 235–244.
- Keskin, N. (2018). Vergiye yönelik mükellef tutum ve tepkileri. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 60–75.
- Keskin, U. (2015). Belirsizlik ve insan davranışları. D. Duamludağ, Ö. Gökdemir, L. Neyse ve E. Eren (Ed.), *İktisatta davranışsal yaklaşımlar* (s. 139–175) içinde. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kettle, S., Hernandez, M., Ruda, S., ve Sanders, M. (2016). *Behavioral interventions in tax compliance: Evidence from Guatemala* (Policy Research Working Paper No. 7690). World Bank, Washington, D.C. 25 Nisan 2024 tarihinde, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24331> adresinden erişildi.
- Kirsch, I. (2019). Placebo effect in the treatment of depression and anxiety. *Frontiers in Psychiatry*, (10), 407.
- Kitapci, İ. (2017). Rasyonaliteden irrasyonaliteye: Davranışsal iktisat yaklaşımı ve bilişsel önyargılar. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85–102.
- Koritnik, B., ve Podlipnik, J. (2017). *The ability-to-pay principle as a primarily constitutional basis for tax norms of a financial nature*. In M. Žgur, N. Kogovšek Šalamon ve B. Koritnik (Eds.), *Izzivi ustavnega prava v 21. stoletju – Liber Amicorum Ciril Ribičič* (ss. 1–15). Maribor: Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3038649>
- Kömürcü, Y. N. (2022). *Davranışsal iktisat perspektifinden mükellef davranışlarının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Kubilay, N. E. (2023). *Davranışsal iktisat bağlamında sosyal medya reklamlarının tüketici karar verme tarzlarına ve satın alma niyetine etkisi: Online pazar yerleri örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- McGee, R. W., ve Gelman, W. (2009). Opinions on the ethics of tax evasion: A comparative study of the USA and six Latin American countries. *Akron Tax Journal*, 24(1), 69–91.
- Murphy, K. (2004). *An examination of taxpayers' attitudes towards the Australian tax system: Findings from a survey of tax scheme investors* (Working Paper No. 46). Centre for Tax System Integrity, Research School of Social Sciences, Australian National University. ISBN: 0 642 76857 9.
- Murphy, K. (2005). Regulating more effectively: The relationship between procedural justice, legitimacy, and tax non-compliance. *Journal of Law and Society*, 32(4), 562–589.
- Musgrave, R. A. (1959). *The theory of public finance: A study in public economy*. New York: McGraw-Hill.
- Myles, G. D. (2000). Wasteful government, tax evasion, and the provision of public goods. *European Journal of Political Economy*, 16(1), 51–74.
- Neyse, L. (2011). *Davranışsal iktisat çerçevesinde güven kavramı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Nurkhin, A., Novanty, I., Muhsin, M., ve Sumiadji, S. (2018). The influence of tax understanding, tax awareness and tax amnesty toward taxpayer compliance. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 22(2), 240–255.
- Öztürk, Berna. (2024). *Disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak davranışsal iktisat: Covid-19 salgınının tüketici davranışları üzerindeki etkisi*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öztürk, S., ve Ülger, Ö. (2016). Vergi cennetlerinin küresel finansal kriz üzerine ekonomik etkileri: Vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve kara para aklamadaki rolü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 237–254.
- Pfeifer, F. F., ve Pacheco, T. S. (2020). Increasing tax compliance with behavioral insights: Evidence from São Paulo. *Escola de Administração de Empresas de São Paulo, Fundação Getulio Vargas*. 20 Mart 2025 https://eaesp.fgv.br/sites/eaesp.fgv.br/files/u519/increasing_tax_compliance_with_behavioral_insights_evidence_from_sao_paulo.pdf adresinden erişildi.
- Pommerehne, W. W., ve Frey, B. S. (1992). *The effects of tax administration on tax morale* (Diskussionsbeiträge – Serie II, No. 191). Konstanz: Universität Konstanz, Sonderforschungsbereich 178 – Internationalisierung der Wirtschaft.
- Poterba, J. (2004). *Taxation and corporate payout policy* (NBER Working Paper No. 10321). National Bureau of Economic Research.
- Richardson, G. (2006). Determinants of tax evasion: A cross-country investigation. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15(2), 150–169.
- Sausgruber, R. ve Tyran, J.-R. (2004). *Testing the mill hypothesis of fiscal illusion*. Discussion Paper No. 04-18. Copenhagen: Department of Economics, University of Copenhagen.
- Savaş, A. (2008). Vergi dışı piyasa ekonomisi: Kapsamı, etkileri ve öneriler. *Sayıştay Dergisi*, (72), 51–66.
- Savaşan, F., ve Odabaş, H. (2005). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (10), 1–23.
- Scitovsky, Y. T. (1976). *The joyless economy: An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*. New York: Oxford University Press.
- Seçilmiş, E. ve Didinmez, İ. (2016). Vergi reformlarının davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Bilgi*, (77), 203–232.

- Didinmez, İ. ve Günel, T. (2022). Mali yanılısama hipotezi çerçevesinde vergi gelirleri ve kamu harcamaları ilişkisi: Türkiye örneği. *International Journal of Public Finance*, 7(2), 385–406.
- Sektioğlu, M. ve Sezgin, A. (2022). Yatırımcı davranışları bağlamında rasyonel olmayan kararlar: Davranışsal finans yaklaşımı. *Journal of Business, Economics and Management Research*, 6(1), 59–70.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99–118.
- Skinner, J. (1987). *Taxation and output growth: Evidence from African countries* (NBER Working Paper No. 2335). National Bureau of Economic Research.
- Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25–48.
- Staw, B. M. (1976). Knee-Deep in the big muddy: A study of escalating commitment to a chosen course of action. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16(1), 27–44.
- Stiglitz, J. E. (1987). The effects of income, wealth, and capital gains taxation on risk-taking. *The Quarterly Journal of Economics*, 102(2), 263–283.
- Strack, F. ve Mussweiler, T. (1997). Explaining the enigmatic anchoring effect: Mechanisms of selective accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 437–446.
- Sugözü, İ. H., Yıldırım, H. ve Aydın, H. İ. (2014). Vergi adaleti açısından motorlu taşıtlar vergisinin analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 115–128.
- Sunstein, C. R., ve Thaler, R. H. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press.
- Şener, U. (2015). Beklenen fayda ve beklenti teorisi: Bir değerlendirme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, (27), 37–68.
- Şeniğne, Billur (2011). *Rasyonalite kavramına deneysel ve davranışsal iktisat bağlamında yeni bir bakış açısı: nöro iktisat*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şentürk, F., ve Fındık, H. (2014). Rasyonel karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşım: Kahneman-Tversky beklenti teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42), 127–139.

- Tagat, A. (2019). The taxman cometh: Behavioural approaches to improving tax compliance in India. *Journal of Behavioral Economics for Policy*, 3(1), 12–22.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65–93.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). Gruplar arası davranışlarda sosyal kimlik kuramı. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *Gruplar Arası İlişkiler Psikolojisi* (2. bs., ss. 7–24) içinde. Chicago: Nelson-Hall Yayınları.
- Tak, A. G. (2020). *Davranışsal iktisat perspektifinden Türkiye’de vergi ahlakının değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tanzi, V., ve Shome, P. (1993). A primer on tax evasion. *IMF Staff Papers*, 40(4), 807–828.
- Taşdemir, M. (2007). Belirsizlik altında tercihler ve beklenen fayda modelinin yetersizlikleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 307–318.
- Taştan, M. (2018). *Vergi Usul Kanunu yönünden sahte belge düzenleme ve kullanma suçları*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tekin, A. ve Gürçam, Ö. S. (2019). Davranışsal iktisat ve vergi uyumu arasındaki ilişki üzerine genel bir değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(5), 65–76.
- Tekin, B. (2016). Beklenen fayda ve beklenti teorileri bağlamında geleneksel finans - davranışsal finans ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 75–107.
- Tekin, B. ve Cengiz, S. (2020). Kendine aşırı güven ve kayıptan kaçınma önyargıları yatırım kararlarında önemli bir faktör mü?. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(17), 38-54.
- Teyyare, E., ve Kumbaşı, E. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde maliye bölümü eğitiminin rolü. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 1–29.
- Thaler, R. H. (1985). Mental accounting and consumer choice. *Marketing Science*, 4(3), 199–214.
- Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183–206.
- Thaler, R. H. ve Sunstein, C. R. (2009). *Dürtme: Sağlık, zenginlik ve mutluluk ile ilgili kararlarımız hakkında* (N. Güngen, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Topkan, Z. (2016). *Gönüllü vergi uyumu ve Türkiye’de gelir idaresinin rolü*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne

- Torgler, B. (2003). *Tax Morale and Institutions* (CREMA Working Paper No. 2003-09). Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Basel.
- Torgler, B., Schneider, F. ve Schaltegger, C. A. (2009). Local autonomy, tax morale, and the shadow economy. *Public Choice*, 144(1-2), 293-321.
- Torgler, B., ve Schneider, F. (2007). *The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy* (CREMA Working Paper No. 2007-01). Basel: Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA).
- Torgler, B., Schaffner, M. ve Macintyre, A. (2007). *Tax compliance, tax morale and governance quality* (CREMA Working Paper No. 2007-10). Basel: Center for Research in Economics, Management and the Arts.
- Torunoğlu, T. (2023). Vergi Usul Kanunu'nun 359'uncu maddesinde düzenlenen sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme veya kullanma suretiyle kaçakçılık suçu. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(2), 877-911.
- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2009). Vergi ahlâkının sosyal ve kültürel belirleyenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-15.
- User, İnci. (1992). *Vergilemenin sosyal psikolojik sınırı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Vergi Dosyası. (2017, 26 Aralık). *Verginin yansıması, yansıma aşamaları ve türleri*. 10 Ocak 2025 tarihinde, <https://www.vergidosyasi.com/verginin-yansimasi-yansima-asamaları-ve-türleri.html> adresinden erişildi.
- Walsh, K. (2012). Understanding taxpayer behaviour – New opportunities for tax administration. *The Economic and Social Review*, 43(3), 451-475.
- Wenzel, M. (2001). *Misperceptions of Social Norms About Tax Compliance (1): A Prestudy*. Working Paper No. 7. Canberra: Centre for Tax System Integrity, Research School of Social Sciences, Australian National University.
- Wenzel, M. (2001). *Misperceptions of social norms about tax compliance: A prestudy*. Centre for Tax System Integrity, Australian National University.
- Yayar, R., ve Eker Karaca, Ö. (2019). Davranışsal iktisat bağlamında kamu çalışanlarının tüketim davranış eğilimleri. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-29.
- Yereli, A. B. ve Ata, A. Y. (2011). Vergi adaletine ulaşma yöntemleri çerçevesinde fayda ilkesinin teorik açıdan değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (161), 21-32.

- Yiğit, A. G. (2016). Rasyonel bireyin beklenen fayda teorisine davranışsal yaklaşım: Sınırlı rasyonelliğin beklenti teorisi. A. Ş. Duymaz ve Ö. Çelikkaleli (Ed.), *Bilim dünyasında multidisipliner çalışmalar* (s. 95–112). Berikan Yayınevi.
- Yiğit, A. G. (2018). Davranışsal iktisadın anlaşılmasına yönelik bir literatür taraması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 161–190.
- Yiğit, A. G. (2018). Davranışsal iktisadın anlaşılmasına yönelik bir literatür taraması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 162–182.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2021). Risk ve belirsizlik altında karar verme davranışı ve nöroekonomi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi (BNEJSS)*, 7(3), 25–34.
- Yurdakul, A. (2013). *Vergi ahlâkı ve vergi ahlâkını belirleyen faktörlerin analizi: Bursa ili örneği*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Zengi, C. A. (2022). *Davranışsal iktisat bağlamında, demografik farklılıkların tüketici davranışlarına etkisi: Aydın ilinde bir uygulama*. Yayımlanmamış doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

EKLER

Ek 1. Kontrol Grubunda Vergi Algısına İlişkin Betimsel İstatistikler

Madde İfadeleri	N	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS	Ç.	B.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	304	1.00	5.00	2.83	1.22	0.74	-0.12
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	304	1.00	5.00	2.06	0.96	0.99	0.91
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	304	1.00	5.00	2.52	1.07	0.86	0.36
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	304	1.00	5.00	2.83	1.18	0.52	-0.58
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	304	1.00	5.00	2.83	1.19	0.89	0.10
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	304	1.00	5.00	3.18	1.25	0.49	-0.81
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	304	1.00	5.00	3.04	1.41	0.68	-0.92
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	304	1.00	5.00	2.58	1.34	0.60	-0.85
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	304	1.00	5.00	2.50	1.36	0.65	-0.80
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	304	1.00	5.00	2.76	1.36	0.87	-0.40
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	304	1.00	5.00	2.09	0.96	0.91	0.74
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	304	1.00	5.00	3.04	1.28	0.63	-0.61
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	304	1.00	5.00	2.71	1.06	0.79	0.49
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	304	1.00	5.00	2.99	1.36	0.64	-0.82
TOPLAM	304	18.00	70.00	37.94	10.72	0.97	0.48

Ç.: Çarpıklık (Skewness); B.: Basıklık (Kurtosis)

**Ek 2. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların
Cinsiyetine Göre Karşılaştırması**

Madde / İfade	Cinsiyet	$\bar{X}$	SS	Levene	t(p)	p
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	Kadın	2.86	1.22	0.00	0.35	0.724
	Erkek	2.80	1.23	(0.947)		
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	Kadın	1.99	0.88	2.51	-	0.196
	Erkek	2.12	1.02	(0.114)		
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	Kadın	2.49	1.06	0.08	-	0.608
	Erkek	2.54	1.08	(0.779)		
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	Kadın	2.95	1.14	0.16	1.54	0.126
	Erkek	2.72	1.20	(0.694)		
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	Kadın	2.85	1.14	1.73	-	0.818
	Erkek	2.82	1.25	(0.190)		
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	Kadın	3.34	1.20	0.12	1.94	0.054
	Erkek	3.04	1.28	(0.733)		
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	Kadın	3.06	1.37	0.48	0.09	0.929
	Erkek	3.01	1.44	(0.488)		
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	Kadın	2.65	1.32	0.24	0.96	0.336
	Erkek	2.51	1.36	(0.623)		
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	Kadın	2.53	1.35	0.16	0.34	0.737
	Erkek	2.48	1.38	(0.685)		
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	Kadın	2.78	1.33	0.35	0.11	0.912
	Erkek	2.73	1.39	(0.555)		
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	Kadın	2.11	0.90	0.02	0.34	0.733
	Erkek	2.07	1.01	(0.879)		
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	Kadın	3.12	1.25	0.07	0.89	0.372
	Erkek	2.96	1.30	(0.789)		
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	Kadın	2.73	1.07	0.02	0.17	0.866
	Erkek	2.70	1.06	(0.899)		
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	Kadın	3.00	1.32	1.35	-	0.875
	Erkek	2.98	1.40	(0.247)		
TOPLAM	Kadın	38.44	10.75	0.02	0.61	0.539
	Erkek	37.49	10.71	(0.880)		

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (p): Kuyruk olasılığı

Ek 3. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Yaş Grupları	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-18-25 yaş	3.21	1.32	2.06 (0.085)	1.20	0.312	
	B-26-35 yaş	2.71	1.17				
	C-36-45 yaş	2.87	1.23				
	D-46-55 yaş	3.00	1.49				
	E-56 yaş ve üstü	2.60	1.07				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-18-25 yaş	2.16	0.96	0.55 (0.696)	0.64	0.633	
	B-26-35 yaş	2.02	0.91				
	C-36-45 yaş	2.13	1.01				
	D-46-55 yaş	1.80	0.89				
	E-56 yaş ve üstü	2.00	0.94				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-18-25 yaş	2.68	0.89	1.33 (0.257)	0.37	0.833	
	B-26-35 yaş	2.50	1.07				
	C-36-45 yaş	2.54	1.11				
	D-46-55 yaş	2.35	0.88				
	E-56 yaş ve üstü	2.30	1.06				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-18-25 yaş	3.00	0.94	1.20 (0.312)	2.86	0.024	D>B
	B-26-35 yaş	2.59	1.17				
	C-36-45 yaş	2.94	1.18				
	D-46-55 yaş	3.40	1.10				
	E-56 yaş ve üstü	2.70	1.25				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-18-25 yaş	2.79	1.08	0.49 (0.744)	0.10	0.981	
	B-26-35 yaş	2.86	1.22				
	C-36-45 yaş	2.84	1.19				
	D-46-55 yaş	2.75	1.21				
	E-56 yaş ve üstü	2.70	1.34				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-18-25 yaş	3.53	1.22	1.48 (0.209)	1.05	0.379	
	B-26-35 yaş	3.11	1.32				
	C-36-45 yaş	3.18	1.19				
	D-46-55 yaş	3.45	1.32				
	E-56 yaş ve üstü	2.70	1.16				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-18-25 yaş	3.05	1.51	2.45 (0.046)	0.77	0.543	
	B-26-35 yaş	2.93	1.31				

	C-36-45 yaş	3.14	1.48			
	D-46-55 yaş	3.00	1.49			
	E-56 yaş ve üstü	2.90	1.29			
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-18-25 yaş	2.74	1.24			
	B-26-35 yaş	2.39	1.16			
	C-36-45 yaş	2.63	1.43	5.01 (0.001)	1.98	0.097
	D-46-55 yaş	3.25	1.68			
	E-56 yaş ve üstü	2.40	1.35			
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-18-25 yaş	2.79	1.32			(D>B)
	B-26-35 yaş	2.27	1.23			
	C-36-45 yaş	2.55	1.42	2.73 (0.029)	2.69	0.032
	D-46-55 yaş	3.25	1.55			
	E-56 yaş ve üstü	2.50	1.35			
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-18-25 yaş	2.84	1.38			
	B-26-35 yaş	2.58	1.27			
	C-36-45 yaş	2.85	1.40	2.16 (0.073)	1.47	0.211
	D-46-55 yaş	3.15	1.50			
	E-56 yaş ve üstü	2.60	1.58			
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-18-25 yaş	2.16	0.90			
	B-26-35 yaş	2.06	0.95			
	C-36-45 yaş	2.14	1.01	0.71 (0.582)	0.47	0.754
	D-46-55 yaş	1.85	0.88			
	E-56 yaş ve üstü	2.00	0.67			
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-18-25 yaş	3.63	1.01			C>B
	B-26-35 yaş	2.82	1.23			
	C-36-45 yaş	3.18	1.29	1.23 (0.299)	2.97	0.020
	D-46-55 yaş	3.20	1.40			
	E-56 yaş ve üstü	2.30	1.25			
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-18-25 yaş	2.89	1.05			
	B-26-35 yaş	2.65	0.99			
	C-36-45 yaş	2.79	1.12	0.59 (0.668)	0.75	0.557
	D-46-55 yaş	2.50	1.15			
	E-56 yaş ve üstü	2.60	1.07			
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-18-25 yaş	3.05	1.22	1.41 (0.229)	0.45	0.773

	B-26-35 yaş	2.89	1.31		
	C-36-45 yaş	3.07	1.40		
	D-46-55 yaş	3.00	1.52		
	E-56 yaş ve üstü	3.00	1.41		
	A-18-25 yaş	40.53	7.88		
	B-26-35 yaş	36.38	9.72		
TOPLAM	C-36-45 yaş	38.84	11.42	3.49 (0.008)	1.76 0.137
	D-46-55 yaş	39.95	11.99		
	E-56 yaş ve üstü	35.30	13.00		

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 4. Kontrol Grubu Yaş Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken İ(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	B-26-35 yaş	D-46-55 yaş	Tukey HSD	-0.24	0.08	0.034
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	B-26-35 yaş	D-46-55 yaş	Tamhane's T2	-0.98	0.32	0.024
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	B-26-35 yaş	C-36-45 yaş	Tukey HSD	-0.36	0.17	0.020

Ek 5. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Öğrenim Durumu	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-Lise	2.94	1.24				D>A,B,C
	B-Ön lisans	2.63	1.13	2.22	4.32	0,005	
	C-Lisans	2.82	1.22	(0.085)			
	D-Lisansüstü	3.88	1.55				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-Lise	2.27	1.07				1.40 0,244
	B-Ön lisans	2.01	0.95	2.73		(0.044)	
	C-Lisans	1.99	0.90				
	D-Lisansüstü	2.13	1.13				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-Lise	2.77	1.12				1.59 0,192
	B-Ön lisans	2.43	1.00	0.51		(0.676)	
	C-Lisans	2.46	1.06				
	D-Lisansüstü	2.38	1.19				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-Lise	2.95	1.19				D>A,B,C
	B-Ön lisans	2.63	1.13	1.49	4.62	0,004	
	C-Lisans	2.81	1.14	(0.217)			
	D-Lisansüstü	4.00	1.51				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-Lise	2.94	1.14				1.04 0,376
	B-Ön lisans	2.63	1.26	0.99		(0.399)	
	C-Lisans	2.86	1.17				
	D-Lisansüstü	3.25	1.49				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-Lise	3.27	1.23				D>A,B,C
	B-Ön lisans	3.01	1.24	0.47	3.38	0,019	
	C-Lisans	3.16	1.26	(0.700)			
	D-Lisansüstü	4.25	1.16				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-Lise	3.16	1.36				D>B
	B-Ön lisans	2.71	1.34	1.42	3.18	0,024	
	C-Lisans	3.07	1.43	(0.238)			
	D-Lisansüstü	4.13	1.36				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-Lise	2.52	1.36				(D>A,B,C)
	B-Ön lisans	2.35	1.14	3.23	5.73	0,001	
	C-Lisans	2.60	1.36	(0.023)			
	D-Lisansüstü	4.38	1.19				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-Lise	2.63	1.41				(D>A,B,C)
	B-Ön lisans	2.25	1.16	3.61	6.34	0,000	
	C-Lisans	2.46	1.38	(0.014)			
	D-Lisansüstü	4.38	0.92				

10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-Lise	2.89	1.40				(A,C,D>B)
	B-Ön lisans	2.22	1.20	3.25			
	C-Lisans	2.86	1.34	(0.022)	7.56	0,000	
	D-Lisansüstü	4.13	1.25				
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-Lise	2.24	1.05				
	B-Ön lisans	2.01	0.92	1.13			
	C-Lisans	2.04	0.94	(0.337)	1.03	0,382	
	D-Lisansüstü	2.38	1.06				
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-Lise	3.10	1.20				
	B-Ön lisans	2.76	1.27	1.13			
	C-Lisans	3.13	1.28	(0.338)	1.12	0,341	
	D-Lisansüstü	3.00	1.69				
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-Lise	2.76	1.00				
	B-Ön lisans	2.49	1.04	0.63			
	C-Lisans	2.80	1.07	(0.595)	1.43	0,233	
	D-Lisansüstü	2.50	1.41				
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-Lise	3.15	1.33				
	B-Ön lisans	2.69	1.40	0.34			
	C-Lisans	3.01	1.33	(0.799)	2.56	0,055	
	D-Lisansüstü	3.88	1.55				
TOPLAM	A-Lise	39.58	11.10				(D>A,B,C)
	B-Ön lisans	34.84	9.36	1.93			
	C-Lisans	38.08	10.66	(0.125)	6.52	0,000	
	D-Lisansüstü	48.63	11.60				

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 6. Kontrol Grubu Öğrenim Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Bağımsız Değişken	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
	İ(Grup)	J(Grup)				
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	D-Lisansüstü	A-Lise	Tukey HSD	0.51	0.18	0.022
		B-Ön lisans		0.62	0.18	0.003
		C-Lisans		0.54	0.17	0.009
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	D-Lisansüstü	A-Lise	Tukey HSD	0.37	0.13	0.024
		B-Ön lisans		0.47	0.13	0.002
		C-Lisans		0.42	0.13	0.006
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	D-Lisansüstü	A-Lise	Tukey HSD	0.59	0.24	0.021
		B-Ön lisans		0.62	0.18	0.003
		C-Lisans		0.54	0.17	0.009
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	D-Lisansüstü	B-Ön lisans	Tukey HSD	0.71	0.25	0.025
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	D-Lisansüstü	A-Lise	Tamhane's T2	1.86	0.45	0.014
		B-Ön lisans		2.02	0.44	0.009
		C-Lisans		1.77	0.43	0.021
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	D-Lisansüstü	A-Lise	Tamhane's T2	1.75	0.37	0.003
		B-Ön lisans		2.13	0.35	0.001
		C-Lisans		1.91	0.34	0.002
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	B-Ön lisans	A-Lise	Tamhane's T2	-0.26	0.26	0.030
		C-Lisans		-0.25	0.25	0.003
		D-Lisansüstü		-0.86	0.24	0.041

Ek 7. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların Aylık Gelirine Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Aylık Gelir	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-22.000 TL ve altı	3.10	1.17	4.14 (0.003)	1.39	0.236	
	B-22.001-35.000 TL	2.67	1.07				
	C-35.001-70.000 TL	2.91	1.31				
	D-70.001-110.000 TL	2.84	1.27				
	E-110.000 TL üstü	3.00	1.60				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.05	1.00	1.79 (0.130)	1.26	0.286	
	B-22.001-35.000 TL	2.02	0.86				
	C-35.001-70.000 TL	2.01	1.00				
	D-70.001-110.000 TL	2.31	1.07				
	E-110.000 TL üstü	1.75	0.71				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-22.000 TL ve altı	2.65	1.04	0.29 (0.881)	0.42	0.795	
	B-22.001-35.000 TL	2.53	1.08				
	C-35.001-70.000 TL	2.47	1.08				
	D-70.001-110.000 TL	2.59	1.06				
	E-110.000 TL üstü	2.13	0.99				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.95	0.94	0.92 (0.455)	0.36	0.839	
	B-22.001-35.000 TL	2.81	1.19				
	C-35.001-70.000 TL	2.75	1.21				
	D-70.001-110.000 TL	3.00	1.15				
	E-110.000 TL üstü	2.75	1.28				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-22.000 TL ve altı	2.90	1.17	0.37 (0.830)	0.37	0.831	
	B-22.001-35.000 TL	2.77	1.19				
	C-35.001-70.000 TL	2.89	1.24				
	D-70.001-110.000 TL	2.88	1.13				
	E-110.000 TL üstü	2.38	1.30				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-22.000 TL ve altı	3.40	1.39	0.95 (0.435)	0.50	0.738	
	B-22.001-35.000 TL	3.13	1.24				
	C-35.001-70.000 TL	3.13	1.24				
	D-70.001-110.000 TL	3.33	1.21				
	E-110.000 TL üstü	3.00	1.69				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-22.000 TL ve altı	2.65	1.46	0.63 (0.643)	0.39	0.818	
	B-22.001-35.000 TL	3.06	1.34				
	C-35.001-70.000 TL	3.03	1.46				
	D-70.001-110.000 TL	3.20	1.36				
	E-110.000 TL üstü	2.88	1.64				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.35	1.27	4.42 (0.002)	2.43	0.048	(D>B)
	B-22.001-35.000 TL	2.35	1.17				
	C-35.001-70.000 TL	2.62	1.35				
	D-70.001-110.000 TL	3.02	1.56				
	E-110.000 TL üstü	2.75	1.58				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.25	0.97	4.23 (0.002)	2.53	0.041	(D>B)
	B-22.001-35.000 TL	2.31	1.22				
	C-35.001-70.000 TL	2.48	1.45				
	D-70.001-110.000 TL	3.00	1.47				
	E-110.000 TL üstü	2.75	1.58				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-22.000 TL ve altı	2.55	1.28	3.69 (0.006)	1.63	0.166	
	B-22.001-35.000 TL	2.69	1.31				
	C-35.001-70.000 TL	2.69	1.33				
	D-70.001-110.000 TL	3.10	1.53				
	E-110.000 TL üstü	2.88	1.55				
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-22.000 TL ve altı	2.30	1.08	1.34 (0.255)	0.57	0.685	
	B-22.001-35.000 TL	2.01	0.90				
	C-35.001-70.000 TL	2.14	1.00				
	D-70.001-110.000 TL	2.04	1.00				
	E-110.000 TL üstü	2.04	1.00				

	E-110.000 TL üstü	2.00	0.76			
	A-22.000 TL ve altı	2.95	0.94			
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	B-22.001-35.000 TL	2.99	1.25	3.34	0.52	0.724
	C-35.001-70.000 TL	3.11	1.34	(0.011)		
	D-70.001-110.000 TL	3.06	1.26			
	E-110.000 TL üstü	2.63	1.77			
	A-22.000 TL ve altı	2.70	1.22			
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	B-22.001-35.000 TL	2.73	1.04	1.39	0.88	0.474
	C-35.001-70.000 TL	2.75	1.06	(0.239)		
	D-70.001-110.000 TL	2.73	1.10			
	E-110.000 TL üstü	2.00	0.76			
	A-22.000 TL ve altı	2.80	1.15			
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	B-22.001-35.000 TL	2.97	1.31	1.71	0.41	0.802
	C-35.001-70.000 TL	3.03	1.39	(0.147)		
	D-70.001-110.000 TL	3.08	1.45			
	E-110.000 TL üstü	2.63	1.69			
	A-22.000 TL ve altı	37.60	11.32			
	B-22.001-35.000 TL	37.04	9.80			
TOPLAM	C-35.001-70.000 TL	38.01	11.46	2.46	1.28	0.278
	D-70.001-110.000 TL	40.18	10.56	(0.046)		
	E-110.000 TL üstü	35.50	11.10			

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 8. Kontrol Grubu Aylık Gelir Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken I(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	D-70.001-110.000 TL	B-22.001-35.000 TL	Tamhane's T2	0.67	0.25	0.044
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	D-70.001-110.000 TL	B-22.001-35.000 TL	Tamhane's T2	0.69	0.24	0.044

**Ek 9. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Kontrol Grubundaki Katılımcıların
Mesleğine Göre Karşılaştırması**

Madde / İfade	Meslek	$\bar{X}$	SS	Levene (p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane) (E>C,D)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-Kamu çalışanı	2.94	1.47	4.89 (0.001)	3.96	0.004	
	B-Özel sektör çalışanı	3.13	1.33				
	C-Serbest meslek sahibi	2.62	1.02				
	D-Ticarette uğraşan	2.68	1.18				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.67	0.77				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-Kamu çalışanı	2.17	1.10	1.57 (0.183)	0.81	0.518	
	B-Özel sektör çalışanı	1.93	1.10				
	C-Serbest meslek sahibi	1.85	0.73				
	D-Ticarette uğraşan	2.12	0.93				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.00	0.97				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-Kamu çalışanı	2.56	1.04	1.46 (0.213)	0.58	0.675	
	B-Özel sektör çalışanı	2.62	1.22				
	C-Serbest meslek sahibi	2.58	1.14				
	D-Ticarette uğraşan	2.45	1.03				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.78	0.88				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-Kamu çalışanı	2.61	1.38	3.39 (0.010)	3.12	0.015	(B>C)
	B-Özel sektör çalışanı	3.15	1.33				
	C-Serbest meslek sahibi	2.31	1.16				
	D-Ticarette uğraşan	2.79	1.11				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.28	0.89				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-Kamu çalışanı	3.00	1.08	1.91 (0.108)	1.50	0.201	
	B-Özel sektör çalışanı	3.00	1.29				
	C-Serbest meslek sahibi	2.42	0.99				
	D-Ticarette uğraşan	2.84	1.20				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.61	1.14				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-Kamu çalışanı	3.33	1.33	2.23 (0.065)	0.50	0.736	
	B-Özel sektör çalışanı	3.24	1.32				
	C-Serbest meslek sahibi	3.00	1.17				
	D-Ticarette uğraşan	3.14	1.26				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.50	1.04				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-Kamu çalışanı	3.11	1.53	2.75 (0.028)	3.08	0.017	(B>D)
	B-Özel sektör çalışanı	3.55	1.44				
	C-Serbest meslek sahibi	2.85	1.35				
	D-Ticarette uğraşan	2.93	1.35				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.83	1.65				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-Kamu çalışanı	2.89	1.28	1.77 (0.135)	5.03	0.001	B>C,D
	B-Özel sektör çalışanı	3.18	1.44				
	C-Serbest meslek sahibi	2.27	1.22				
	D-Ticarette uğraşan	2.37	1.27				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.94	1.39				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-Kamu çalışanı	2.67	1.46	4.52 (0.001)	6.37	0.000	(B>C,D)
	B-Özel sektör çalışanı	3.18	1.56				
	C-Serbest meslek sahibi	1.92	1.20				
	D-Ticarette uğraşan	2.32	1.23				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.94	1.43				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-Kamu çalışanı	3.00	1.46	3.12 (0.015)	5.54	0.000	(B>C,D)
	B-Özel sektör çalışanı	3.36	1.43				
	C-Serbest meslek sahibi	2.46	1.17				
	D-Ticarette uğraşan	2.55	1.29				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.22	1.44				
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-Kamu çalışanı	2.28	0.89	2.13 (0.077)	0.27	0.900	
	B-Özel sektör çalışanı	2.09	1.09				
	C-Serbest meslek sahibi	2.00	0.98				
	D-Ticarette uğraşan	2.09	0.92				

	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.00	1.08			
	A-Kamu çalışanı	2.83	1.29			(B>C)
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	B-Özel sektör çalışanı	3.40	1.31	2.40	3.73	0.006
	C-Serbest meslek sahibi	2.46	1.24	(0.049)		
	D-Ticarette uğraşan	2.97	1.25			
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.61	1.04			
	A-Kamu çalışanı	2.78	1.00			
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	B-Özel sektör çalışanı	2.89	1.18	1.49	1.23	0.300
	C-Serbest meslek sahibi	2.35	0.98	(0.206)		
	D-Ticarette uğraşan	2.70	1.03			
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.78	1.11			
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-Kamu çalışanı	3.06	1.35			(B>C,D)
	B-Özel sektör çalışanı	3.27	1.53	3.33	3.36	0.010
	C-Serbest meslek sahibi	2.19	1.27	(0.011)		
	D-Ticarette uğraşan	2.97	1.29			
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.39	1.24			
	A-Kamu çalışanı	39.22	13.71			(B>C,D)
TOPLAM	B-Özel sektör çalışanı	41.98	12.09	6.61	5.57	0.000
	C-Serbest meslek sahibi	33.27	7.87	(0.000)		
	D-Ticarette uğraşan	36.93	9.98			
	E-Gelir Elde Eden Emekli	41.56	10.18			

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 10. Kontrol Grubu Meslek Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken İ(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.39	0.10	0.006
		D-Ticaretle uğraşan		0.34	0.08	0.006
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.25	0.09	0.038
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	B-Özel sektör çalışanı	D-Ticaretle uğraşan	Tamhane's T2	0.33	0.08	0.006
8-Vergi afları ile dürtüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.91	0.31	0.043
		D-Ticaretle uğraşan		0.81	0.22	0.003
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	1.26	0.32	0.002
		D-Ticaretle uğraşan		0.86	0.23	0.003
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.40	0.13	0.022
		D-Ticaretle uğraşan		0.35	0.09	0.003
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.40	0.13	0.024
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	B-Özel sektör çalışanı	C-Serbest meslek sahibi	Tamhane's T2	0.47	0.13	0.004
		D-Ticaretle uğraşan		0.29	0.10	0.048

Ek 11. Deney Grubunda Vergi Algısına İlişkin Betimsel İstatistikler

Madde İfadeleri	N	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS	Ç.	B.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	315	1.00	5.00	4.18	1.10	-0.74	-0.41
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	315	1.00	5.00	3.68	1.13	-0.91	0.13
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	315	1.00	5.00	3.90	1.06	-0.68	-0.02
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	315	1.00	5.00	3.86	1.03	-0.72	0.39
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	315	1.00	5.00	3.57	1.16	0.02	-0.51
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	315	1.00	5.00	4.17	1.13	-0.74	-0.65
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	315	1.00	5.00	3.68	1.10	0.24	-0.33
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	315	1.00	5.00	3.71	1.30	-0.88	-0.40
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	315	1.00	5.00	3.69	1.21	-0.94	-0.02
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	315	1.00	5.00	3.68	1.18	-0.07	-0.69
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	315	1.00	5.00	3.73	1.25	-0.89	-0.25
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	315	1.00	5.00	3.85	1.01	-0.04	-0.45
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	315	1.00	5.00	3.77	1.14	-0.06	-0.97
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	315	1.00	5.00	3.85	1.05	-0.07	-0.60
TOPLAM	315	14.00	70.00	53.31	11.50	-0.79	0.91

Ç.: Çarpıklık (Skewness); B.: Basıklık (Kurtosis)

**Ek 12. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların
Cinsiyetine Göre Karşılaştırması**

Madde / İfade	Cinsiyet	$\bar{X}$	SS	Levene	t(p)	p
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	Kadın	4.21	1.10	0.03	0.62	0.537
	Erkek	4.14	1.10	(0.856)		
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	Kadın	3.75	1.04	9.71	(1.21)	0.221
	Erkek	3.59	1.22	(0.002)		
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	Kadın	3.94	1.03	0.72	0.62	0.535
	Erkek	3.85	1.11	(0.396)		
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	Kadın	3.86	1.02	1.00	-0.15	0.882
	Erkek	3.87	1.06	(0.318)		
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	Kadın	3.57	1.14	0.89	-0.32	0.749
	Erkek	3.57	1.19	(0.345)		
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	Kadın	4.21	1.15	0.12	0.99	0.323
	Erkek	4.12	1.11	(0.730)		
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	Kadın	3.64	1.05	3.61	-1.42	0.157
	Erkek	3.72	1.16	(0.058)		
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	Kadın	3.68	1.36	3.33	-0.45	0.652
	Erkek	3.74	1.23	(0.069)		
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	Kadın	3.59	1.21	0.11	-1.63	0.105
	Erkek	3.81	1.20	(0.737)		
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	Kadın	3.58	1.17	4.70	(-2.19)	0.029
	Erkek	3.79	1.18	(0.031)		
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	Kadın	3.80	1.23	1.78	1.03	0.302
	Erkek	3.65	1.28	(0.183)		
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	Kadın	3.80	1.06	0.29	-0.93	0.353
	Erkek	3.91	0.95	(0.593)		
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	Kadın	3.89	1.10	0.45	1.75	0.081
	Erkek	3.64	1.18	(0.505)		
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	Kadın	3.79	1.03	8.27	(-1.54)	0.123
	Erkek	3.92	1.06	(0.004)		
TOPLAM	Kadın	53.29	12.14	0.65	-0.31	0.758
	Erkek	53.34	10.70	(0.421)		

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (p): Kuyruk olasılığı

Ek 13. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Yaş Grupları	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-18-25 yaş	3.46	1.42	1.80 (0.129)	12.35	0.000	(B.C.E>A)
	B-26-35 yaş	4.49	0.78				
	C-36-45 yaş	4.39	0.89				
	D-46-55 yaş	4.10	1.01				
	E-56 yaş ve üstü	4.63	0.74				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-18-25 yaş	3.08	1.49	18.69 (0.000)	7.29	0.000	(B.C.E>A)
	B-26-35 yaş	3.83	0.90				
	C-36-45 yaş	3.89	0.84				
	D-46-55 yaş	3.86	1.22				
	E-56 yaş ve üstü	4.13	0.64				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-18-25 yaş	3.28	1.31	5.08 (0.001)	9.26	0.000	(B.C.E>A)
	B-26-35 yaş	4.07	0.91				
	C-36-45 yaş	4.12	0.85				
	D-46-55 yaş	3.97	0.98				
	E-56 yaş ve üstü	4.50	0.53				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-18-25 yaş	3.26	1.35	8.71 (0.000)	8.38	0.000	(B.C.E>A)
	B-26-35 yaş	4.08	0.81				
	C-36-45 yaş	4.07	0.79				
	D-46-55 yaş	3.86	1.06				
	E-56 yaş ve üstü	4.25	0.46				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-18-25 yaş	3.12	1.38	5.79 (0.000)	3.10	0.016	(B.C>A)
	B-26-35 yaş	3.74	0.99				
	C-36-45 yaş	3.78	1.02				
	D-46-55 yaş	3.38	1.32				
	E-56 yaş ve üstü	3.88	0.83				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-18-25 yaş	3.24	1.36	1.67 (0.156)	22.69	0.000	B.C.D>A
	B-26-35 yaş	4.52	0.92				
	C-36-45 yaş	4.51	0.76				
	D-46-55 yaş	4.24	0.95				
	E-56 yaş ve üstü	4.00	1.07				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-18-25 yaş	3.34	1.42	5.95 (0.000)	1.49	0.204	
	B-26-35 yaş	3.68	0.98				
	C-36-45 yaş	3.89	0.92				
	D-46-55 yaş	3.66	1.01				
	E-56 yaş ve üstü	4.00	0.93				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-18-25 yaş	3.08	1.54	9.81 (0.000)	7.67	0.000	(B.C>A)
	B-26-35 yaş	4.00	1.18				
	C-36-45 yaş	3.95	1.08				
	D-46-55 yaş	3.41	1.27				
	E-56 yaş ve üstü	4.00	0.93				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-18-25 yaş	3.16	1.48	9.76 (0.000)	5.14	0.001	(B.C>A)
	B-26-35 yaş	3.83	1.11				
	C-36-45 yaş	3.90	0.94				
	D-46-55 yaş	3.83	1.39				
	E-56 yaş ve üstü	3.63	0.74				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-18-25 yaş	3.41	1.54	8.41 (0.000)	1.21	0.305	
	B-26-35 yaş	3.79	0.97				
	C-36-45 yaş	3.86	0.99				
	D-46-55 yaş	3.31	1.28				
	E-56 yaş ve üstü	3.75	0.89				
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-18-25 yaş	3.01	1.47	7.76 (0.000)	9.79	0.000	(B.C>A)
	B-26-35 yaş	3.95	1.14				
	C-36-45 yaş	4.06	0.98				
	D-46-55 yaş	3.72	1.16				

	E-56 yaş ve üstü	3.75	1.28			
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-18-25 yaş	3.45	1.47			
	B-26-35 yaş	3.99	0.78			
	C-36-45 yaş	3.99	0.77	10.76 (0.000)	1.25	0.288
	D-46-55 yaş	3.90	0.86			
	E-56 yaş ve üstü	4.00	0.53			
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-18-25 yaş	3.25	1.34			(B>A)
	B-26-35 yaş	4.06	1.06			
	C-36-45 yaş	3.82	1.03	2.53 (0.041)	5.44	0.000
	D-46-55 yaş	3.93	0.88			
	E-56 yaş ve üstü	4.13	0.99			
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-18-25 yaş	3.49	1.37			(C>A)
	B-26-35 yaş	3.83	0.93			
	C-36-45 yaş	4.16	0.79	4.54 (0.001)	3.76	0.005
	D-46-55 yaş	3.69	1.00			
	E-56 yaş ve üstü	4.00	0.93			
TOPLAM	A-18-25 yaş	45.62	16.99			(B.C>A)
	B-26-35 yaş	55.87	7.79			
	C-36-45 yaş	56.38	7.19	13.75 (0.000)	10.42	0.000
	D-46-55 yaş	52.86	9.02			
	E-56 yaş ve üstü	56.63	5.60			

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 14. Deney Grubu Yaş Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Bağımsız Değişken	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
	I(Grup)	J(Grup)				
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tukey HSD	0.48	.076	.000
		C-36-45 yaş		0.43	0.07	.000
		E-56 yaş ve üstü		0.58	0.18	0.016
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	0.13	0.03	0.003
		C-36-45 yaş		0.14	0.03	0.001
		E-56 yaş ve üstü		0.18	0.05	0.035
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	0.24	0.05	.000
		C-36-45 yaş		0.26	0.05	.000
		E-56 yaş ve üstü		0.39	0.09	0.009
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	0.24	0.05	.000
		C-36-45 yaş		0.24	0.05	.000
		E-56 yaş ve üstü		0.29	0.08	0.029
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-18-25 yaş	C-36-45	Tamhane	0.23	0.07	0.028
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tukey HSD	0.63	0.07	.000
		C-36-45 yaş		0.61	0.07	.000
		D-46-55 yaş		0.46	0.10	.000
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	0.92	0.21	.000
		C-36-45 yaş		0.87	0.20	.000
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	0.67	0.20	0.012
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-18-25 yaş	C-36-45 yaş	Tamhane	0.73	0.19	0.002
		B-26-35 yaş		0.93	0.20	.000
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-18-25 yaş	B-26-35 yaş	Tamhane	1.04	0.19	.000
		C-36-45 yaş		0.36	0.08	.000
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-18-25 yaş	C-36-45 yaş	Tamhane	0.25	0.08	0.016

Ek 15. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Öğrenim Durumu	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-Lise	4.20	1.11	3.40 (0.018)	5.20	0.002	(C>B)
	B-Ön lisans	3.90	1.21				
	C-Lisans	4.41	0.89				
	D-Lisansüstü	3.67	2.07				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-Lise	3.69	1.16	21.44 (0.000)	2.75	0.043	(C>B)
	B-Ön lisans	3.44	1.38				
	C-Lisans	3.87	0.81				
	D-Lisansüstü	3.50	1.64				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-Lise	3.86	1.13	4.56 (0.004)	2.31	0.077	
	B-Ön lisans	3.70	1.19				
	C-Lisans	4.08	0.86				
	D-Lisansüstü	3.67	1.75				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-Lise	3.84	1.07	4.59 (0.004)	4.21	0.006	(C>B)
	B-Ön lisans	3.64	1.18				
	C-Lisans	4.08	0.79				
	D-Lisansüstü	3.17	1.83				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-Lise	3.57	1.28	5.44 (0.001)	1.12	0.341	
	B-Ön lisans	3.38	1.27				
	C-Lisans	3.72	0.98				
	D-Lisansüstü	3.50	1.64				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-Lise	4.12	1.13	5.46 (0.001)	8.39	0.000	(C>B)
	B-Ön lisans	3.81	1.29				
	C-Lisans	4.49	0.83				
	D-Lisansüstü	3.50	1.97				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-Lise	3.63	1.17	8.68 (0.000)	0.37	0.776	
	B-Ön lisans	3.53	1.28				
	C-Lisans	3.83	0.87				
	D-Lisansüstü	3.17	1.72				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-Lise	3.63	1.30	11.52 (0.000)	3.77	0.011	(C>B)
	B-Ön lisans	3.45	1.49				
	C-Lisans	3.96	1.09				
	D-Lisansüstü	3.17	1.47				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-Lise	3.73	1.15	7.69 (0.000)	2.59	0.053	
	B-Ön lisans	3.44	1.38				
	C-Lisans	3.85	1.04				
	D-Lisansüstü	4.00	1.55				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-Lise	3.55	1.17	4.69 (0.003)	0.72	0.540	
	B-Ön lisans	3.63	1.40				
	C-Lisans	3.74	0.97				
	D-Lisansüstü	4.00	1.55				
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-Lise	3.69	1.12	5.11 (0.002)	2.46	0.062	
	B-Ön lisans	3.50	1.39				
	C-Lisans	3.92	1.15				
	D-Lisansüstü	4.00	1.26				
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-Lise	3.94	0.95	6.48 (0.000)	0.32	0.811	
	B-Ön lisans	3.71	1.27				
	C-Lisans	3.94	0.76				
	D-Lisansüstü	3.50	1.22				
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-Lise	3.76	1.01	0.73 (0.534)	2.65	0.049	C>B
	B-Ön lisans	3.56	1.26				
	C-Lisans	3.93	1.05				
	D-Lisansüstü	4.17	1.60				

14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-Lise	3.75	1.15			
	B-Ön lisans	3.73	1.20	1.80	0.64	0.588
	C-Lisans	3.99	0.83	(0.148)		
	D-Lisansüstü	3.67	1.51			
TOPLAM	A-Lise	52.94	11.15			(C>B)
	B-Ön lisans	50.42	14.53	10.87	3.29	0.021
	C-Lisans	55.81	7.42	(0.000)		
	D-Lisansüstü	50.67	19.33			

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 16. Deney Grubu Öğrenim Durumuna Göre Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken İ(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.26	0.07	0.001
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.07	0.03	0.04
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.13	0.04	0008
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.33	0.07	<0.001
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.51	0.17	0.016
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	C-Lisans	B-Ön lisans	Tamhane	0.51	0.22	0.049

EK 17. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların Aylık Gelirine Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Aylık Gelir	$\bar{X}$	SS	F(p)¹	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-22.000 TL ve altı	3.44	1.40	1.67 (0.157)	10.80	0.000	B,C,D,E>A
	B-22.001-35.000 TL	4.44	0.87				
	C-35.001-70.000 TL	4.35	0.95				
	D-70.001-110.000 TL	4.14	1.03				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.97	1.43	9.91 (0.000)	10.51	0.000	(B,C,D,E>A) (E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	3.96	0.95				
	C-35.001-70.000 TL	3.71	0.98				
	D-70.001-110.000 TL	3.88	0.94				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-22.000 TL ve altı	3.29	1.31	4.40 (0.002)	7.71	0.000	(B,C,D,E>A)
	B-22.001-35.000 TL	4.07	0.98				
	C-35.001-70.000 TL	4.03	0.92				
	D-70.001-110.000 TL	3.95	0.94				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-22.000 TL ve altı	3.29	1.38	6.74 (0.000)	5.95	0.000	(B,C,D>A)
	B-22.001-35.000 TL	4.02	0.87				
	C-35.001-70.000 TL	3.96	0.88				
	D-70.001-110.000 TL	4.02	0.92				
	E-110.000 TL üstü	4.50	0.55				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-22.000 TL ve altı	3.10	1.42	4.94 (0.001)	5.26	0.000	(B,E>A)
	B-22.001-35.000 TL	3.81	0.95				
	C-35.001-70.000 TL	3.68	1.05				
	D-70.001-110.000 TL	3.31	1.22				
	E-110.000 TL üstü	4.67	0.52				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-22.000 TL ve altı	3.47	1.41	1.20 (0.312)	7.93	0.000	B,C,D>A
	B-22.001-35.000 TL	4.34	0.98				
	C-35.001-70.000 TL	4.37	1.00				
	D-70.001-110.000 TL	4.21	1.00				
	E-110.000 TL üstü	4.67	0.52				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-22.000 TL ve altı	3.26	1.40	3.15 (0.015)	5.69	0.000	(E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	3.57	1.07				
	C-35.001-70.000 TL	3.88	0.89				
	D-70.001-110.000 TL	3.81	1.02				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	2.94	1.50	6.74 (0.000)	8.34	0.000	(B,C,D,E>A)
	B-22.001-35.000 TL	3.89	1.24				
	C-35.001-70.000 TL	3.94	1.14				
	D-70.001-110.000 TL	3.69	1.16				
	E-110.000 TL üstü	4.67	0.52				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	3.00	1.49	8.67 (0.000)	9.10	0.000	(B,C,D,E>A) (E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	3.68	1.07				
	C-35.001-70.000 TL	4.00	1.02				
	D-70.001-110.000 TL	3.69	1.14				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-22.000 TL ve altı	3.34	1.48	2.88 (0.023)	2.87	0.023	(E>A)
	B-22.001-35.000 TL	3.63	1.09				
	C-35.001-70.000 TL	3.87	1.02				
	D-70.001-110.000 TL	3.62	1.21				
	E-110.000 TL üstü	4.67	0.52				

11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-22.000 TL ve altı	3.10	1.35	3.47 (0.009)	6.64	0.000	(B,C,D,E>A) (E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	3.95	1.12				
	C-35.001-70.000 TL	3.87	1.22				
	D-70.001-110.000 TL	3.69	1.20				
	E-110.000 TL üstü	4.83	0.41				
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-22.000 TL ve altı	3.31	1.40	5.44 (0.000)	4.67	0.001	(B>A)
	B-22.001-35.000 TL	4.02	0.89				
	C-35.001-70.000 TL	3.95	0.81				
	D-70.001-110.000 TL	3.90	0.85				
	E-110.000 TL üstü	4.67	0.52				
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-22.000 TL ve altı	3.29	1.35	7.83 (0.000)	8.90	0.000	(B,C,D,E>A) (E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	4.09	1.08				
	C-35.001-70.000 TL	3.81	0.99				
	D-70.001-110.000 TL	3.55	1.09				
	E-110.000 TL üstü	5.00	0.00				
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-22.000 TL ve altı	3.39	1.41	6.14 (0.000)	3.22	0.013	(C>A)
	B-22.001-35.000 TL	3.87	0.81				
	C-35.001-70.000 TL	4.04	0.90				
	D-70.001-110.000 TL	3.93	1.09				
	E-110.000 TL üstü	4.17	1.17				
TOPLAM	A-22.000 TL ve altı	45.16	16.60	8.39 (0.000)	13.14	0.000	(B,C,D,E>A) (E>A,B,C,D)
	B-22.001-35.000 TL	55.33	9.50				
	C-35.001-70.000 TL	55.44	7.71				
	D-70.001-110.000 TL	53.40	9.63				
	E-110.000 TL üstü	66.00	4.90				

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 18. Deney Grubu Aylık Gelir Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken İ(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tukey HSD	-0.49	0.08	0.000
		C-35.001-70.000 TL		-0.44	0.08	0.000
		D-70.001-110.000 TL		-0.32	0.10	0.015
		E-110.000 TL üstü		-0.71	0.22	0.009
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.18	0.04	0.000
		C-35.001-70.000 TL		-0.13	0.04	0.005
		D-70.001-110.000 TL		-0.16	0.04	0.002
		E-110.000 TL üstü		0.35	0.05	0.000
	E-110.000 TL üstü	B-22.001-35.000 TL		0.17	0.04	0.019
		C-35.001-70.000 TL		0.22	0.04	0.005
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.25	0.06	0.001
		C-35.001-70.000 TL		-0.23	0.06	0.002
		D-70.001-110.000 TL		-0.20	0.07	0.046
		E-110.000 TL üstü		-0.53	0.09	0.001
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.22	0.06	0.005
		C-35.001-70.000 TL		-0.20	0.06	0.015
		D-70.001-110.000 TL		-0.22	0.07	0.024
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.25	0.09	0.047
		E-110.000 TL üstü		-0.74	0.17	0.03
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tukey HSD	-0.41	0.09	0.000
		C-35.001-70.000 TL		-0.44	0.08	0.000
		D-70.001-110.000 TL		-0.32	0.11	0.022
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	E-110.000 TL üstü	A-22.000 TL ve altı	Tamhane T2	0.92	0.17	0.006
		B-22.001-35.000 TL		0.85	0.16	0.016
		C-35.001-70.000 TL		0.69	0.16	0.045
		D-70.001-110.000 TL		0.70	0.17	0.032
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.96	0.23	0.001
		C-35.001-70.000 TL		-1.003	0.219	0.000
		D-70.001-110.000 TL TL ve altı		-0.755	0.261	0.047
		E-110.000 TL üstü		-1.73	0.28	0.000
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	-0.68	0.22	0.025
		C-35.001-70.000 TL		-1.00	0.21	0.000
		E-110.000 TL üstü		-1.83	0.25	0.000
	E-110.000 TL üstü	B-22.001-35.000 TL		1.15	0.20	0.002
		C-35.001-70.000 TL		0.83	0.19	0.02
		D-70.001-110.000 TL		1.14	0.24	0.001
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	E-110.000 TL üstü	A-22.000 TL ve altı		0.62	0.17	0.071

11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	- 0.85	0.21	0.001
		C-35.001-70.000 TL		- 0.77	0.21	0.003
	E-110.000 TL üstü	A-22.000 TL ve altı		1.74	0.24	0.000
		B-22.001-35.000 TL		0.89	0.20	0.011
		C-35.001-70.000 TL		0.97	0.20	0.006
		D-70.001-110.000 TL		1.14	0.2	0.002
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	0.27	0.09	0.033
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-22.000 TL ve altı	B-22.001-35.000 TL	Tamhane T2	- 0.38	0.09	0.001
		E-110.000 TL üstü		- 0.91	0.07	0.000
	E-110.000 TL üstü	B-22.001-35.000 TL		0.53	0.06	0.000
		C-35.001-70.000 TL		0.72	0.04	0.000
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-22.000 TL ve altı	D-70.001-110.000 TL	Tamhane T2	0.84	0.07	0.000
		C-35.001-70.000 TL		- 0.25	0.09	0.042

**Ek 19. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Deney Grubundaki Katılımcıların
Mesleğine Göre Karşılaştırması**

Madde / İfade	Meslek	$\bar{X}$	SS	Levene(p)	F	p	Anlamlı Fark Tukey(Tamhane)
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	A-Kamu çalışanı	4.10	1.42	2.36 (0.053)	10.62	0.000	B,C,D>E
	B-Özel sektör çalışanı	4.43	0.86				
	C-Serbest meslek sahibi	4.33	0.80				
	D-Ticarette uğraşan	4.38	0.84				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.31	1.44				
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	A-Kamu çalışanı	3.62	1.18	12.34 (0.000)	7.71	0.000	(B,C,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.86	1.01				
	C-Serbest meslek sahibi	3.90	1.00				
	D-Ticarette uğraşan	3.86	0.88				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.93	1.53				
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	A-Kamu çalışanı	3.66	1.20	4.27 (0.002)	9.50	0.000	(B,C,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	4.03	0.98				
	C-Serbest meslek sahibi	4.00	0.71				
	D-Ticarette uğraşan	4.14	0.87				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.17	1.31				
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	A-Kamu çalışanı	3.55	1.27	13.74 (0.000)	6.72	0.000	(B,C,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.97	0.86				
	C-Serbest meslek sahibi	4.10	0.54				
	D-Ticarette uğraşan	4.08	0.76				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.22	1.50				
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	A-Kamu çalışanı	3.48	1.12	4.40 (0.002)	3.40	0.010	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.86	0.88				
	C-Serbest meslek sahibi	3.29	1.06				
	D-Ticarette uğraşan	3.70	1.12				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.06	1.45				
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	A-Kamu çalışanı	3.83	1.39	1.40 (0.232)	17.14	0.000	B,C,D>E
	B-Özel sektör çalışanı	4.40	0.89				
	C-Serbest meslek sahibi	4.33	0.66				
	D-Ticarette uğraşan	4.48	0.88				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.17	1.38				
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	A-Kamu çalışanı	3.55	1.27	6.01 (0.000)	1.05	0.384	
	B-Özel sektör çalışanı	3.79	1.03				
	C-Serbest meslek sahibi	3.38	1.36				
	D-Ticarette uğraşan	3.84	0.83				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.28	1.47				
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	A-Kamu çalışanı	3.76	1.33	4.86 (0.001)	5.67	0.000	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.90	1.15				
	C-Serbest meslek sahibi	3.62	1.16				
	D-Ticarette uğraşan	3.89	1.20				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.98	1.54				
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	A-Kamu çalışanı	3.69	1.20	7.52 (0.000)	6.95	0.000	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.87	0.99				
	C-Serbest meslek sahibi	3.62	1.02				
	D-Ticarette uğraşan	3.89	1.09				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.94	1.53				
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	A-Kamu çalışanı	4.00	1.13	3.90 (0.004)	1.95	0.101	
	B-Özel sektör çalışanı	3.67	1.08				
	C-Serbest meslek sahibi	3.57	1.16				
	D-Ticarette uğraşan	3.80	1.04				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.22	1.54				

11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	A-Kamu çalışanı	3.38	1.32	5.41 (0.000)	10.04	0.000	(B,C,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.79	1.09				
	C-Serbest meslek sahibi	4.00	1.05				
	D-Ticaretle uğraşan	4.04	1.11				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	2.91	1.42				
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	A-Kamu çalışanı	4.00	0.89	9.29 (0.000)	3.26	0.012	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	4.06	0.88				
	C-Serbest meslek sahibi	3.71	0.96				
	D-Ticaretle uğraşan	3.97	0.79				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.26	1.49				
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	A-Kamu çalışanı	3.62	1.08	2.97 (0.020)	4.84	0.001	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	3.79	1.23				
	C-Serbest meslek sahibi	3.52	1.08				
	D-Ticaretle uğraşan	4.04	0.92				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.20	1.42				
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	A-Kamu çalışanı	3.72	1.22	2.86 (0.024)	2.98	0.019	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	4.02	0.87				
	C-Serbest meslek sahibi	3.62	0.80				
	D-Ticaretle uğraşan	4.01	0.89				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	3.39	1.42				
TOPLAM	A-Kamu çalışanı	51.97	12.92	10.20 (0.000)	10.80	0.000	(B,D>E)
	B-Özel sektör çalışanı	55.44	8.49				
	C-Serbest meslek sahibi	53.00	6.14				
	D-Ticaretle uğraşan	56.10	7.86				
	E-Gelir Elde Eden Emekli	44.04	17.60				

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (Tamhane): Parantez içinde gösterilenler Tamhane post hoc testi sonuçlarıdır

Ek 20. Deney Grubu Meslek Post Hoc Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken İ(Grup)	Bağımsız Değişken J(Grup)	Post Hoc Test	OF	SS	Prob.
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tukey HSD	-0.52	0.09	0.000
		C-Serbest meslek sahibi		-0.45	0.13	0.005
		D-Ticarette uğraşan		-0.49	0.08	0.000
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.17	0.04	0.003
		C-Serbest meslek sahibi		-0.17	0.06	0.027
		D-Ticarette uğraşan		-0.16	0.04	0.001
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.27	0.07	0.001
		C-Serbest meslek sahibi		-0.25	0.07	0.020
		D-Ticarette uğraşan		-0.31	0.06	0.000
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.21	0.07	0.047
		C-Serbest meslek sahibi		-0.24	0.08	0.026
		E-Gelir Elde Eden Emekli		-0.25	0.07	0.004
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.27	0.09	0.054
		D-Ticarette uğraşan		-0.23	0.09	0.027
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı		-0.58	0.09	0.000
		C-Serbest meslek sahibi	Tamhane T2	-0.49	0.12	0.002
		D-Ticarette uğraşan		-0.63	0.09	0.000
8-Vergi afları ile dürtüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.93	0.25	0.004
		D-Ticarette uğraşan		-0.91	0.23	0.002
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.93	0.24	0.003
		D-Ticarette uğraşan		-0.94	0.227	0.001
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tamhane T2	-0.886	0.237	0.003
		C-Serbest meslek sahibi		-1.09	0.30	0.006
		D-Ticarette uğraşan		-1.13	0.21	0.000
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	E-Gelir Elde Eden Emekli	B-Özel sektör çalışanı	Tukey HSD	-0.29	0.09	0.010
		D-Ticarette uğraşan		-0.21	0.08	0.040
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	E-Gelir Elde Eden Emekli	D-Ticarette uğraşan	Tamhane T2	-0.33	0.09	0.004
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	E-Gelir Elde Eden Emekli	D-Ticarette uğraşan	Tukey HSD	-0.22	0.08	0.033

Ek 21. Vergi Algısı İfadelerine Ait Puanların Gruplara Göre Karşılaştırması

Madde / İfade	Grup	$\bar{X}$	SS	Levene	t(p)	p
1-Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	Deney	4.18	1.10	12.17	(15.55)	0.000
	Kontrol	2.83	1.22	(0.001)		
2-Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.	Deney	3.68	1.13	10.79	(19.43)	0.000
	Kontrol	2.06	0.96	(0.001)		
3-Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.	Deney	3.90	1.06	1.05	16.38	0.000
	Kontrol	2.52	1.07	(0.305)		
4-Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.	Deney	3.86	1.03	15.76	(11.68)	0.000
	Kontrol	2.83	1.18	(0.000)		
5-Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.	Deney	3.57	1.16	0.40	7.53	0.000
	Kontrol	2.83	1.19	(0.528)		
6-Vergi, zorunlu bir ödemedir.	Deney	4.17	1.13	2.51	11.22	0.000
	Kontrol	3.18	1.25	(0.114)		
7-Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.	Deney	3.68	1.10	49.79	(4.28)	0.000
	Kontrol	3.04	1.41	(0.000)		
8-Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.	Deney	3.71	1.30	2.57	10.66	0.000
	Kontrol	2.58	1.34	(0.109)		
9-Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.	Deney	3.69	1.21	11.92	(11.42)	0.000
	Kontrol	2.50	1.36	(0.001)		
10-Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını artırır.	Deney	3.68	1.18	9.15	(8.02)	0.000
	Kontrol	2.76	1.36	(0.003)		
11-Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.	Deney	3.73	1.25	27.82	(18.44)	0.000
	Kontrol	2.09	0.96	(0.000)		
12-Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.	Deney	3.85	1.01	21.03	(7.94)	0.000
	Kontrol	3.04	1.28	(0.000)		
13-Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.	Deney	3.77	1.14	16.69	(12.68)	0.000
	Kontrol	2.71	1.06	(0.000)		
14-Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.	Deney	3.85	1.05	25.62	(7.63)	0.000
	Kontrol	2.99	1.36	(0.000)		
TOPLAM	Deney	53.31	11.50	0.27	17.10	0.000
	Kontrol	37.94	10.72	(0.602)		

¹: Varyansların eşitliği için Levene Test istatistiği; (p): Kuyruk olasılığı değeri

ETİK KURUL KARARI

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Sayı : E-95674917-108.99-291257

Konu : Etik Kurul Onay

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Aykut AYDIN

"DAVRANIŞSAL TEORİ BAĞLAMINDA DOKAP İLLERİNDE VERGİ DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ" konulu etik kurul başvurusu Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 25/10/2024 tarih ve 2024/8 sayılı toplantısında görüşülmüş olup; projenin yürürlükteki mevzuata uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.
Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Selçuk ALEMDAĞ
Kurul Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

Sema Aşar, lise öğrenimini 2018 yılında Tokat-Turhal Sami Baklacı Anadolu Lisesinde tamamlamıştır. Lisans eğitimine 2018–2020 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde başlamış, 2020–2022 yılları arasında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde tamamlamıştır.

2022 yılında Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamış olup, öğrenimine hâlen devam etmektedir.

